

DANMARKS NATIONALE STRATEGI FOR BÆREDYGTIG UDVIKLING

UDVIKLING MED OMTANKE — FÆLLES ANSVAR

REGERINGEN, JUNI 2001

DANMARKS NATIONALE STRATEGI FOR BÆREDYGTIG UDVIKLING

UDVIKLING MED OMTANKE — FÆLLES ANSVAR

REGERINGEN, JUNI 2001

Regeringen, juni 2001
Danmarks nationale strategi for bæredygtig udvikling.
"Udvikling med omtanke – fælles ansvar"

ISBN 87-7944-572-1

Layout: Lars Møller Nielsen
Forsidefoto: Scanpix Nordfoto, BAM
Tryk: Richard Larsen Grafisk A/S
1. Oplag: 10.000

Publikationen kan bestilles eller afhentes hos:
Miljøbutikken
Læderstræde 1-3
1201 København K
Tlf.: 33 95 40 00
Fax: 33 92 76 90
Åbent hverdage 9-17
E-post: butik@mem.dk

Publikationen kan læses på Miljøstyrelsens hjemmeside
www.mst.dk
Henvendelse om publikationen kan i øvrigt ske til:

Miljøstyrelsen
Udviklings- og Datakontoret
Strandgade 29
1401 København K
Tlf.: 32 66 01 00
Fax: 32 66 04 79
E-post: mst@mst.dk

Forord

"Udvikling med omtanke – fælles ansvar" er Danmarks nationale strategi for bæredygtig udvikling. Udviklingen i Danmark skal være balanceret – økonomisk, socialt og miljømæssigt. Vi skal videregive et samfund med en sund økonomi, et højt velfærdsniveau og en stor social lighed. Et samfund hvor miljøet og naturen har en høj kvalitet. Det har de kommende generationer krav på.

Strategien hviler på otte mål og principper som skal være grundlaget for en Danmarks indsats for bæredygtig udvikling:

- Vi skal udvikle velfærdssamfundet og bryde sammenhængen mellem vækst og miljøpåvirkning
- Vi skal skabe et sikkert og sundt miljø for alle og opretholde et højt beskyttelsesniveau
- Vi skal sikre en høj biologisk mangfoldighed og beskytte økosystemerne
- Vi skal udnytte ressourcerne bedre
- Vi skal yde en aktiv international indsats
- Vi skal sikre at miljøhensyn indgår i alle sektorer
- Vi skal sikre at markedet understøtter bæredygtig udvikling
- Vi skal opnå at bæredygtig udvikling er et fælles ansvar, og vi skal måle fremskridt

Bæredygtig udvikling er en national og global udfordring. På FN's Rio-konference i 1992 blev alle lande opfordret til at udarbejde nationale strategier for bæredygtig udvikling. Det har vi hermed gjort.

Strategien vil indgå i Danmarks bidrag til Verdens-topmødet om Bæredygtig Udvikling som afholdes i Sydafrika i september 2002.

Topmødet finder sted under det danske EU-formandskab. Det giver os enestående mulighed for at få bæredygtig udvikling øverst på den internationale dagsorden. Bæredygtig udvikling kræver globalt samarbejde og internationale løsninger. Alle skal med hvis der skal findes holdbare løsninger. Derfor vil Danmark arbejde for at skabe en "Global Deal" – en global aftale – mellem nord og syd om bæredygtig udvikling.

Samtidig må vi ikke svigte indsatsen hjemme. I Danmarks nationale strategi for bæredygtig udvikling præsenterer regeringen først og fremmest hvad vi vil gøre i Danmark for at sikre et samfund i balance.

Strategien fastlægger prioriteringer og mål for Danmark i et 20-årigt perspektiv. I de kommende år skal strategien føres ud i livet. At skabe en bæredygtig udvikling kræver en aktiv indsats fra alle – lige fra regeringen over erhvervslivet, kommuner og amter til skoler, foreninger, frivillige organisationer og borgere. Vi håber at alle vil være lige så aktive, når strategien skal føres ud i livet, som da strategien blev udarbejdet.

Indhold

INDLEDNING

1. Visioner og mål	1
2. Resultater og udfordringer	9
3. Strategiens opbygning	13

TVÆRGÅENDE INDSATS

4. Klimaændringer	17
5. Biologisk mangfoldighed – naturbeskyttelse og adgang til naturen	21
6. Miljø og sundhed – kemikalier, miljøforurening, fødevarer, arbejdsmiljø og indeklima	25
7. Ressourcer og ressourceeffektivitet	33
8. Danmarks internationale indsats	37

SEKTORER

9. Fødevarerproduktion – fødevarer sikkerhed, landbrug og fiskeri	45
10. Skovbrug	55
11. Industri, handel og service	59
12. Transport	65
13. Energi	71
14. By- og boligudvikling	75
15. Turisme	79

VIRKEMIDLER OG GENNEMFØRELSE

16. Virkemidler og videngrundlag	83
17. Offentlighedens deltagelse og Lokal Agenda 21	89
18. Gennemførelse, overvågning af fremskridt og opfølgning	93

INDLEDNING

1 Visioner og mål

Dette er Danmarks nationale strategi for bæredygtig udvikling. Strategien tager afsæt i, hvordan Danmark yder sit bidrag til at fremme en global og national bæredygtig udvikling, hvor der sættes fokus på hensynet til fremtidige generationer og på at beskytte naturen.

Brundtland-Kommissionen definerede en bæredygtig udvikling som: *"en udvikling, som opfylder de nuværende generationers behov uden at bringe fremtidige generationers mulighed for at opfylde deres behov i fare."*

Videre hedder det: *"Fundamentalt set er bæredygtig udvikling en ændringsproces, hvorunder udnyttelsen af ressourcerne, styringen af investeringerne, retningen for den teknologiske udvikling og ændringer i institutionerne alle er i balance med hinanden og øger både de nuværende og de fremtidige muligheder for at opfylde menneskehedens behov og forhåbninger."*

Brundtlands definition sammenfatter en række tanker og visioner, som kommer os alle ved. Definitionen er fortsat bærende for Danmarks syn på bæredygtig udvikling.

Danmark skal være et samfund med plads til både økonomisk fremgang og et bedre miljø. Der skal være større lighed i befolkningen med hensyn til beskæftigelse, levevilkår, sociale forhold og livskva-

litet. Bæredygtig udvikling indebærer at vi skal tage vare på de økonomiske, miljømæssige og sociale udfordringer samtidig. De kommende generationer skal have mindst lige så gode muligheder for et godt liv som vi har. Vi skal sikre en sund økonomisk udvikling, der er socialt afbalanceret. En udvikling der respekterer naturens og miljøets grænser, og som ikke har negativ virkning på menneskers sundhed.

Bæredygtig udvikling kan ikke gennemføres i ét land alene. Visionen for en global bæredygtig udvikling er en verden med økonomisk fremgang, større velfærd og øget miljøbeskyttelse. En udvikling der kommer alle til gode. Også de svage og fattige i andre dele af verden. Derfor forudsætter bæredygtig udvikling også respekt for menneskerettigheder, åbenhed og demokrati. Som et rigt land har Danmark et særligt ansvar for at gå foran med at udvikle et globalt bæredygtigt samfund. Derfor vil Danmark fortsat være aktiv i internationalt samarbejde om miljø og udvikling.

Bæredygtig udvikling kræver globalt samarbejde og internationale løsninger. Samtidig må vi ikke svinge indsatsen hjemme. I Danmarks nationale strategi for bæredygtig udvikling præsenteres først og fremmest hvad vi vil gøre i Danmark for at sikre et samfund i balance. Strategien er Danmarks svar på opfordringen fra Rio-konferencen i 1992.

Den danske vision om bæredygtig udvikling hviler på otte mål og principper:

1. Vi skal udvikle velfærdssamfundet og bryde sammenhængen mellem vækst og miljøpåvirkning
2. Vi skal skabe et sikkert og sundt miljø for alle og opretholde et højt beskyttelsesniveau
3. Vi skal sikre en høj biologisk mangfoldighed og beskytte økosystemerne
4. Vi skal udnytte ressourcerne bedre
5. Vi skal yde en aktiv international indsats
6. Vi skal sikre at miljøhensyn indgår i alle sektorer
7. Vi skal sikre at markedet understøtter bæredygtig udvikling
8. Vi skal opnå at bæredygtig udvikling er et fælles ansvar, og vi skal måle fremskridt

De otte mål og principper afspejler områder, hvor der er et særligt behov for at gøre en indsats for at sikre en bæredygtig udvikling.

1. Vi skal udvikle velfærdssamfundet og bryde sammenhængen mellem vækst og miljøpåvirkning

Den offentlige gæld skal halveres før 2010, og vi skal afvikle udlandsgælden. I løbet af de næste 30 år bliver der mange flere ældre mennesker, og samtidig bliver andelen af erhvervsaktive stadig mindre. Hvis vi opretholder overskuddet på de offentlige budgetter, kan vi afdrage en stor del af gælden i de kommende år. De penge, vi nu betaler i rente, kan i stedet bruges til at betale de stigende udgifter til pension, hjemmehjælp, ældreomsorg, sygehuse med videre.

Alle danskere skal sikres en værdig og tryk alderdom – uanset om de har haft mulighed for at spare op eller ej. Folkepension vil fortsat have en central rolle i fremtidens pensionssystem der skal finansieres af de sparede renteudgifter og af arbejdsmarkedsreformer, hvor arbejdsstyrken øges. Hertil kommer at de danske arbejdsmarkedspensioner udbygges i takt med, at andelen af ældre vokser. Arbejdsmarkedspensionerne og de private pensioner vil således være et supplement til den offentlige folkepension.

Vi skal skabe et mere rummeligt arbejdsmarked hvor flere skal i arbejde, og der er plads til personer som ikke fuldt ud lever op til de høje krav om effektivitet. Forholdene for den del af arbejdsstyrken der er mere end 50 år, skal forbedres, så færre går på efterløn, førtidspension m.v. Der skal også være bedre mulighed for at få fleksjob. Udviklingen må ikke skade de svageste grupper. Vi skal blive bedre til at anvende den arbejdskraftressource som indvandrere udgør, sikre at færre er på kontanthjælp og forebygge sygefravær bedre end i dag.

Det er nødvendigt med en forstærket indsats for at få en bæredygtig udvikling. På en række afgørende områder er det lykkedes at bryde sammenhængen mellem den økonomiske fremgang og problemerne med forurening. Det gælder blandt andet på energiområdet. Men på andre områder er der stadig store udfordringer.

Visse påvirkninger af sundhed, miljø og natur eller brug af ressourcer er så kritiske at vi har brug for nye løsninger. For eksempel er påvirkningen af klimasystemet kritisk fordi selv små påvirkninger af systemets balance forventes at have store konsekvenser for livet på jorden.

En bæredygtig udvikling indebærer en balance mellem generationerne. Vi skal overlade et samfund til de kommende generationer, så de får mindst lige så gode muligheder for et godt liv som vi har. Vi skal derfor sikre de økonomiske, sociale og miljømæssige ressourcer. Vi skal undgå kritiske påvirkninger af miljø, natur og sundhed, og vi skal beskytte og bevare særlige og enestående naturværdier der ikke kan genoprettes, hvis de forsvinder.

Disse udfordringer skal mødes med en vifte af virkemidler. Regulering med forbud og påbud skal suppleres med for eksempel afgifter, tilskud, omstøttelige kvoter, information og dialog. Forskning i årsagssammenhænge og i nye miljø- og samfunds-mæssige problemer er af betydning for at samfundet på et tidligt tidspunkt kan træffe de rigtige og forebyggende beslutninger for at opnå bæredygtig udvikling.

Indikatorer kan belyse om samfundet er på vej mod bæredygtig udvikling. Det kan være indikatorer for påvirkning af kritiske natur- og miljøfaktorer og indikatorer for om der sker afkobling mellem økonomisk vækst og påvirkning af miljø og natur. Begrebet "ægte opsparring" er en økonomisk indikator for udviklingen i samfundets samlede formue. Det vil sige en økonomisk værdisætning af de økonomiske, sociale og miljømæssige ressourcer. Begrebet ægte opsparring er under udvikling og skal suppleres af analyser af hvad der er kritiske påvirkninger af sundhed, miljø og natur. Sammen med de øvrige indikatorer kan ægte opsparring give et billede af, om udviklingen kan betegnes som bæredygtig. Den første analyse fra 1998 tyder på at den ægte opsparring er positiv i Danmark.

2. Vi skal skabe et sikkert og sundt miljø for alle og opretholde et højt beskyttelsesniveau

Miljøkvaliteten i Danmark må ikke belaste mennesker, dyr og planter. Der skal gøres en indsats for at jorden, luften og vandet er så rent og fri for skadelige stoffer og mikroorganismer, at sundheden for mennesker, dyr og planter ikke belastes.

Klimaforandringer er en af dette århundredes største globale udfordringer. Derfor bør vi stabilisere koncentrationen af drivhusgasser i atmosfæren på et niveau, som kan forhindre farlig, menneskeskabt indvirkning på klimasystemet. For at leve op til Kyoto-protokollen har Danmark påtaget sig at begrænse de samlede udledninger af drivhusgasser med 21 procent i 2008-2012 i forhold til 1990. Pejlemærket er, at CO₂-udledningerne skal halveres inden 2030.

Fremstilling, brug og bortskaffelse af produkter og varer må ikke skade miljø og mennesker. Regeringen er ved at lave en samlet strategi hvor der sættes fokus på, hvad der gøres og kan gøres i forhold til miljøfaktorer påvirkning af sundheden. Forbruget af farlige kemikalier skal begrænses mest muligt. Industrien skal have ansvar for at undersøge kemikaliers farlighed og sikre at de kan anvendes uden fare for sundhed og miljø. Vi gør en aktiv indsats mod de farlige kemikalier og i 2020 må der ikke markedsføres eller anvendes produkter som indeholder kemikalier med særlig problematisk virkning på sundhed eller miljø.

Det er vigtigt at opretholde et højt beskyttelsesniveau for mennesker og miljø. Forsigtighedsprincippet skal være med til at sikre et højt beskyttelsesniveau og er et anerkendt princip i EU's og dansk politik. Vi skal gribe ind allerede når der er mistanke om uacceptabel risiko og fare.

3. Vi skal sikre en høj biologisk mangfoldighed og beskytte økosystemerne

Naturen og økosystemerne er grundlag for alt liv på jorden. Både de nuværende og kommende generationers udviklingsmuligheder er afhængige af et levedygtigt og varieret naturgrundlag. Derfor skal naturkvaliteten forbedres og skovarealet fordobles.

Internationale fremskrivninger viser at den globale økonomiske udvikling de næste 20 år vil true verdens biologiske mangfoldighed. Derfor skal vi mindske de fysiske påvirkninger af naturen. Og vi skal især begrænse udledning af næringsstoffer og miljøfarlige stoffer til naturen. Af hensyn til vore efterkommere må de erhverv, som påvirker naturen, tilpasse udnyttelsen af naturressourcerne.

Visse værdier i kultur- og naturlandskaber, særlige naturtyper og variationen af arter og genpuljer er uerstattelige. Indsatsen for at beskytte den biologiske mangfoldighed skal styrkes og målrettes ved at udvikle et sammenhængende net af naturområder og samtidig forbedre kvaliteten af de eksisterende. Det er vigtigt at sikre befolkningen bedre adgang til friluftsliv og naturoplevelser i alle skove og i det åbne land. Endelig skal vi værne om vores kulturmiljø, herunder kulturspor i landskabet og den levende kulturarv i landdistrikterne og kystegnene.

4. Vi skal udnytte ressourcerne bedre

De kommende år kan vi imødesee en øget, global befolkningstilvækst og stigende økonomisk velstand – også i ulande. Derfor er det vigtigt at den mængde naturressourcer, der er til rådighed, udnyttes på en bæredygtig måde. Danske virksomheder må fortsat tilpasse produktionen, så der anvendes mindre input af ressourcer per produceret enhed for at klare sig godt på det globale marked hvor der må imødeses knaphed på ressourcer.

Produktion og forbrug skaber affald og forurening. Vi skal tilpasse vores forbrugsmønstre og produktionsmetoder, så produktion og forbrug af varer og tjenesteydelser fører til mindre påvirkning af miljøet og bedre udnyttelse af vores ressourcer. I løbet af de kommende år skal ressourcerne udnyttes mere effektivt for at begrænse affaldsmængderne og mindske spredning af forurenende stoffer.

Et langsigtet pejlemærke er at øge ressourceeffektiviteten markant inden for en generations tid. Vi skal specielt begrænse forbruget af naturressourcer som er knappe, særligt følsomme eller som giver anledning til forurening. På lang sigt skal vi begrænse forbruget af ressourcer til cirka 25 procent af det nuværende forbrug. På endnu længere sigt kan der være behov for at øge ressourceeffektiviteten yderligere. Dette skal ses i lyset af de internationale diskussioner om formulering af mål for ressourceeffektivisering med en faktor 4 i løbet af de næste 20-30 år og en faktor 10 på længere sigt. Denne proces blev indledt på FN's særlige generalforsamling (UNGASS) der blev afholdt fem år efter Rio-konferencen. Faktor fire betyder at ressourceeffektiviteten øges med en faktor 4 i forhold til dagens niveau – det vil sige en fordobling af velfærden med en halvering af ressourceanvendelsen. Faktor 10 begrebet indebærer at de globale materialestrømme halveres, og at resourceforbruget fordeles ligeligt blandt jordens befolkning. Det vil betyde at resourceforbruget i de industrialiserede lande skal effektiviseres med en faktor 10.

Teknologiske nybrud og innovation er nødvendig. Vi må fortsat udvikle ny teknologi, nye materialer og nye løsninger for at omstille samfundet mod en bæredygtig udvikling. Udbredelse af eksisterende teknologier og nye teknologiske gennembrud giver mulighed for at udvikle mere bæredygtige produktionsformer. Nye energiformer, for eksempel brændselsceller, vil kunne nedsætte CO₂-udslippet betydeligt. Brug af nye typer materialer kan mindske resourceforbruget og øge mulighederne for genanvendelse. Også informations- og bioteknologi kan tænkes at føre til helt nye miljøvenlige produktionsmåder og produkter. Derfor er det vigtigt at skabe gode rammer og et godt grundlag for at nye, miljøvenlige teknologier bliver udviklet og udbredt, og at eventuelle barrierer for miljøvenlige teknologiers markedsadgang bliver fjernet.

5. Vi skal yde en aktiv international indsats

Danmark vil fortsat arbejde aktivt for at fremme en global bæredygtig udvikling. Vi har et medansvar for at ændre vores omgivende verden til det bedre. På de områder hvor vi har særlig viden, eller som har høj politisk prioritet, kan det være nødvendigt at Danmark går foran.

Danmark vil bidrage til en verden med fred og stabilitet der bygger på demokrati og respekterer menneskerettigheder. Danmark skal fortsat arbejde for at bekæmpe fattigdom og for at fremme økonomisk vækst og social udvikling i verdens fattige lande. Den økonomiske og sociale udvikling i verdens fattige egne skal bidrage til global bæredygtig udnyttelse og bevaring af naturen og miljøet. I dag yder Danmark 1 procent af bruttonationalindkomsten, cirka 12,7 milliarder kr., i udviklingsbistand. Dertil kommer den egentlige miljøbistand på cirka 2 milliarder kr. Danmark vil fortsat prioritere den multilaterale og bilaterale bistand til ulande og østlande i partnerskab med regeringer, civilsamfund og erhvervsliv i disse lande. Indsatsen har medvirket til at styrke Danmarks internationale troværdighed og goodwill.

De miljøproblemer, vi står over for, er for en stor del globale eller regionale af natur. Derfor kan de kun løses ved internationalt samarbejde. Danmark arbejder aktivt for at forbedre den europæiske og internationale miljøbeskyttelse gennem EU-samarbejdet. Danmark vil fortsat bidrage til løbende opfølgning og gennemførelse af EU's 6. miljøhandlingsprogram. Danmark vil bidrage til at miljøhensyn indarbejdes i EU's sektropolitikker, og vi lægger vægt på at bestræbelserne følges af EU's stats- og regeringschefer. Danmark er formandsland i EU i efteråret 2002. Det giver os en særlig mulighed for at få højt prioriterede mål på dagsordenen. Ikke kun i EU, men også i de bredere sammenhænge hvor EU spiller en rolle. Danmark vil arbejde for en aktiv opfølgning af OECD's strategi for bæredygtig udvikling i forlængelse af det topmøde om bæredygtig udvikling som blev afholdt under dansk formandskab i maj 2001.

Verdenstopmødet om bæredygtig udvikling afholdes i Sydafrika i september 2002. Som formand i EU vil Danmark arbejde for at der skabes en ny global aftale for bæredygtig udvikling og globalt partnerskab. En sådan aftale kan blandt andet gå ud på at industrilande forpligter sig til at afkoble økonomisk vækst og miljøbelastning, og at udviklingslandene støttes i mulighederne for at få vækst og at begrænse fattigdommen. Elementer kunne være øget markedsadgang, gældslettelse, investeringer og teknologioverførsel. Samtidig skal ulandene leve op til deres internationale forpligtelser og indarbejde hensyn til miljø i deres produktion og forvaltning.

6. Vi skal sikre at miljøhensyn indgår i alle sektorer

Integration af hensyn til miljø i politikker og beslutningsprocesser er en betingelse for at opnå en bæredygtig udvikling hvor sammenhængen mellem den økonomiske vækst, den stigende miljøbelastning og det stigende resourceforbrug brydes. Det indebærer, at alle sektorer og myndigheder har ansvaret for at integrere hensyn til miljø, sundhed og bæredygtig udvikling i alle beslutningsprocesser inden for deres område. Det gælder på centralt niveau, og det gælder på lokalt niveau.

En vigtig model er arbejdet i EU med at integrere miljøhensyn i sektorerens udvikling er den såkaldte Cardiff-proces. Processen indebærer at alle sektorer er ansvarlige for at udvikle strategier og indikatorer for at integrere miljøhensyn inden for deres politikområder for at opnå bæredygtig udvikling.

I Danmark har vi arbejdet med at integrere miljøhensyn på flere måder og niveauer. Lovforslag og andre regeringsforslag, der forelægges Folketinget, skal gennemgå en strategisk miljøvurdering, så konsekvenserne for miljøet er en del af beslutningsgrundlaget. På samme måde skal større statslige anlægsprojekter vurderes for virkningerne på miljøet. På en række politikområder er der i løbet af de seneste ti år udarbejdet miljøhandlingsplaner.

I dag er det kun 10-20 procent af virksomhederne der oplever miljø som en konkurrenceparameter. Visionen er, at hovedparten af de danske virksomheder skal udnytte måden, de udøver deres samfundsansvar på, som en strategisk fordel på markedet. Det skal blandt andet ske ved at virksomhederne integrerer hensyn til miljø i deres beslutningsprocesser. Regeringen er ved at udarbejde en grøn erhvervsstrategi der forventes at udkomme til efteråret. Strategien sætter fokus på at styrke miljøvenlig adfærd og konkurrenceevne i de danske virksomheder.

Men der er fortsat behov for at styrke den helhedsorienterede og tværsektorielle indsats. Integration af miljøhensyn i sektorer, politikker og beslutninger vil fortsat være et bærende element i Danmarks indsats for bæredygtig udvikling.

7. Vi skal sikre at markedet understøtter bæredygtig udvikling

Bæredygtig udvikling og økonomisk fremgang er ikke hinandens modsætninger. Virksomheder der gør en stor miljøindsats, klarer sig generelt godt i konkurrencen. En fremadrettet indsats for miljø og bæredygtig udvikling kan fremme konkurrenceevnen og omstilling til videnøkonomien.

Det skal kunne betale sig at tage hensyn til miljøet. Det kan blandt andet ske ved at sikre at de der producerer, leverer, bortskaffer eller forbruger produkter og tjenesteydelser, betaler miljøomkostningerne. Når priserne afspejler de reelle samfundsmæssige omkostninger, bliver forbrugere og producenter tilskyndet til at træffe bæredygtige valg. Princippet om at forurenere skal betale, skal efterleves konsekvent.

Til det formål kan man bruge økonomiske virkemidler som for eksempel grønne afgifter, tilskud og omsættelige kvoter. Regeringen ønsker at øge brugen af økonomiske virkemidler for at løse miljøproblemer på den måde der er billigst for samfundet.

Regeringen vil holde fast i de grønne afgifter og overveje muligheden for at indføre nye. Danmark vil også internationalt arbejde for afgifter, for eksempel for en international afgift på flybrændstof. Grønne afgifter og alle andre virkemidler skal indrettes så de har en optimal miljømæssig virkning, og så der sker en hensigtsmæssig afvejning mellem miljømæssige, økonomiske og samfundsmæssige hensyn. Valget mellem forskellige virkemidler afhænger af hvilken udfordring, der skal løses. Ofte er det nødvendigt med en kombination af virkemidler som samlet set skaber de rigtige adfærd ændringer.

En væsentlig drivkraft er at forbrugerne og dermed markedet i større omfang stiller krav til virksomhedernes miljøindsats. Efterspørgslen efter og udbudet af miljøvenlige produkter og serviceydelser skal vokse. Det er vigtigt med troværdig information om hvordan produkterne påvirker miljøet. Det offentlige skal bidrage til at der skabes incitamenter og rammebetingelser, så det bliver attraktivt for såvel producenter som forbrugere at udbyde og efterspørge bæredygtige produkter. På den måde vil markedskræfterne virke for at de miljømæssige mål nås effektivt.

Det offentlige er selv en vigtig forbruger og har derfor mulighed for at påvirke markedet. Det offentlige skal gå foran med en grøn indkøbspolitik.

8. Vi skal opnå at bæredygtig udvikling er et fælles ansvar, og vi skal måle fremskridt

En bæredygtig udvikling kan kun realiseres hvis alle parter arbejder med og tager ansvar for at integrere og fremme hensynet til miljø og bæredygtig udvikling i deres beslutninger. Forbrugere og producenter, medarbejdere på virksomheder, samfundets institutioner, børn og unge er alle vigtige aktører i arbejdet med at opnå en bæredygtig udvikling. De skal inddrages og tage medansvar. Information, uddannelse og undervisning kan udbrede viden om bæredygtig udvikling og dermed ændre holdninger og adfærd.

Århuskonventionen, der indeholder principper om borgernes miljørettigheder, er nu indført i Danmark. Det betyder at alle i det danske samfund har let adgang til information, mulighed for at deltage i beslutningerne og adgang til at klage på miljøområdet. Principperne bør også gælde i andre lande, hvis vi globalt set skal opnå bæredygtig udvikling. Danmark vil derfor også arbejde for at Århuskonventionens principper bliver mere udbredt i globale og internationale konventioner og retsakter.

Forskning og udvikling skal sikre at vi løbende har et godt videngrundlag. Det omfatter blandt andet forskning i grundlæggende årsagssammenhænge og i hvordan samfundets aktiviteter påvirker mennesker og miljø. På den måde kan vi træffe de rigtige beslutninger, prioritere indsatsen og vælge de rigtige virkemidler. Miljøøkonomi, miljøadfærd, prognoser og scenarier for den forventede udvikling er vigtige områder. Miljøpolitikken skal være videnbaseret.

Regeringen vil løbende overvåge og rapportere om hvordan det går med at gennemføre denne strategi. Der er foreslået et sæt indikatorer som belyser strategiens mål og initiativer. Der vil blive lavet en særlig hjemmeside for bæredygtig udvikling på Internettet. Indikatorerne vil blive opdateret hvert år, og på den måde er det muligt at holde øje med hvordan det går med at nå målene.

2 Resultater og udfordringer

I Agenda 21-dokumentet fra Rio-konferencen opfordres regeringerne til at udarbejde en national strategi for bæredygtig udvikling. Denne strategi er svaret på opfordringen, og strategien vil indgå som en del af det danske bidrag til FN's verdenskonference om bæredygtig udvikling – Rio+10.

Denne nationale strategi for bæredygtig udvikling skal ses i sammenhæng med de internationale strategier for bæredygtig udvikling som Danmark deltager i. I EU drøftes EU's 6. miljøhandlingsprogram der udgør en ramme for EU's miljøpolitik og for integration af miljøhensyn i alle politikområder de næste ti år. Det 6. miljøhandlingsprogram peger på fem hovedområder for indsatsen de næste ti år: Klima; natur og biodiversitet; miljø, sundhed og livskvalitet; bæredygtig udnyttelse og forvaltning af naturressourcerne og affald samt den internationale indsats. På Göteborg-topmødet i juni 2001 vedtog Det Europæiske Råd en langsigtet EU-strategi for bæredygtig udvikling der indeholder konkrete målsætninger for miljø og sundhed. Strategien lægger op til en miljømæssig bæredygtig udvikling som sammen med social og økonomisk bæredygtig udvikling tages op på forårstopmøderne i EU under den såkaldte Lissabon-proces.

I OECD-sammenhæng har Danmark arbejdet aktivt for bæredygtig udvikling og integration af miljøhensyn. Danmark var formand for det nyligt afholdte topmøde i OECD i maj 2001 om bæredygtig udvikling med deltagelse af miljø-, økonomi- og finansministre. På topmødet vedtog OECD-landene en strategi for bæredygtig udvikling der opri-

ser rammer for integration af økonomiske, sociale og miljømæssige målsætninger og for afkobling af økonomisk udvikling fra miljøbelastning. På dansk initiativ blev resultatet af topmødet blandt andet at OECD vil udvikle indikatorer for bæredygtig udvikling til at måle fremskridt. Disse indikatorer vil blive en del af OECD's vurderinger af de enkelte medlemslande. Danmark vil gøre en indsats for at OECD's arbejde med bæredygtig udvikling følges op af medlemslandene.

Nordisk Ministerråd har under dansk formandskab færdiggjort en tværsektoriel strategi for bæredygtig udvikling, der er rettet mod integration af miljøhensyn i sektorer. Den trådte i kraft den 1. januar 2001, og i de kommende år vil der ske en løbende opfølgning af mål og initiativer, hvor de enkelte sektorer indenfor Nordisk Ministerråd har ansvaret at integrere miljøhensyn indenfor deres område.

Resultater

I 1990'erne har der været en stabil økonomisk udvikling som er kommet de fleste danskere til gode. Det er lykkedes at skabe fremgang i beskæftigelse og indkomster, blandt andet gennem reformer af arbejdsmarked, skat og uddannelser. Der er overskud på de offentlige budgetter og betalingsbalancen. Samtidig er der ikke blevet større ulighed i samfundet. Der er endnu meget at gøre, men vi har et godt udgangspunkt for at bevare og videreudvikle et velfærdssamfund af høj kvalitet som kommer alle til gode.

Danmark har fulgt op på anbefalingerne fra Rio-konferencen i 1992. Danmark har øget den internationale indsats for bæredygtig udvikling væsentligt. Den samlede bistand til bæredygtig udvikling, inklusive ulandsrammen og den danske miljøbistand, udgør nu 1,18 procent af bruttonationalindkomsten. Danmark har været og skal fortsat være en aktiv medspiller i globale forhandlinger om udvikling og handel, samt globale konventioner og EU-regler på miljøområdet med et højt beskyttelsesniveau. Danmark har, som det første vestlige land, ratificeret og gennemført Århuskonventionen om offentlighedens inddragelse i beslutninger på miljøområdet.

Danmark har i det seneste årti lagt vægt på at integrere miljøhensyn i andre politikområder og på at bekæmpe og forebygge forurening og påvirkning af naturen. En række målrettede handlingsplaner og strategier har styrket den konkrete indsats for at bryde sammenhængen mellem økonomisk vækst og belastning af miljø og natur.

Blandt handlingsplaner og strategier kan nævnes Trafik 2005, Energi 21 og elreformen, Klima 2012, Fremtidens by, Byøkologisk handlingsplan, Grønt islæt i uddannelserne, Affald 21, Pesticid-handlingsplan II, Den Produktorienterede Miljøstrategi, Kemikaliestrategien og handlingsplaner for særligt problematiske kemikalier, Vandmiljøplan II, Naturskovstrategien og Strategi for Bæredygtig Skovdrift.

Samtidig med at der har været en markant økonomisk udvikling i 1990'erne, er det lykkedes at begrænse udslippet af en række luftforurenende stoffer – især SO_2 , NO_x , men også CO_2 – ligesom det samlede energiforbrug er stabiliseret. Målet om at begrænse udledning af næringsstoffer til vandmiljøet fra kommunale rensningsanlæg og industrien er nået, og også i landbruget er der opnået fremskridt. Over 200 af de mest skadelige pesticidprodukter er fjernet fra markedet. De seneste ti år er der blevet genoprettet mere end 8.000 ha søer, vandløb, enge og heder og rejst cirka 18.000 ha skov.

Resultaterne af den hidtidige indsats er opnået ved regulering og øget brug af økonomiske virkemidler. Med skattereformen fra 1993 og de efterfølgende justeringer var danskerne blandt de første til at gennemføre en ”grøn skattereform” – et skift fra skat på personlig indkomst til skat på miljøbelastning. Formålet var dobbelt: At gøre miljøomkostningerne mere synlige for forbrugerne og øge tilskyndelsen til at arbejde.

Udfordringer

Stigende international samhandel og det øgede pres på jordens naturressourcer har gjort de enkelte lande mere afhængige af hinanden. Globalisering af økonomien betyder at mange problemer, herunder miljøproblemer, kun kan løses gennem internationalt samarbejde. Fremskrivninger af den globale miljøtilstand peger på at vækst i verdensøkonomien, den globale befolkningstilvækst og et markant øget forbrug vil øge presset på naturressourcerne. Ifølge internationale prognoser forventes verdens befolkning at stige til cirka 7,5 milliarder i løbet af de næste tyve år, og forbruget per indbygger forventes at vokse med en tredjedel i samme periode.

De nye globale markedsvilkår indebærer øget konkurrence. Samtidig giver det udvidede europæiske marked nye forretningsmæssige muligheder. Miljø er i stigende grad en konkurrenceparameter, og danske virksomheder står allerede stærkt. Ny teknologi, informations- og kommunikationsteknologi og Internet vil i stigende omfang ændre hverdagen for virksomheder og borgere. Det giver mulighed for at udveksle viden, men betyder også en stigende forventning til virksomheder og det offentlige om at de er åbne, og at der er gennemsigtighed i de beslutninger der tages.

Den globale videnøkonomi er båret af en ny industriel bølge hvor videnskabelige og industrielle nybrud for eksempel bioteknologi, mikroelektronik, energiteknologi, telekommunikation og nye materialer vil forandre verden. Og flere af disse teknologier kan potentielt bidrage til at bryde sammenhængen mellem den økonomiske udvikling og miljøbelastning og ressourceforbrug. Samtidig kan den teknologiske udvikling indebære risici og usikkerhed, for eksempel i forbindelse med udsætning af genetisk modificerede organismer.

Danmark skal aktivt arbejde for at imødegå udfordringerne, så vækst i økonomi og levestandard ikke fører til vækst i forurening og øget belastning af naturen. Inden for de sidste tyve år er det i Danmark lykkedes at begrænse og reducere miljøpåvirkningen per produceret enhed gennem en målrettet indsats. Alligevel har øget forbrug i flere tilfælde udlignet den reducerede miljøpåvirkning. Danmark har et ansvar for at en nedsat miljøbelastning i Danmark ikke sker, fordi forurenende produktion flyttes til andre lande.

En af de største udfordringer på verdensplan er at imødegå truslen fra klimaforandringer. Klimaforandringerne vil ændre naturgrundlaget og særligt true de i forvejen fattige lande og små østater. Verdens biologiske mangfoldighed er under pres fra en række menneskelige aktiviteter. Fattigdom, sult og mangel på basale ressourcer er årsag til konflikter som i nogle regioner skaber store flygtningeproblemer.

I Danmark vil én af de miljømæssige udfordringer i de kommende år være det store antal kemiske stoffer som fra produkter, udledninger og affald spredes ad mange veje i miljøet, og som kan påvirke sundhed, miljø og natur. Andre udfordringer vil være at bryde sammenhængen mellem den økonomiske vækst og påvirkningen af miljø og sundhed på områder hvor det endnu ikke er lykkedes. Den stigende transportefterspørgsel bidrager til de globale klimaændringer og til lokal luftforurening i byerne. At opnå bedre udnyttelse af ressourcerne og mindske affaldsmængderne er også udfordringer for de kommende år. Den danske natur udnyttes intensivt både på landet og til havs. På trods af indsatsen er der fortsat tilbagegang af arter og naturtyper. Udfordringen består i at udvikle og indføre mere miljøvenlige produktionsformer der sikrer, at den biologiske mangfoldighed ikke forringes.

3 Strategiens opbygning

Begrebet bæredygtig udvikling indeholder tre indbyrdes afhængige og gensidigt forstærkende dimensioner:

- den økonomiske (økonomiske ressourcer, udvikling og vækst)
- den sociale (sociale ressourcer, solidaritet og fattigdomsbekæmpelse) og
- den miljømæssige (naturressourcer, at beskytte og udnytte naturen på en bæredygtig måde og at forebygge og bekæmpe forurening)

Bæredygtig udvikling er en løbende proces som indebærer, at de miljømæssige, økonomiske og sociale hensyn integreres bedre.

Danmark har igennem de senere år opnået fremskridt med at integrere miljøhensyn i politikker og beslutninger og Danmark vil også i de kommende år lægge betydelig vægt på at nå videre med at opnå bæredygtig udvikling ad denne vej. Integration af miljøhensyn i sektorpolitikker vil skabe muligheder for at fremme vækst, beskæftigelse og velfærd samtidig med, at miljøhensyn får øget opmærksomhed.

Den sociale dimension er ligeledes en del af Danmarks generelle visioner og mål for en bæredygtig udvikling og et holdbart samfund. I strategien er bekæmpelse af fattigdom og social ulighed et vigtigt element i Danmarks internationale indsats. Og spørgsmål som beskæftigelse og medarbejderinddragelse er en del af indsatsen i sektorerne. Udfordringer som beskæftigelse, offentlige ydelser, skat-

ter og gæld behandles endvidere selvstændigt i regeringens program for de næste ti år: "En Holdbar Fremtid – Danmark 2010" (januar 2001). De makroøkonomiske rammer overvåges løbende i regeringens udgivelse "Økonomisk Oversigt". Desuden har regeringen udsendt publikationen "Et bæredygtigt pensionssystem" (januar 2000). De fordelingsmæssige aspekter af den samfundsøkonomiske udvikling behandles i den årlige publikation "Familier og indkomster".

I den nationale strategi for bæredygtig udvikling beskrives mål og initiativer som er nødvendige for, at Danmark kan bidrage til en bæredygtig udvikling. Bæredygtig udvikling berører alle samfundets aktiviteter, og i strategien har det været nødvendigt at fokusere på de vigtigste nøglesektorer og områder. Strategien sætter fokus på arbejdet med integration af hensyn til miljø i otte udvalgte sektorer. Det er sektorerne landbrug og fiskeri (under overskriften fødevarerproduktion), skovbrug, industri, handel og service, transport, energi, by- og boligudvikling samt turisme.

Strategien behandler også vigtige udfordringer som truslen fra menneskeskabte klimaforandringer, sammenhængen mellem miljø og sundhed, et mere effektivt ressourceforbrug og beskyttelse af den biologiske mangfoldighed. Den internationale indsats, virkemidler og videngrundlag og befolkningens deltagelse har betydning for alle sektorer og områder og er derfor nødvendige elementer.

Strategien har et tidsperspektiv på tyve år. For hvert indsatsområde præsenteres Danmarks langsigtede mål og sigtelinier frem mod 2020. Udviklingsperspektiver og udfordringer samt mål og indsats for den første periode fra 2001-2006 er beskrevet.

Strategien er en samlet ramme for Danmarks nationale indsats for at opnå bæredygtig udvikling. Strategiens visioner og mål vil blive fulgt op af handlingsplaner, programmer og konkrete initiativer inden for de pågældende sektorer og områder. Strategien har som den er udformet ikke knyttet udgifter til de enkelte områder, idet det ikke vil være meningsfyldt i et tyve års perspektiv. Beslutning om udgifter på et område kræver at der udarbejdes et konkret beslutsningsgrundlag for at vurdere forholdet mellem fordele og omkostninger ved et initiativ. Indsatsen for at sikre bæredygtig udvikling i form af konkrete initiativer, handlingsplaner med videre vil indgå i den løbende samfundsøkonomiske prioritering.

Ved hjælp af indikatorer for bæredygtig udvikling kan vi holde øje med hvor langt vi er kommet med at nå målene. Regeringen vil udvikle indikatorer der kan følge udviklingen i opfyldelsen af vigtige mål og indsats i strategien. Strategien vil blive justeret mindst hvert femte år, så en ny udgave ligger klar til en FN-begivenhed fem år efter Verdens-topmødet om bæredygtig udvikling.

TVÆRGÅENDE INDSATS

4 Klimaændringer

På lang sigt skal atmosfærens indhold af drivhusgasser stabiliseres på et niveau som kan forhindre farlig menneskeskabt indvirkning på klimasystemet. De klimaændringer der synes uundgåelige, skal ske så langsomt at økosystemerne kan tilpasse sig, og uden at fødevareproduktionen trues. Samtidig skal den økonomiske udvikling fortsætte på et bæredygtigt grundlag.

Danmark har internationalt set et højt udslip af CO₂ pr. indbygger. Det giver os en særlig forpligtelse. Med aftalen om at begrænse udslippet af seks drivhusgasser med 21 procent fra 1990 til 2008-12 vil Danmark derfor yde et væsentligt bidrag til Kyoto-protokollen og dermed til at imødegå de globale klimaændringer. På grund af problemets omfang er der et markant behov for at mindske udledningerne yderligere efter 2012. Derfor er regeringens pejlemærke, at Danmarks udledning af CO₂ skal halveres inden 2030.

De seneste analyser fra FN's klimapanel understreger at klimaproblemet anses som det største globale miljøproblem og måske den største globale udfordring i dette århundrede. CO₂-koncentrationen i atmosfæren er i dag cirka 30 procent højere end den var før industrialiseringen. En fordobling i forhold til det før-industrielle niveau kan forventes inden for få årtier. Den globale middeltemperatur er i samme periode steget 0,6°C ledsaget af ændringer i sne- og isdække, kraftige nedbørsforekomster og andre klimaforhold der tilsammen viser, at klimaændringer med stor sandsynlighed allerede er en realitet.

Klimapanelet konkluderer i den seneste rapport, at vi kan forvente yderligere stigninger i den globale temperatur på mellem 1,5°C og 6°C i løbet af de

næste 100 år. Følgerne vil være klimaændringer, yderligere stigning af havet på mellem 15 og 95 cm ændrede nedbørsforhold og formodentlig øget forekomst af ekstreme vejrforhold. De største negative virkninger af klimaændringer forventes i udviklingslandene – ikke mindst i lyset af trusler om oversvømmelser og forringede muligheder for fødevareproduktion. I Danmark kan klimaændringen på lang sigt resultere i varmere vintre, øget nedbør og flere storme. Det kan have konsekvenser for den biologiske mangfoldighed og for blandt andet jord- og skovbrug samt fiskerierhvervet. Og lavtliggende områder kan blive oversvømmet som følge af vandstandsstigninger.

Siden 1990 har Danmarks nationale målsætning om at mindske CO₂-udledningen med 20 procent

i 2005 i forhold til 1988 været grundlaget for den danske politik. Handlingsplanen Energi 21 fra 1996 har styrket Danmarks rolle som frontløber på energiområdet. Også inden for andre sektorer, som transport, landbrug, skovbrug og affald, har de vedtagne strategier og handlingsplaner stor betydning for at begrænse udledning af drivhusgasser.

Med vedtagelsen af Kyoto-protokollen i 1997 blev det aftalt at industrilanden samlede udledning af drivhusgasser skal begrænses med mindst 5 procent i 2008-2012 i forhold til 1990. Sammenlignet med en situation hvor Kyoto-protokollen ikke gennemføres, svarer det til en reduktion på 20-30 procent. Kyoto-protokollen er det første vigtige skridt mod virkeliggørelsen af FN's klimakonvention fra 1992. Flere spørgsmål i forhold til virkemidlerne i Kyoto-protokollen skal dog afklares, før aftalen kan forventes at træde i kraft.

På baggrund af konklusionerne fra FN's klimapanel har EU's miljøministre anbefalet, at koncentrationen af drivhusgasser i atmosfæren stabiliseres på et niveau der svarer til lidt under en fordobling af koncentrationerne fra før industrialiseringen satte ind. Og den globale temperaturstigning bør ikke overskride 2°C i forhold til det før-industrielle niveau. Skal denne anbefaling efterkommes, må industrilanden samlede udledning af drivhusgasser inden næste århundredeskifte formodentlig komme ned på et niveau der svarer til 10-15 procent af udledningen i dag. Det betyder at der er behov for be-

tragtelige begrænsninger i udledningen af drivhusgasser – mellem 2 og 2,5 procent årligt.

Det stiller krav om en drastisk reduktion af ressourceforbruget. Det skal ske ved betydelige teknologiske fremskridt, men det er også nødvendigt at ændre forbrugs- og produktionsmønstre i industrilanden. Samtidig er det klart at der på længere sigt også må ske væsentlige begrænsninger i udviklingslandene, som kan forvente en fortsat befolkningstilvækst og væsentlig økonomisk udvikling.

Uanset sådanne reduktioner er det en kendsgerning at klimaændringer ikke kan afværges, kun mindskes. Følgerne af klimaændringer kan imidlertid også mindskes gennem forudseende tilpasning. For at opnå bæredygtig udvikling er der brug for forskning og videnopbygning ikke kun om reduktionsmulighederne, men også om de fremtidige klimaændringer og deres virkninger, samt mulighederne for tilpasning. Dette er en vigtig forudsætning for at kunne leve op til den nationale og den internationale udfordring, især på længere sigt.

Mål og indsats 2001-2006

I 2005 er det målet at begrænse det danske CO₂-udslip fra energiforbrug med 20 procent i forhold til niveauet i 1988. I henhold til aftaler i EU om fordeling af EU's reduktion af udslip under Kyoto-protokollen skal Danmark i 2008-12 mindske den samlede drivhusgasudledning med 21 procent i forhold til 1990-niveauet. Det er desuden pejlemærket at industrilanden samlede drivhusgasudledninger skal halveres inden 2030. Hvis koncentrationen af drivhusgasser i atmosfæren på længere sigt skal dæmpes yderligere, må der fastlægges internationale mål om langt større begrænsninger efter Kyoto-protokollen udløber i 2012.

Regeringen overvåger løbende målopfølgelsen, og om de anvendte midler giver så meget miljø for pengene som muligt. For at leve op til Kyoto-protokollens mål har regeringen taget en række nye

initiativer og forstærket eksisterende initiativer inden for samtlige sektorer. Det gælder blandt andet for energiproduktion, transport, landbrug, skovbrug, industri og husholdninger.

På *energiproduktionssiden* vil et grønt elmarked og nye CO₂-kvoter på elproduktion lede til en fortsat større anvendelse af vedvarende energi og naturgas.

Inden for *transport* er målet i 2010 at sektoren mindsker sine udledninger af CO₂ med 7 procent i forhold til, hvordan udviklingen ville blive, hvis der ikke blev taget nye initiativer. Videreudvikling af mere energi-effektive transportteknologier understøttet af økonomiske virkemidler, adfærdspåvirkninger og bedre fysisk planlægning skal bidrage til at nå målet.

Også *landbruget* vil bidrage ganske betydeligt til at begrænse udledningen af klimagasser, blandt andet metan og lattergas. I foråret 2001 fremlagde regeringen en handlingsplan for ammoniak der vil bidrage til at nedbringe landbrugets udslip af klimagasser. Men også et initiativ som udbygning af bio-gasanlæg kan være med til at begrænse udslippet.

På *skovbrugsområdet* vil forøgelsen af skovarealet medføre et optag af CO₂ under opvæksten af de nye skove og øge mulighederne for at anvende biomasse. Også derfor vil regeringen fordoble skovarealet inden for en trægeneration (80-100 år).

Det er nødvendigt at begrænse udledningerne af de kraftige *industrielle drivhusgasser* HFC'er, PFC'er og SF₆. Derfor er der vedtaget afgifter på disse gasser.

Energispareloven fra 2000 lægger op til en styrket planlægning, koordinering og prioritering af den samlede indsats for energibesparelser.

På *den internationale plan* arbejder Danmark for at Klimakonventionen og Kyoto-protokollen bliver effektive redskaber i kampen mod klimaændringer. Dansk bistand under ulandsrammen og Miljø-, Freds- og Stabilitetsrammen (MIFRESTA) hjælper udviklingslande og østlande til at efterleve

Klimakonventionen, blandt andet med teknologioverførsel og kapacitetsopbygning. Aktiviteterne er og skal være i overensstemmelse med landenes prioriterede behov som det også er nærmere præciseret i konventionen.

Miljøbistanden kan også understøtte brugen af de fleksible mekanismer i Kyoto-protokollen ved at iværksætte projekter der opbygger en specifik viden og kapacitet i østlande og udviklingslande. Denne indsats kan blandt andet gøre samarbejdslandene bedre i stand til at vurdere bæredygtigheden af forskellige projekter. Danmark deltager for eksempel i et forsøgsprogram med det såkaldte Joint Implementation i Østersøområdet. De fleksible mekanismer bør dog kun udnyttes i det omfang, de medfører reelle miljøforbedringer.

Danmark støtter også *Den Globale Miljøfacilitet* (GEF) der siden 1991 har givet mere end 1,2 milliarder dollars i gavebistand på klimaområdet til østlande og udviklingslande. Endvidere støtter Danmark FN's Miljøprogram (UNEP) samarbejdscenter om klima og energi på Riso.

Danmark foretager periodiske indberetninger til *Klimakonventionen* der omhandler forebyggelse af klimaændringer, forventede effekter af klimaændringerne, tilpasningsforanstaltninger, indsats med hensyn til forskning og overvågning samt Danmarks indsats med hensyn til teknologioverførsel og kapacitetsopbygning i udviklingslandene. Den tredje indberetning vil foreligge november 2001.

Det er en kendsgerning at klimaændringer ikke helt kan afværges kun mindskes. I lyset af Klimapanelets seneste udredning vil der blive gennemført en analyse af *mulige klimaeffekter* i Danmark, og mulige scenarier for udviklingen skal beskrives, så der etableres et grundlag for eventuelle beredskabsforanstaltninger. Det er således også behov for at satse på forskning i konsekvenser af klimaændringer. Større fokus på viden vil understøtte vigtige politiske beslutninger.

Mere vedvarende energi

Fra 1988 til 2000 faldt CO₂-udledningerne (korrigeret for klimaudsving og nettoelekseport) med 11 procent. Der er sket en "dobbel afkobling": I en periode med betydelig økonomisk fremgang er energiforbruget næsten stagneret, og CO₂-udledningerne er faldet mærkbart. En vigtig forklaring på faldet i CO₂-udledningerne er at produktionen af vedvarende energi i samme periode er steget betydeligt fra knap 6 procent til knap 11 procent af det samlede bruttoenergiforbrug. Målet er, at denne andel skal stige til 35 procent i 2030.

Elproduktionen fra vindmøller er firedoblet fra 1994-2000. Værdien af produktionen af vindmøller udgør nu over 13 mia. kr. Langt størstedelen af vindmøllerne går til eksport.

5

Biologisk mangfoldighed

Naturbeskyttelse og adgang til naturen

En bæredygtig udvikling betyder at vi af hensyn til fremtidige generationer sikrer naturens udviklingsmuligheder. Vigtige midler er styrket og målrettet beskyttelse af arter og af genetisk mangfoldighed, udvikling af et sammenhængende net af naturområder og naturgenopretning.

Der bør endvidere skabes forståelse for at visse naturværdier i tilknytning til kultur- og naturlandskaber, naturtyper og variationen af arter og genpuljer er enestående og uerstattelige. Vi skal begrænse udledning af næringsstoffer og miljøfarlige stoffer, og vi må udnytte naturen på en måde så fremtidige generationer har adgang til naturressourcer i samme omfang, som vi har det.

Friluftsliv og naturoplevelser har betydning for befolkningens velbefindende og livskvalitet. Det er vigtigt at befolkningen bakker op om en bæredygtig natur- og miljøpolitik. Derfor skal befolkningen have bedre adgang til både egentlig natur, skove og det øvrige åbne land.

Siden Rio-konferencen i 1992 har Danmark forstærket indsatsen for at imødegå forringelser af naturen og styrke den biologiske mangfoldighed. Biodiversitetsstrategien fra 1995 var udgangspunktet for den forstærkede indsats.

Gennem Naturbeskyttelsesloven er sårbare naturtyper svarende til 9 procent af landets areal beskyttet, og 4,5 procent af landets areal er fredet. På ti år er mere end 14.000 ha nye arealer med natur, skov eller friluftsområder i landbrugslandskabet kommet til. Privat skovrejsning har skabt 13.000 ha ny skov. Der er udlagt 194 internationale naturbeskyttelsesområder som led i at gennemføre EF's

direktiv om at beskytte planter og dyr og deres levesteder (Habitatdirektivet). Siden 1994 er antallet af vildtreservater fordoblet, så de udgør 330.000 ha. Gennem denne indsats er nedgangen i størrelsen af Danmarks naturarealer bremset, og det går fremad for nogle arter som Danmark har internationalt ansvar for at beskytte, for eksempel vandfugle.

Naturkvaliteten i landbrugslandet, i havet og i de naturbeskyttede områder er imidlertid løbende blevet forringet. Blandt de plante- og dyregrupper som er behandlet i Rødliste 1997 over forsvundne, truede, sårbare og sjældne planter og dyr i Dan-

mark, er ca. 30 procent "akut truede og sårbare". 1.500 arter er i så stor tilbagegang at deres eksistensmuligheder i landet er truet. Der er også konstateret en negativ udvikling for en række mere almindelige arter og for en række af de naturtyper som er prioriteret i EF's habitatdirektiv.

Naturtyper og artsrigdom er udsat for skadelige påvirkninger fra for eksempel næringsstoffer og miljøfarlige stoffer eller fysiske påvirkninger. En udfordring er at sikre at disse påvirkninger mindskes betydeligt. Det vil kræve at alle sektorer der påvirker naturen – landbrug, skovbrug, fiskeri, husholdninger, transport og energisektoren – får ansvar for at gennemføre de naturopolitiske mål og integrerer naturhensyn i deres virksomhed. Der skal udvikles strategier og produktionsmetoder der i højere grad tager hensyn til naturkvaliteterne, i særlig grad inden for jordbrug og fiskeri.

Der er også behov for at gendanne halvkultuarealer og fremme en række arter gennem naturgenopretning og øget beskyttelse blandt andet i sammenhængende netværk af naturområder, hvis vi vil undgå at miste flere arter eller naturtyper. En sti-

Naturgenopretning har fået sjælden hønsefugl til at vende tilbage

I 1998 blev et naturgenopretningsprojektet i Varde Ådal og Ho Bugt Enge startet på initiativ af landbruget i håb om at den sjældne vandhøne engsnarren skulle vende tilbage. I dag kan engsnarrernes kalden igen høres i Varde Ådal.

Projektet har givet et sammenhængende net af våde enge i ådalen. Ekstensiv græsning øger dynamik og variation i området og sikrer samtidigt høj biologisk mangfoldighed. I dag fremstår store dele af ådalen som en mosaik af lysåbne, fugtige, ikke gødskede græs-/høenge og områder med kraftigere vegetation. Med godt 9,5 kroner har Skov- og Naturstyrelsen sammen med EU (LIFE-nature) bidraget til denne naturgenopretning, men der er også fra lokal side gjort en stor indsats for at nå dette mål.

gende udfordring er forekomsten af genmodificerede organismer og indførsel af fremmede arter både på landjorden, i søer og vandløb og i havet.

Desuden kan de menneskeskabte klimaændringer få stor betydning for plante- og dyrelivets udvikling i årene fremover.

Autentiske natur- og kulturoplevelser er en del af velfærden i det moderne samfund.

For at skabe forståelse for kulturmiljøerne er det vigtigt at synliggøre lokal kultur og identitet. Landsbyer, gravhøje og middelalderkirker er eksempler på vigtige identitetslementer i såvel lokal som national kulturhistorie. Kulturmiljøer kan være udgangspunktet for at forene lokalområdenes og turisternes behov og kan medvirke til at fastholde og udvikle levende lokalsamfund. Der skal være en balance mellem bevaringshensyn og benyttelse.

Mål og indsats 2001-2006

Indsatsen for at bevare og genskabe levesteder, for hjemmehørende planter og dyr så de findes i store levedygtige bestande både på land og i de ferske og marine vandmiljøer. Indsatsen skal rumme områder hvor naturen får lov til at udfolde sig på egne præmisser og uden væsentlig menneskelig påvirkning.

Regeringen har nedsat et bredt sammensat udvalg (Wilhelmudvalget) som skal tilvejebringe det faglige grundlag for at prioritere indsatsen for biologisk mangfoldighed og naturbeskyttelse. På denne baggrund vil regeringen i 2001 udarbejde en *national hand-*

lingsplan for biologisk mangfoldighed og naturbeskyttelse for yderligere at følge op på konventionen om biologisk mangfoldighed.

Handlingsplanen skal lægge rammen for de kommende års arbejde for at sikre, styrke og målrette indsatsen for biologisk mangfoldighed og naturbeskyttelse. Det skal blandt andet ske ved at aktiviteter i landbrug, skovbrug og fiskeri og andre sektorer foregår på et bæredygtigt grundlag og ved at tage hensyn til naturen og den biologiske mangfoldighed. Handlingsplanen skal arbejde på forskellige muligheder for at gøre den nuværende indsats mere målrettet. Herunder at udvikle et sammenhængende, grønt net af beskyttede naturområder, fortsat beskytte arter og den genetiske mangfoldighed og støtte en forebyggende indsats mod indførsel af fremmede arter i naturen.

Forskning og naturovervågning udbygges for at forbedre det videnskabelige grundlag for at bevare og udnytte af naturen bæredygtigt. Den udbyggede naturbeskyttelse skal ske i dialog mellem myndigheder og berørte borgere, ligesom undervisning og anden formidling af forvaltningen af den biologiske mangfoldighed og naturen skal fremmes.

Friluftsliv giver sundhed og livskvalitet, naturoplevelser og større forståelse for natur og kulturmiljø. Det er vigtigt at befolkningen har gode muligheder for at komme ud i naturen. Målet er at skabe reelle forbedringer for befolkningens muligheder for oplevelser i det åbne land og i skovene. Forberedelsen af en strategi for dette sker i et bredt sammensat *adgangsudvalg* nedsat af miljø- og energiministeren. Arbejdet afsluttes i 2001.

Der vil blive arbejdet for at skabe sammenhængen de stinet og for at etablere ny skov nær gamle købstæder og større byer. Naturvejledere og naturskoler eller lignende skal øge børns naturviden. Formidling via www.naturnet.dk skal omfatte lettilgængelige oplysninger om mulighed for friluftsliv.

Den lokale, regionale og nationale kulturelle identitet skal styrkes, og der skal skabes dynamik mellem udvikling og historie. Regeringen har derfor nedsat et tværministerielt udvalg om den faste kulturarv. I løbet af 2001 udformes grundlaget for en koordineret og samlet politisk vision med en handlingspræget strategi for den fremtidige statslige politik for den faste kulturarv.

6 Miljø og sundhed

Kemikalier, miljøforurening, fødevarer, arbejdsmiljø og indeklima

Danmark skal være et land hvor befolkningens livskvalitet og sundhed i stadig mindre grad påvirkes af forurening fra produkter, fødevarer, arbejdsmiljø, trafik og indeklima. Skader på dyr og planter fra forurening bør også begrænses. Beskyttelsesniveauet skal tage højde for særligt følsomme mennesker – børn og gravide, allergikere og kronisk syge – og for særligt sårbare økosystemer.

Danskernes middellevetid er i dag blandt de laveste i EU og er de seneste tredive år kun steget med to år. Den primære årsag til den lave levealder er vores livsstil. Regeringens Folkesundhedsprogram 1999–2008 skal medvirke til at vende den kedelige tendens og forbedre folkesundheden. Miljøets kvalitet har også betydning for sundheden. Kemikalier, mikroorganismer og fysiske miljøfaktorer kan have skadelige virkninger på menneskers og dyrs sundhed og på miljøet. Miljøkvaliteten er i sig selv vigtig i et bæredygtigt samfund.

Mål og indsats 2001-2006

Vi må mindske de skadelige påvirkninger på menneskets sundhed og på miljøet mest muligt, uanset hvad kilden er. Regeringen vil lave en *samlet strategi for sammenhængen mellem miljøfaktorer og sundhed*, som belyser og prioriterer indsatsen over for skadelige påvirkninger på sundheden fra blandt andet miljøfaktorer, kemikalier i produkter og varer, fødevarer, arbejdsmiljø, indeklima og trafikken.

6.1. KEMIKALIER

Kemikalier der anvendes i samfundet, må hverken give uønskede virkninger som kræft, mindsket forplantningsevne, ændret arvmasse eller påvirke sårbare økosystemer. I 2020 indeholder ingen produkter eller varer på markedet kemikalier med særligt problematiske sundheds- eller miljøeffekter.

Kemikalier giver mange fordele i vores moderne samfund, men også en række ulemper. For de fleste kemikalier er der i dag ikke tilstrækkelig viden om virkninger på sundhed og miljø. Samtidig med at vi skal have mere viden, skal vi leve op til målet om at udføre færre test på dyr. Computermodeller eller andre alternative testmetoder kan tilgodeses begge hensyn.

International, aktiv og fremsynet indsats på kemikalieområdet er nødvendig fordi kemikalierne spredes på tværs af landegrænser – primært gennem handel med varer, men også via miljøet. Danmark skal fortsat være meget aktiv i EU-arbejdet og andre regionale fora, men skal også være med

til at sikre at der gennem bindende internationale aftaler og konventioner tages hånd om de store globale miljøproblemer.

Forsigtighedsprincippet er et vigtigt politisk instrument, og regeringen vil arbejde for at princippet kan være med til at sikre et tilstrækkeligt og højt beskyttelsesniveau ved godkendelse af bekæmpelsesmidler og i forbindelse med brugen af andre kemiske stoffer. Godkendelse af pesticider sker på grundlag af en risikovurdering. Pesticider hvis anvendelse giver uacceptable effekter for miljøet og menneskets sundhed, skal forbydes.

Et andet vigtigt instrument for at beskytte mennesker og miljø mod skadelige virkninger fra kemikalier er substitutionsprincippet. Substitution indebærer at et skadeligt stof, produkt eller proces erstattes med andre mindre skadelige stoffer, produkter eller processer med samme funktion. Substitution skal foretages med de mindst miljø- og sundhedsbelastende stoffer og produkter.

Der skal være særligt fokus på at beskytte særligt følsomme og udsatte grupper, især børn og gravide. Der er særlig opmærksomhed på de stoffer som har en hormonforstyrrende effekt.

Klar besked om kemi

Forbrugere og virksomheder kan få let og hurtig adgang til information om kemikalier.

Virksomhederne kan bruge Listen over uønskede stoffer og Effektlisten, som indeholder information om kemikalier, hvis brug på længere sigt bør begrænses eller stoppes. Virksomhederne kan bruge listerne til at fravælge og udskifte de problematiske stoffer i deres produkter og ved indkøb.

Forbrugeren kan få information igennem Miljøstyrelsens Kemi-telefon eller miljømærker. Siden 1998 har Miljøstyrelsens Kemi-telefon været en god hjælp til at få information om kemikalier og miljø.

Mål og indsats 2001-2006

Både producenter, importører og myndigheder skal medvirke til at sikre, at kemikalier, pesticider og biocider kan bruges forsvarligt for mennesker og miljø.

Vi skal have en aktiv indsats over for *kemikalier* hvor vi frem mod 2020 løbende vil afvikle skadelige kemikalier, som på baggrund af ny viden, viser sig at have skadelige effekter for miljø og sundhed.

I de første år skal fokus være på de mest skadelige kemikalier. Danmark vil i EU arbejde for at gennemføre EU's kemikaliestrategi. Danske topprioriteter i forhold til strategien er at der skal være bedre viden om alle kemikaliers virkning – som minimum et sæt grunddata. I 2005 skal alle kemikalier på markedet være registreret så de efterfølgende kan screenes ved hjælp af alternative vurderingsmetoder som for eksempel computermodeller. I EU vil Danmark arbejde for, at stoffer, hvor data fra industrien ikke foreligger inden for nærmere fastsatte tidsfrister, ikke må markedsføres.

Brugen af kemikalier skal begrænses, og hvor det er relevant, skal kemikalier som har skadelige effekter på menneskers og dyrs sundhed og på naturen, forbydes. Vi skal undgå unødvendige test på forsøgsdyr, herunder gentagelse af allerede gennemførte forsøg. Samtidig skal vi sikre, at de test der udføres medfører så få lidelser for dyrene som muligt.

Kemikalieproducenterne skal have ansvaret for at undersøge alle kemikalier inden de markedsføres og for at give letforståelig information om hvordan produkterne håndteres uden risiko for brugerens sundhed og miljøet.

Det er vigtigt at fastholde et højt beskyttelsesniveau når *pesticiders og biociders sundheds- og miljø-mæssige virkninger* skal vurderes. Forbruget af biocider skal begrænses mest muligt, eller erstattes af mindre skadelige stoffer. Regeringen vil arbejde for at substitutionsprincippet vinder indpas i vurderingen af pesticider. Med henblik på at mindske forbruget er der indført afgifter på pesticider, og i marts 2000 fremlagde regeringen Pesticidhandlingsplan II for at mindske overforbruget af pesticider i den danske landbrugsproduktion. På lang sigt skal forbruget af pesticider udfases i størst muligt omfang. Regeringen vil tage initiativ til at begrænse anvendelsen af pesticider i private haver. Produkter der ved anvendelse giver uacceptable effekter på sundhed eller miljø skal forbydes.

Nationalt og internationalt vil regeringen arbejde for at børn, gravide og andre særligt følsomme grupper ikke udsættes for hormonforstyrrende stoffer i skadelige mængder. Dioxin mistænkes for at have hormonforstyrrende effekt. Derfor skal udslippet af dioxin fra kendte kilder minimeres, og der skal samtidig gøres en indsats for at der kommer mere viden om de hidtil ukendte kilder.

6.2. MILJØKVALITET OG ANDRE MILJØFAKTORER

Miljøet skal have en høj kvalitet i Danmark så forurening ikke påvirker menneskers sundhed eller dyr og planter. Forurenet jord må ikke true drikkevandet eller den menneskelige sundhed. I 2020 er der ikke miljø- og sundhedsskadelige udledninger til luft, jord og vand. Sygdomsfremkaldende mikroorganismer er i 2020 begrænset til et niveau der ikke giver sundhedseffekter for mennesket.

Kvaliteten af det danske miljø er blevet bedre gennem de sidste 40 år. Men der er fortsat en række områder hvor miljøet er så forurenet, at det kan påvirke menneskets sundhed eller have negative konsekvenser for den levende natur.

Forurening af luften stammer blandt andet fra små sodpartikler fra eksempelvis dieseldrøjet. Nyere undersøgelser tyder på at netop forekomsten af fine og især ultrafine sodpartikler har betydning for sundheden. Der er usikkerhed om omfanget af de sundhedsskadelige effekter. Det eksisterende partikelniveau anses for at forværre sygdomme især hos mennesker med luftvejslidelser og medføre øget dødelighed i befolkningen. Partikelniveauet vurderes at have en negativ indflydelse på befolkningens gennemsnitlige levealder, men der er usikkerhed om hvor meget levetiden afkortes. Meget kan nås ved renere teknologi, krav til diesel- og benzinkvalitet, filtre på dieseldrevne køretøjer og dieseltog og krav om at rense røg fra forbrændingsanlæg. Samtidig er der behov for mere viden om sundhedseffekterne af de forskellige partikelstørrelser og befolkningens eksponering for sodpartikler.

Ozon ved jordoverfladen kan give luftvejsproblemer og skader på træer eller afgrøder. Det skønnes at udbyttetabet på grund af ozon er ca. 10 procent. Langt den største del af ozonen i luften over Danmark skyldes ozon, der transporteres hertil syd fra. Ozon ved jordoverfladen kan begrænses ved at mindske NO_x- og VOC-udledninger i landene syd for os.

Mange mennesker er udsat for generende støj. Trafikken er den vigtigste støjkilde, og vejtrafikken giver det største bidrag. Ifølge de seneste vurderinger er mere end 500.000 boliger belastet med støj fra vejtrafik på mere end 55 dB som er den vejledende grænseværdi for nye boligområder. Af disse er cirka 145.000 stærkt støjbelastede med mere end 65dB. Langt hovedparten af de mest støjbelastede boliger er i de større byer med mere end halvdelen i Hovedstadsområdet. Gennem Banestyrelsens løbende indsats, blandt andet ved støjafskærmning, er antallet af boliger belastet med mere end 65 dB fra togtrafik blevet reduceret til cirka 7.000. Udfasningen af de mest støjende fly har medført, at antallet af støjbelastede boliger med over 65 dB fra flytrafik er reduceret til cirka 1.500. Derudover skønnes det, at yderligere mellem 75.000 og 100.000 boliger er belastet med støj over de vejledende grænseværdier fra virksomheder og støjende fritidsaktiviteter som skydebaner og motorsportsbaner.

Ozonlaget højt oppe i atmosfæren skal bevares. Det beskytter jorden mod de skadelige ultraviolette stråler fra solen der i for høje doser øger risikoen for hudkræft hos mennesker og hæmmer plantevækst. Drivhuseffekten forstærker nedbrydning af ozonlaget. I de kommende år vil skaderne stige på grund af det tynde ozonlag.

Spild og affald fra virksomheder og luftforurening har ført til jordforurening – særligt i ældre byområder. Bly og tjærestoffer i jorden er et sundhedsproblem især for de børn, der bor eller leger i områderne. Andre stoffer giver problemer fordi de spredes til grundvandet. Pesticidrester, klorerede opløsningsmidler, benzintilsætningsstoffet MTBE, olie og benzin kan true det rene grundvand.

Danmark er et af de få lande i Europa der får næsten alt drikkevand fra grundvand, som kræver meget lidt behandling på vandværkerne. Rent drikkevand har altid haft høj prioritet da der er tale om en livsnødvendig ressource, hvis kvalitet har stor betydning for befolkningens sundhed og for erhvervslivet. Overvågning af grundvand og drikkevand har imidlertid vist at grundvandets kvalitet i visse områder er truet. I landområder er der risiko for forurening af grundvandet som følge af landbrugets anvendelse af pesticider, ligesom landbrugets kvælstofhåndtering i dele af landet udgør et væsentligt problem. Forurenede jord udgør en trussel mod grundvand på grund af tidligere tiders uhensigtsmæssige håndtering af kemikalier. Anvendelse af pesticider i byområderne kan også medføre forurening af grundvandet.

Udledning af metaller og miljøfremmede stoffer til vandmiljøet kan påvirke dyr og planter både på kort og lang sigt. Mange af stofferne ophobes i fødekæderne og videreføres dermed til mennesker med den føde vi fanger i havet.

Mikroorganismer findes overalt. Nogle er livsnødvendige, andre kan være sygdomsfremkaldende. Vi kender nogle mikroorganismer i for eksempel badevandet, men risikoen kan også stamme fra affald, slam og spildevand.

Mål og indsats 2001-2006

Indholdet af *fine sodpartikler* i luften skal være så lavt at det ikke har negative effekter for den danske befolknings livskvalitet og sundhed eller for miljøkvaliteten. Der skal være fokus på at begrænse luftens indhold af sodpartikler. I første omgang skal vi have et præcist overblik over problemets omfang i Danmark. Samtidig skal vores viden om effekterne af forskellige tiltag og teknologiske muligheder øges så vi har et godt grundlag at basere den fremtidige regulering på. I EU er der fastsat grænseværdier for udledning af sodpartikler fra nye lastbiler og busser. Danmark vil arbejde for tilsvarende grænseværdier for nye person- og varebiler.

Danmark skal begrænse *forsuring, eutrofiering og ozon* ved jordoverfladen. Førsteprioritet er at internationale regler om udledning af SO₂, NO_x, VOC og NH₃ i 2010 bliver effektivt gennemført i Danmark. På længere sigt vil det være nødvendigt med nye mål og initiativer for at sikre at de disse miljøproblemer løses fuldstændigt.

I 2002 vil regeringen udarbejde en strategi for at mindske *støj* fra vejtrafik. Strategien skal sikre at den fastsatte målsætning om at antallet af stærkt belastede boliger i 2010 skal være begrænset til 50.000 kan nås. Det forventes at inden udgangen af 2010 vil alle boliger belastet af togstøj over 65 dB have fået tilbud om støjbeskyttelse. Støj indgår som en væsentlig parameter i miljøgodkendelse af særligt forurenende virksomheder. Virksomheder som skal miljøgodkendes, har i mange tilfælde udarbejdet handlingsplaner for reduktion af støj.

Nedbrydning af *ozonlaget* må standses så der bliver færre tilfælde af hudkræft hos mennesker og bedre vækstbetingelser for planter. Danmark vil fortsat påvirke det internationale arbejde med at udfase stoffer som nedbryder ozonlaget.

Det er vigtigt at fastholde indsatsen overfor *jordforurening*. Det skal sikres at jordforureninger i boligområder, og forureninger der kan true den nuværende eller fremtidige drikkevandsforsyning, ikke giver anledning til sundhedsproblemer.

Rent *drikkevand* vil fortsat have høj prioritet. Grundvandstruende pesticider skal fortsat forbydes. Som led i Pesticidhandlingsplan II er igangsat et arbejde som skal danne grundlag for at identificere områder, der er særligt følsomme for udvaskning af pesticider. Når dette er sket, vil der ske en regulering af pesticidanvendelsen i disse områder. Den ramme der er fastlagt for kortlægning af *grundvandet* og indsatsplaner for grundvandsbeskyttelse, skal nu gennemføres af amter, kommuner og vandværker for at medvirke til at sikre det rene grundvand på lang sigt. Der skal fortsat arbejdes for at minimere den trussel mod grundvandet som anvendelsen af benzintilsætningsstoffet MTBE indebærer, helst gennem en varig udfasning af stoffet. Grundvandet skal fortsat overvåges for at vurdere om den iværksatte indsats for at beskytte grundvandet bærer frugt og for at opspore nye problemer. Der skal laves standarder for at godkende materialer der bruges til at distribuere drikkevand.

Endeligt skal drikkevandsdirektivet og vandrammedirektivet gennemføres i dansk lovgivning. Vandrammedirektivet vil betyde en yderligere beskyttelse af vandmiljøet. Der skal etableres et nyt system der inden for vandområdedistrikter fastsætter konkrete miljømål for den økologiske tilstand. Konkrete initiativer vil blive iværksat på baggrund af de enkelte vandområders karakteristik og den menneskelige påvirkning. Endeligt skal der udarbejdes en vandområdeplan der samler planlægning og overvågningsresultater.

Det er vigtigt at begrænse udledning til *vandmiljøet* af metaller og miljøfremmede stoffer som ophobes i fødekæden. I 2020 skal udledningerne af miljøfarlige stoffer være ophørt (generationsmålet). Spildevandsrensningen i det åbne land skal forbedres. Derved vil badevandskvaliteten også blive endnu bedre. Endelig skal risikoen ved kendte sygdomsfremkaldende mikroorganismer vurderes. Sygdomsfremkaldende mikroorganismer skal ikke spredes i miljøet i et omfang som er skadeligt.

6.3. FØDEVARER

Forbrugerne skal kunne få sikre og sunde fødevarer af høj kvalitet. Fødevarerens sikkerhed skal være ubetinget høj og tilstedeværelsen af kemiske forureninger begrænset til et minimum. Vi skal være i stand til at vurdere omfanget af risici og have en effektiv kontrol med forekomsten af sundhedsskadelige stoffer.

Udbudet af fødevarer er vokset og forandret over de seneste årtier blandt andet på grund af handel og udvikling i fødevareteknologien. Der er i stigende grad fokus på fødevarernes kvalitet og sikkerhed. Miljøets påvirkning af fødevarerne omfatter især utilsigtet forekomst af skadelige stoffer. I de seneste år er der øget fokus på forureninger i fødevarer som dioxiner, farlige metalforbindelser, TBT (tributyltin), reststoffer fra emballager og pesticider.

Forbrugernes tillid til fødevarerne er afgørende for afsætning af produkterne og derved for fødevareproduktionen. Restindholdet af pesticider i fødevarer skal være så lavt som muligt. Der må ikke være uacceptable pesticid- og medicinrester i fødevarerne. Myndighederne skal understøtte forbrugernes tillid til fødevarerne ved at sikre en stor gennemsigthed om reglerne og den udførte kontrol, men det er alene producenterne der er ansvarlige for fødevarerne.

For at sikre befolkningen mod et uacceptabelt restindhold af miljøfremmede stoffer og sygdomsfremkaldende mikroorganismer i fødevarer fastsætter myndighederne regler på området og gennemfører overvågningsprogrammer.

Dioxinhandlingsplanen fra 1999 skal blandt andet skabe et overblik over hvor meget befolkningen udsættes for dioxiner. Herefter vil behovet for indgreb blive vurderet.

For emnet fødevarer sikkerhed henvises i øvrigt til afsnit 9 Fødevareproduktion.

Mål og indsats 2001-2006

Indsatsen for et ubetinget højt niveau for *fødevaresikkerhed* fortsættes. Fødevarebårne sygdomme skal bekæmpes. Brugen af tilsætningsstoffer skal begrænses mest muligt, og der skal sættes grænseværdier for restkoncentrationer for uønskede reststoffer i fødevarerne.

Grænseværdier for miljøforureninger skal fastsættes under hensyn til forsigtighedsprincippet og så lavt som muligt. Der skal ske en løbende tilpasning af grænseværdier i takt med ny viden. Sikkerhedsvurdering, risikoanalyse og kontrol af kemiske forureninger og midler som indgår i produktionen, vil blive videreført og styrket.

Arbejdet i EU med at fastsætte fælles grænseværdier for pesticider i fødevarer skal opprioriteres da der stadig mangler fælles grænseværdier for flere hundrede stoffer. I den forbindelse vil der blive lagt afgørende vægt på en restriktiv regulering af pesticidanvendelse i landbrugsproduktionen.

Dioxinhandlingsplanen med kortlægning af dioxiner i miljøet, foderstoffer og fødevarer skal videreføres. Herefter kan det vurderes hvor der bør sættes ind for at nedbringe belastning med dioxin og dioxinlignende stoffer.

Mærkning af fødevarer skal forbedres, og vildledende oplysninger skal undgås.

6.4. ARBEJDSMILJØ

Alle danske arbejdspladser bør udgøre en sikker og sund ramme for kreativitet, kvalitet og produktivitet. I 2020 bliver ingen udsat for kemiske stoffer, organiske opløsningsmidler, tungmetaller eller andre sundhedsskadelige påvirkninger under arbejdet.

Handlingsprogrammet Rent Arbejdsmiljø 2005 sætter fokus på en intensiveret forebyggende arbejds miljøindsats. Målet er at tilrettelægge arbejds miljøforholdene så vi helt undgår eller i videst muligt omfang reducerer dødsulykker, påvirkning fra kræftfremkaldende kemiske stoffer og hjerneskrader på grund af organiske opløsningsmidler eller tungmetaller. Samtidig skal vi undgå skader på børn og unge, skader som følge af tunge løft og ensidigt

gentaget arbejde, helbredsskader på grund af psykosociale risikofaktorer samt sygdomme eller alvorlige gener på grund af dårligt indeklima på arbejdspladsen.

Som led i realiseringen af handlingsprogrammet gennemføres en handlingsplan for forbedring af arbejdsmiljøet som blandt andet skal bidrage til at udjævne den sundhedskløft der er mellem forskellige jobgrupper. Handlingsplanen fastsætter blandt andet en særlig indsats for ti særligt farlige jobgrupper og er efterfølgende fulgt op med udpegn af yderligere ti særligt farlige jobgrupper. Disse 20 jobgrupper omfatter ca. 270.000 ansatte svarende til 10 procent af den erhvervsaktive befolkning.

Virksomhedernes egen indsats skal være med til at skabe sikre, sunde og udviklende arbejdspladser. Et vigtigt element i en bæredygtig udvikling på virksomhederne er samarbejdet mellem ledelse og ansatte på miljø- og arbejdsmiljøområdet, der fortsat bør styrkes. Kemiske stoffer på arbejdspladser anvendes ofte i høje koncentrationer og kan påvirke de ansattes sundhed. De ansatte har derfor en risiko for at få alvorlige sundhedsskader, for eksempel kræft, reproduktionsskader, hjerneskrader eller udvikling af allergier. De skadelige stoffer kan også udvikles i arbejdsprocessen.

Mål og indsats 2001-2006

Indsatsen for et bedre arbejdsmiljø vil også i de kommende år være koncentreret om at gennemføre de 7 visioner i "Handlingsprogrammet for et Rent Arbejdsmiljø 2005".

Arbejdspladsvurderinger skal kortlægge arbejdsmiljøbelastninger, og virksomheder skal udarbejde handlingsplaner for at mindske belastningerne.

Forbruget af *kemikalier* på arbejdspladserne skal begrænses mest muligt. Arbejdsbetingede skader på grund af udsættelse for kræftfremkaldende stoffer og organiske opløsningsmidler eller tungmetaller skal undgås ved at bruge de mindst farlige stoffer eller materialer (substitutionsprincippet).

Virksomhederne skal have letforståelige brugsanvisninger fra producenterne. Arbejdsmiljøforhold skal indgå allerede i planlægningsfasen. Leverandørerne skal motiveres til at udvikle arbejdsmiljøvenlige produkter. Arbejdsmarkedets parter skal bakke op bag initiativer om at udfase problematiske stoffer.

6.5. INDEKLIMA

Indeklimaet i boliger må ikke give gener for beboerne. Bygge- og boligmateriale skal have en kvalitet, så der ikke afgives eller udvikles skadelige stoffer.

Vi tilbringer en stor del af vores tid i vores boliger. Der skal være fokus på at bygningerne har gode dagslysforhold, tilpas temperaturniveau, god luftkvalitet og gode lydforhold. Byggevarer og materialer skal være sunde og må ikke afgive stoffer eller dampe som påvirker sundheden negativt. Effekterne for sundheden kan være hovedpine, åndedrætsbesvær og allergi.

De seneste år er der udviklet en indeklimaordning for byggevarer. Der er gjort en stor indsats i forhold til problemer med skimmelsvampe og det stigende antal husstøvmideallergikere. Indeklimakrav og krav til ventilation er blevet væsentligt strammet i bygningsreglementerne, og der er givet information om en hensigtsmæssig adfærd omkring fugt og ventilation i boligerne.

Mål og indsats 2001-2006

Accelerationsprogrammet for økologisk byggeri skal støtte en øget anvendelse af sunde byggematerialer der kan forbedre indeklimaet i boligerne.

Der skal udvikles redskaber til at dokumentere byggevarers virkninger på miljø og indeklima.

7 Ressourcer og ressourceeffektivitet

Det er nødvendigt at anvende naturens ressourcer. De bruges som input i produktion og forbrug. Ressourcerne danner grundlag for øget velfærd. En bæredygtig udvikling indebærer at øget velfærd tager hensyn til jordens økosystemer og beholdning af fornybare og ikke-fornybare naturressourcer.

Et langsigtet pejlemærke er at øge ressourceeffektiviteten markant inden for en generations tid. Vi skal specielt begrænse forbruget af naturressourcer som er knappe, særligt følsomme eller særligt forurenende, når de udnyttes. På lang sigt skal vi begrænse forbruget af ressourcer til ca. 25 procent af det nuværende forbrug. På endnu længere sigt kan der være behov for at øge ressourceeffektiviteten yderligere. Det skal ses i lyset af de internationale diskussioner om faktor 4 og faktor 10 som mål for ressourceeffektivisering. I det videre arbejde er der behov for yderligere at konkretisere ressourceområdet.

Forbrug af naturens ressourcer påvirker miljøet. Det er vigtigt at ressourceforbrug og miljøbelastning ses i internationalt perspektiv. Det er væsentligt at have både det nationale og internationale ressourceforbrug samt den tilhørende miljøbelastning for øje. Prioritering og forsvarlig brug af naturens ressourcer er nødvendig. Forbruget skal i højere grad baseres på fornybare ressourcer og genanvendelige materialer. Men de fornybare ressourcer må ikke anvendes hurtigere, end de kan gendannes. Brug af ikke-fornybare ressourcer skal ske under hensyn til den samlede beholdning og muligheder for at erstatte dem med andre materialer.

Naturens ressourcer indgår i mange aktiviteter i samfundet. Energi anvendes blandt andet i industrien og husholdninger, til transport og opvarmning. Råstoffer anvendes til at fremstille produkter. Jord er en naturressource som anvendes til at bygge huse og veje på, dyrke afgrøder på og drive skovbrug. Vand er ligeledes en ressource som an-

vendes til både mennesker og dyr enten som drikkevand, input i produktionen eller som levested for eksempelvis fisk, dyr og planter. Fra havet hentes store fødevarerressourcer.

Danmark har allerede opnået mærkbare resultater gennem en målrettet indsats. For eksempel har det

samlede danske energiforbrug været nogenlunde konstant i 1990'erne til trods for økonomisk vækst. Mange virksomheder har indført miljøstyring, renere teknologi og arbejdet med renere produkter som samlet har ført til lavere ressourceforbrug og miljøbelastning. Indsatsen på kemikalieområdet betyder at flere miljøbelastende stoffer fremover fjernes fra affaldet. Endelig er det lykkedes at nedbringe vandforbruget betydeligt gennem de seneste ti år. Men der er behov for at gå mere radikalt til værks, hvis naturressourcerne skal anvendes bæredygtigt.

Danmarks arealer er en sparsom ressource som skal anvendes med omtanke. Intensivering af landbrug og hensyn til miljø og rekreative interesser har skærpet konkurrencen om arealerne. De mest nødvendige behov skal derfor prioriteres. Og råstofferne skal udvindes skånsomt så arealet bag efter kan anvendes til andre formål.

Dansk virksomhed har – trods aktivitetsstigning – reduceret affaldsmængderne

Virksomheden er internationalt førende inden for sit felt. Virksomhedens miljøstyring omfatter kortlægning og sortering af affald og skrot for at genbruge og genanvende så meget som muligt. 80 procent af virksomhedens affald er metalskrot, og 20 procent er andet affald. Mængden af skrot er reduceret. Dels ved at spildet fra produktionen er nedbragt til under 1 procent via ”operator-selv-kontrol”, dels ved at stålrollerne udnyttes 10 procent bedre i en ny, avanceret maskine. Metalskrottet sorteres og sælges til genanvendelse uden for virksomheden.

Andet affald som blandt andet omfatter en tredjedel kemikalieaffald er nedbragt væsentligt. Først og fremmest fordi virksomheden har begrænset antallet af kemikalier som anvendes, fra 1365 til knap 600 forskellige kemikalier. Mængden af kemikalieaffald er mindsket med 37 procent fra 1997 til 1999 hvilket gav en besparelse på 340.000 kr. om året til affaldsbortskaffelse.

Resultaterne er i høj grad nået fordi der har været en klar opbakning fra ledelsen, og fordi medarbejderne har været inddraget i miljøarbejdet via selvfulgørende produktionsgrupper.

Alle virksomhedens produktionsselskaber rundt om i verden er ISO-14001-certificeret og de europæiske er tillige EMAS-registreret.

Ressourceforbruget i byggesektoren spiller en central rolle for samfundets samlede forbrug af ressourcer og miljøbelastning. Energiforbrug til byggeri og drift af bygninger udgør halvdelen af Danmarks energiforbrug, mens materialeforbrug ved byggeri og anlæg udgør hovedparten af forbruget af danske råstoffer. Byggeri og anlæg producerer store affaldsmængder, men til gengæld bliver langt det meste genanvendt. Genanvendelsen var i 1999 oppe på 90 procent.

Over en 10-årig periode er de samlede mængder affald i Danmark steget. Men udviklingen tyder dog på en stabilisering sidst i perioden hvilket i høj grad skyldes et fald i affaldsmængden fra energiproduktion. Affaldsmængderne fra en række sektorer er imidlertid fortsat stigende, og der bør ydes en aktiv indsats for nedbringe dem. Vi skal alle medvirke til at der ikke produceres mere affald end højst nødvendigt og til, at genbruget øges. Men der er behov for at prioritere de enkelte materialestømme. Ikke alle materialer er lige velkomne i affaldet, og indsatsen må i første omgang rettes mod de materialer der indeholder de mest miljøbelastende stoffer.

Affald, som vi ikke kan undgå, skal så vidt muligt genanvendes så ressourcerne bliver i kredsløbet. Danmark har en lang tradition for at genanvende en stor del af affaldet. I 1999 genanvendte vi 64 procent af de samlede affaldsmængder. Men vi skal blive endnu bedre. Der vil være behov for udvikling af ny behandlingsteknologi der sikrer en effektiv udnyttelse af ressourcerne, og at problemerne med de miljøbelastende stoffer elimineres. Dog er det vigtigt at der ved valg af behandlingsform sker en afvejning af de miljø-, energi- og ressourcemæssige samt økonomiske forhold.

Mål og indsats 2001-2006

Forbruget af ressourcer skal nedbringes. I dag sigter dansk miljøpolitik i vid udstrækning på at fremme et forsvarligt brug af ressourcer. I den fremtidige indsats vil der blandt andet blive fokuseret på at finde data og udvikle metoder til at vurdere produkters og materialers samlede ressourceforbrug og miljøbelastning. Blandt andet de skjulte materialestømme. Konkret drejer det sig om at finde den bedste kombination af virkemidler, herunder undersøge mulighederne for øget brug af emballageafgifter. Hvis det ikke lykkes at nedbringe ressourceforbruget væsentligt, vil regeringen undersøge mulighederne for at anvende flere økonomiske virkemidler, herunder råvare- og materialeafgifter. Målet er at produkters ressourceforbrug og miljøbelastning afspejles fuldt ud i produkternes pris.

Den produktorienterede miljøindsats er vigtig. Derfor opfordres virksomhederne til at udvikle og markedsføre flere renere og miljøvenlige produkter, og at forbrugerne i større grad vælger dem. Der skal være fokus på renere produkter så de kan erstatte produkter med større ressourceforbrug eller større miljøbelastning. Ny teknologi vil uden tvivl komme til at spille en vigtig rolle i udvikling af renere produkter.

Det skal være nemt og attraktivt for forbrugerne at vælge miljørigtigt og ressourcebevidst. Forbrugere skal have tilstrækkelig og relevant oplysning om produkters og varers påvirkning af miljøet. Men den enkelte borger skal også forstå og engagere sig i miljøvenlige forbrugsmønstre og livsstil. Virkemidler vil blandt andet være miljø- og energimærker og miljøvaredeklarerationer.

Alle aktører skal indgå i et forpligtende samarbejde om at forebygge affald. I 2001 vil regeringen fremlægge en strategi for hvordan vi kan nedbringe affaldsmængderne. Produktion, markedsføring og forbrug af miljøvenlige og mindre ressourcekrævende produkter og tjenesteydelser vil være højt prioriteret i strategien.

Ved at genanvende affaldet sparer vi på jomfruelige ressourcer. I regeringens affaldsplan, *Affald 21*, er målet at genanvende 64 procent af affaldsmængderne i 2004 og at bringe mængden af affald til deponering ned til 12 procent. Planen sætter fokus på at sikre kvalitet i behandling af affald ved at udnytte affaldets ressourcer og ved at begrænse problemer med miljøbelastende stoffer.

En bæredygtig råstofanvendelse i Danmark skal realiseres ved at udvikle ny teknologi, øge koordinering af råstofindvinding og ved at øge viden om de samlede resterende råstofreserver. Genanvendelse og brug af erstatningsmaterialer for ikke-fornybare råstoffer skal fortsat prioriteres.

Ved produktion af olie og gas skal der tages mest mulig hensyn til sundhed, miljø samt dyre- og plantelivet. Dette skal i samarbejde med landene omkring Nordsøen sikres ved målrettet styring af de stoffer, der udledes til havet. Det gælder både udledning lokalt til havmiljøet samt den grænseoverskridende forurening gennem luften eller via fødekæden. I indsatsen for at erstatte de knappe olie- og gasressourcer satser regeringen blandt andet på at udvikle vedvarende energikilder.

En øget konkurrence om det sparsomme danske areal stiller store krav til planlægningen. Forskellige hensyn skal kombineres for at mindske konflikterne mellem forskellige ønsker om at anvende det samme stykke jord. Uden for byerne skal flersidig anvendelse af arealerne fremmes.

8

Danmarks internationale indsats

Danmarks vision for en regional og global bæredygtig udvikling er et Europa og en verden med økonomisk fremgang, større velfærd og øget miljøbeskyttelse. Det omfatter et verdensmarked med fri handel baseret på høje miljø- og sociale standarder, og det omfatter respekt for menneskerettigheder, demokratisering, åbenhed og ansvarlighed i forvaltninger.

Danmark vil gå foran ved at sætte handling bag ordene. Både gennem den danske udenrigspolitik og miljøpolitik vil der blive arbejdet aktivt for at fremme den internationale indsats. Den internationale bistand vil blive udbygget som aftalt, og sammenhængen mellem udviklings-, miljø- og handelspolitik vil blive sikret.

Danmark ønsker en stærk global struktur til fremme af alle elementer i global bæredygtig udvikling, herunder en struktur til fremme af internationalt miljøsam arbejde og miljøregulering. Danmark vil arbejde for en global aftale for bæredygtig udvikling og et globalt partnerskab.

Indsatsen for at fremme en national bæredygtig udvikling er tæt knyttet til de globale udfordringer for global bæredygtig udvikling – og omvendt. Stigende handel og internationale kapitalstrømme, konflikter og flygtningeproblemer samt det øgede pres på naturressourcer har gjort de enkelte lande stadig mere afhængig af omverdenen. Danmark har derfor en stor interesse i at bidrage til en bæredygtig udvikling gennem en national indsats, gennem EU, OECD, FN og de internationale finansielle institutioner, herunder Verdensbanken og Den Internationale Valutafond.

Vi står over for en lang række regionale og globale problemer og udfordringer. Halvdelen af jordens befolkning lever på eller under eksistensminimum. For eksempel er en femtedel af jordens befolkning uden adgang til rent vand og sanitet, og det går særligt ud over kvinder, børn, indfødte folk og andre særligt udsatte befolkningsgrupper. Kampen om knappe naturressourcer er i en række tilfælde årsag til voldelige konflikter som særligt i udviklingslandene skaber store flygtningeproblemer. Klimaet bliver varmere som følge af menneskelig aktivitet og truer især de fattige lande og små ø-stater. Den biologiske mangfoldighed er under

stigende pres, og naturens ressourcer udnyttes ofte på et grundlag der ikke er bæredygtigt. Brugen af farlige kemikalier udgør en stigende trussel mod menneskers sundhed samt dyre- og plantelivet. Problemerne forstærkes af at der i den rige del af verden udvises begrænset vilje til at øge bistands-overførsler og åbne markederne.

Der er ofte en tæt sammenhæng mellem fattigdom og miljøproblemer. Det er ofte de fattigste, der bliver hårdest ramt af nedslidning på miljøet. Fattigdom begrænser mulighederne for bæredygtig udnyttelse af naturressourcer og begrænser de ressourcer der er til rådighed for investeringer i beskyttelse af miljøet. For eksempel bidrager fattigdom til udpining af jord og ørkendannelse i Afrika. Omvendt vil en ukontrolleret økonomisk vækst dog også føre til øget brug af naturressourcer og belastning af miljøgrundlaget.

Danmark lægger i sin samlede internationale indsats vægt på behovet for at integrere og balancere den økonomiske dimension (fattigdomsbaseret vækst), den sociale dimension (ligelig fordeling internt i lande, mellem lande og mellem generationer) og den miljømæssige dimension (beskyttelse af miljøet).

Miljøpolitisk har Danmark gennem EU-samarbejdet medvirket aktivt til at forbedre den europæiske miljøbeskyttelse. EU's miljøregulering har på en række punkter bragt Europa foran resten af verden på miljøområdet. Og der er mange eksempler på at EU-regler har medvirket til at styrke miljøbeskyttelsen i Danmark. Med vedtagelsen af Amsterdam-traktaten blev bæredygtig udvikling en overordnet målsætning for EU, og det blev en pligt at integrere miljøhensyn i EU's sektorpolitikker. I EU's økonomisk-politiske retningslinjer indgår særlige afsnit om bæredygtig udvikling.

Danmark har – først og fremmest gennem EU – arbejdet for bindende og effektiv regulering af internationale miljøproblemer gennem de regionale og globale miljøkonventioner. Det gælder blandt andet konventionerne om biologisk mangfoldighed, klima og ørkenbekæmpelse. Og det gælder

Basel-konventionen om grænseoverskridende transport af farligt affald og konventioner på kemikalieområdet, blandt andet POP-konventionen om svært nedbrydelige organiske giftstoffer. Danmark har arbejdet for at konventionerne koordineres og håndhæves effektivt, og for at forsigtighedsprincippet får en central rolle i reglerne.

Danmark har som et af de få lande været i front med hensyn til at stille øgede og nye (additionelle) midler til rådighed for udviklingslandene og østlandene. Det er sket gennem en stigning i bistanden under u-landsrammen der er øget til 1 procent af bruttonationalindkomsten (BNI) i løbet af 1990'erne. Hensynet til miljø er integreret i alle dele af udviklingsarbejdet. Det er også sket gennem etablering af Miljø-, Freds- og Stabilitetsrammen (MIFRESTA) – som et direkte svar på Rio-konferencen i 1992. I 2001 anvendes 0,18 procent af BNI (svarende til mere end 2 mia. kroner) til miljøindsatser i øst- og u-lande og Arktis. Andelen stiger til 0,25 procent af BNI i 2005. Under MIFRESTA-bistanden gennemføres desuden indsatser på flygtningeområdet og for konfliktforebyggelse.

Miljøbistanden formidles primært bilateralt – fra Danmark direkte til et andet land. Men Danmark yder også multilateral støtte gennem eksempelvis Den Globale Miljøfacilitet (GEF) og Montreal-protokollens fond til finansiering af u-landes udfasning af ozon-nedbrydende stoffer. Den bilaterale miljøbistand under MIFRESTA-rammen fordeles via særskilte ordninger for Østeuropa (Dancee), Arktis (Dancea) og for henholdsvis de fattigste udviklingslande (Danida) og udvalgte udviklingslande som kan karakteriseres som mellemindkomstlande (Danced).

I Østeuropa rettes miljøbistanden mod at løse akutte miljøproblemer og at gennemføre EU's miljøregler i kandidatlandene. Siden murens fald er der gennemført en lang række konkrete miljøprojekter som på flere måder forbedrer miljøtilstanden i Danmarks nærområder. I udviklingslandene søger bistanden i de fattigste lande især at afhjælpe fattigdomsbetinget pres på miljø og natur. I de rigere udviklingslande med stigende økonomisk ak-

tivitet sigter støtten på at hjælpe landene med miljø- og naturbeskyttelse, primært ved at styrke landenes egen kapacitet til at løse problemerne og ved at øge miljøbevidsthed. I Arktis overvåges den grænseoverskridende forurening hvilket er en indikator på regional og global forurening i og med at polarområdet er meget miljøfølsomt. Og der gennemføres desuden en række miljøprojekter i Grønland.

En del af det danske udviklingssamarbejde der finansieres af u-landsrammen på årligt 1 procent af BNI (12,7 mia. kr. i 2001). Denne del har som overordnet formål at skabe varige forbedringer i levevilkårene for verdens fattigste befolkningsgrupper ved at bekæmpe fattigdom på en måde så hverken naturressourcer eller samfundsmæssige ressourcer overudnyttes. Hensyn til miljø, kvinder, demokratisering, god åben offentlig forvaltning og respekt for menneskerettigheder er integreret i alle aspekter af bistanden. Det er senest slået fast i regeringens strategi for dansk udviklingspolitik, Partnerskab 2000, som Folketinget tilsluttede sig i oktober 2000. Dermed bidrager Danmarks udviklingspolitik til en global bæredygtig udvikling. Danmark får da også topkarakter i OECD's regelmæssige gennemgange af bistanden.

Den Globale Miljøfacilitet

Det lykkedes under Rio-konferencen om Miljø og Udvikling i 1992 at etablere Den Globale Miljøfacilitet (GEF). GEF er den globale finansieringsmekanisme for især ulande og østlande til fordel for det globale miljø. GEF støtter:

- kapacitetopbygning i ulande og østlande så landene får større kapacitet til at gennemføre de internationale miljøaftaler og bidrage til de globale målsætninger i disse,
- projekter i ulande og østlande ved at finansiere de ekstraomkostninger der er nødvendige for at nationale projekter også fremmer globale miljø-målsætninger. For eksempel for at tage hensyn til bevaring af et særligt sårbart økosystem eller ved at anvende en mere klimavenlig, men dyrere teknologi til el-produktion.

GEF har siden sin start ydet mere end 50 milliarder kr. i finansiering til fordel for det globale miljø og en global bæredygtig udvikling i projekter der tilsammen er løbet op i langt over 100 milliarder kr. En stigning i GEF ressourcer er nødvendig i de kommende år for at bidrage til løsning af de store miljøproblemer verden står overfor.

Danmark yder i et nært og forpligtende samarbejde med modtagerlandene betydelig støtte til områder af relevans for bæredygtig udvikling. Konkret gælder det blandt andet på vandområdet hvor indsatsen medvirker til at sikre millionvis af fattige adgang til vand og beskytter vandkilder – for eksempel ved træplantning og ved at opbygge kapacitet til bæredygtig forvaltning. På energiområdet ydes støtte til vindmølleparker og til bæredygtig energiforsyning på landet, for eksempel støttes fattige kvinder i plantning af brændetræ der både giver indkomst og miljøbeskyttelse. På naturressourceområdet arbejdes for at styrke bæredygtig forvaltning og produktion så udpining af jord forebygges.

Desuden støtter Danmark gennem såkaldte 'trust fond-bidrag' til Verdensbanken og den Asiatiske udviklingsbank anvendelse af bæredygtig energi. Gennem privatsektorsamarbejde mellem danske virksomheder og virksomheder i u-lande bidrager Danmark til at fremme miljøforbedringer i virksomheder. Der ydes stor støtte til opbygning af en effektiv miljøforvaltning i en række lande.

Danmark yder en væsentlig støtte til internationale organisationer, ikke mindst til FN-systemet, hvor alle lande i verden deltager på lige fod. Danmark har her arbejdet aktivt for en effektivisering og

strømning af FN så arbejdsdelingen mellem organisationerne bliver bedre, og overlappning søges undgået. På miljøområdet har Danmark blandt andet arbejdet aktivt for at styrke Den Globale Miljøfacilitet finansielt og organisatorisk. Tilsvarende vil Danmark fortsat yde en høj finansiel og organisatorisk støtte til FN's Miljøprogram, UNEP. Danmark arbejder desuden for at styrke FN's Kommission for Bæredygtig Udvikling, CSD.

Energipolitik i Malaysia

Malaysia's energiforbrug har været stærkt stigende gennem de seneste 10-15 år som konsekvens af en kraftig økonomisk udvikling. Malaysia har i dag store olie/gasressourcer, men ifølge prognoserne vil landet inden for de næste 8-10 år skulle importere energi. Som et led i den nye økonomiske femårs plan har Malaysia derfor justeret energipolitikken til at omfatte vedvarende energi og energieffektivisering.

Den nye energipolitik er blandt andet udviklet gennem miljøsam arbejde med Danmark. Samarbejdet omfatter blandt andet udviklingen af en strategi for udnyttelse af vedvarende energi primært fra de store mængder biomasse der findes i Malaysia. Og en strategi for effektiv energiudnyttelse er blevet udviklet gennem overførsel af danske erfaringer på området. Endelig er der ydet assistance til at implementere den nye energipolitik gennem information og kapacitetsudvikling af de offentlige institutioner.

Mål og indsats 2001-2006

Den overordnede målsætning om at støtte en global bæredygtig udvikling fremmes ved:

- at sikre afkobling det vil sige bryde sammenhængen mellem økonomisk vækst og nedbrydning af naturgrundlaget,
- at integrere miljøhensyn i politikker og beslutninger,
- at sikre fortsat fremdrift i den globale miljødagsorden,
- at fremme økonomisk samarbejde og partnerskab for udvikling, herunder bekæmpelse af den globale fattigdom og regulering af handel og investeringer,
- at bidrage til international fred og stabilitet og arbejde for at fremme demokrati og menneskerettigheder,
- at arbejde for en fortsat udvikling og demokratisering af det internationale samarbejde med vægt på åbenhed og deltagelse også af de svageste grupper.

I EU vil Danmark fortsat arbejde for at fremme integration af miljøhensyn i alle politikområder med henblik på at opnå en bæredygtig udvikling. Danmark vil arbejde for at EU's stats- og regeringschefer løbende vurderer resultater af dette arbejde.

I forbindelse med Det Europæiske Råds møde i Göteborg i juni 2001 vedtog stats- og regeringscheferne en langsigtet *strategi for bæredygtig udvikling* der indeholder konkrete målsætninger for miljø og sundhed. Strategien lægger op til at miljømæssig bæredygtig udvikling som sammen med social og økonomisk bæredygtig udvikling tages op på forårstopmøderne i EU under den såkaldte "Lissabon-proces". Strategien omhandler primært politikkerne indenfor EU. Men den følges op af en anden fase der omhandler EU's globale relationer. Strategien vil hænge tæt sammen med målsætningerne i EU's 6. miljøhandlingsprogram

som behandles parallelt med den samlede strategi for bæredygtig udvikling. EU's 6. miljøhandlingsprogram udgør en ramme for EU's miljøpolitik og for integration af miljøhensyn i alle politikområder for de næste 10 år. Danmark arbejder for at miljøundervisning og udvikling af øget miljøbevidsthed – ikke mindst hos unge – indgår i EU's arbejde med bæredygtig udvikling.

EU vil fortsat stå centralt i Danmarks internationale miljøarbejde. Danmark ønsker at styrke miljøregulering i EU, også fordi vi kun via et samlet EU kan opnå tilfredsstillende resultater i forhandlinger med verdens andre regioner. EU-samarbejdet vil derfor fortsat være en integreret del af Danmarks regionale og globale indsats. Det *danske EU-formandskab* i efteråret 2002 giver os en særlig mulighed for at få højt prioriterede mål på dagsordenen – ikke bare i EU, men også i de bredere internationale sammenhænge hvor EU spiller en rolle.

Det er et vigtigt mål for Danmark at *ansøgerlandene* optages i EU uden lange overgangsperioder. Udover betydelige fremskridt for sundhed og miljø i ansøgerlandene vil en hurtig og fuld optagelse bidrage til økonomisk fremgang og politisk stabilitet i regionen. Ved at bringe ansøgerlandene på miljømæssigt niveau med de nuværende EU-lande styrker vi også EU i internationale miljøforhandlinger.

Danmark har arbejdet aktivt for bæredygtig udvikling og integration af miljøhensyn i arbejdet i OECD. I maj 2001 var Danmark formand for et OECD-topmøde i OECD om bæredygtig udvikling hvor både miljø-, økonomi- og finansministre deltog. Her vedtog OECD-landene en strategi for bæredygtig udvikling der opridsede rammer for integration af økonomiske, sociale og miljømæssige målsætninger og for afkobling af økonomisk udvikling fra miljøbelastning. På dansk initiativ blev resultatet af topmødet blandt andet at OECD vil udvikle indikatorer for bæredygtig udvikling til at måle fremskridt, og at disse indikatorer vil indgå i OECD's evalueringer af medlemslandene. Danmark vil arbejde aktivt for at OECD's arbejde med bæredygtig udvikling følges op.

Gennem udviklingssamarbejdet og et langsigtet forpligtende partnerskab med udvalgte udviklingslande bidrager Danmark til at bekæmpe fattigdom i verden. Partnerskabet skal styrke udviklingslandenes mulighed for at skabe en økonomisk, social og miljømæssig bæredygtig udviklingsproces til gavn for de fattige. *Udviklingsbistanden* på 1 procent af BNI medvirker også til at fremme den miljømæssige dimension af bæredygtig udvikling ved at integrere miljøhensynet i alle dele af udviklingssamarbejdet. Danmark støtter udviklingslandenes bestræbelser på at tage hensyn til miljøet i udviklingsprocessen gennem opbygning af kapacitet hos myndighederne, hos lokale organisationer, i det civile samfund og i den private sektor. I arbejdet skal der tages hensyn til uderlandenes situation, behov og prioriteringer, evne og kapacitet samt den økonomiske og sociale udvikling.

Også *multilateralt* vil Danmark fortsat fremme internationale organisationers integration af miljøhensyn i deres udviklingssamarbejde. Endelig vil Danmark koordinere og sikre en effektiv udnyttelse af mulighederne for samspil mellem bilaterale og multilaterale indsatser og mellem den bistand der ydes via ulands-rammen, og miljøstøtten til udviklingslande under MIFRESTA-rammen.

Midlerne til miljøbistand til ulande under *MIFRESTA-rammen* vil stige i de kommende år. I 2005 vil de udgøre 0,25 procent af BNI. Bistanden rettes konkret mod at sikre miljømæssig bæredygtig udnyttelse af naturressourcer og naturbevarel-

se, forebygge og begrænse forurening af luft, vand og jord samt fremme af bæredygtig energianvendelse. Danmark har en fælles interesse med samarbejdslandene i at begrænse de globale miljøproblemer og i at støtte udviklingslandenes bestræbelser for at opnå øget velstand og velfærd samtidig med at miljøet beskyttes.

Som grundlag for at gennemføre miljøbistanden til Østeuropa de kommende år foreligger en ny strategi for miljøstøtten til Østeuropa 2001-2006. Indsatsen skal løse en række af de alvorlige miljøproblemer som de østeuropæiske lande lider under – ikke mindst regionale og globale miljøbelastninger samt truslen fra de usikre a-kraftværker. Tilpasning af de østeuropæiske ansøgerlandes miljøregler og gennemførelsen heraf til EU's niveau vil være hovedopgaven fremover.

Miljøbistanden til det *arktiske område* sikrer at vi fortsat kan overvåge miljøbelastningen af Arktis som dokumentation for udviklingen i den regionale og globale miljøbelastning. Desuden vil Danmark gennemføre en række konkrete løsninger på fortsat uløste problemer i Grønland.

Under både rammen for udviklingsbistand og miljøbistanden under MIFRESTA-rammen vil der være fokus på en række områder som fremmer bæredygtig udvikling. Det gælder for eksempel indførelse af *renere teknologi* i energiproduktionen. Og det gælder landbrugsteknologi der forbedrer udbyttet af landbrugsjorden, mindsker anvendelsen af pesticider og uhensigtsmæssig gødskning, og som dermed mindsker behovet for landområder og beskytter sårbare økosystemers biologiske mangfoldighed. Bistanden vil også blive brugt til at styrke indsatsen for modtagerlandene leveop til de internationale miljøaftaler.

Danmark vil fortsat yde en aktiv indsats for at de regionale og *globale miljøkonventioner* sikrer, at en lang række internationale miljøproblemer reguleres stadig mere effektivt. Danmark vil arbejde aktivt for at der anvendes effektive mekanismer til at forhandle, håndhæve og finansiere internationale miljøaftaler, så udviklings- og østlande bliver bedre i stand til at efterleve aftalerne. De fleksible mekanismer under Kyoto-protokollen er en vigtig del af bestræbelserne for at sikre en effektiv opnåelse af

målene for bæredygtig udvikling. Det bliver en stor udfordring at udmønte Kyoto-protokollen i effektive bestemmelser og sikre at den ratificeres og træder i kraft internationalt. En anden dansk mærkesag er at fremme den internationale proces til fordel for en bæredygtig produktion og anvendelse af kemikalier med et nyt initiativ om kviksølv og andre tungmetaller.

Det bør i de kommende *WTO-forhandlinger* sikres at handel spiller en fuld og effektiv rolle til fremme af bæredygtig udvikling. Det bør sikres at udviklingslande – især de mindst udviklede lande – bliver i stand til at drage fuld fordel af liberaliseringen af handelen, at international handelspolitik og international miljøpolitik gensidigt understøtter hinanden. Og det skal sikres at den sociale dimension af bæredygtig udvikling tages i betragtning med henblik på at undgå de mulige, negative virkninger af globaliseringen.

Opprioriteringen af miljøhensyn bør blandt andet ske gennem en afklaring af forholdet mellem *WTO-regelsættet* og handelsregler i internationale miljøaftaler som WTO så skal respektere. Herudover bør WTO i sit regelsæt blandt andet indarbejde og anerkende internationalt anerkendte miljøprincipper, herunder forsigtighedsprincippet, som grundlag for handelspolitiske foranstaltninger. Samtidig er det et krav at skridt som gavner både miljøet og udviklingslandene, respekterer det enkelte industrialiserede lands adgang til at udvikle en effektiv miljøpolitik, herunder at fastsætte egne miljøstandarder.

Der bør sikres bedre *adgang til de industrialiserede landes markeder* for produkter hvor udviklingslandene er særligt konkurrencedygtige. Der bør indrømmes fri adgang for alle produkter fra mindst udviklede lande. EU's beslutning fra februar 2001 om at yde told- og kvotefri adgang til EU's marked for alle produkter, bortset fra våben og ammunition fra de mindst udviklede lande, er et vigtigt skridt i den rigtige retning.

Der bør tages særlig højde for handelsrelaterede problemstillinger der er fælles for folk/befolkninger, som er afhængige af bæredygtig udnyttelse af marine ressourcer eller andre naturressourcer.

Verdenstopmødet om Bæredygtig Udvikling i Sydafrika i 2002 vil være en ny mulighed for at sætte bæredygtig udvikling højt på den internationale politiske dagsorden. Danmark vil få en central rolle og et stort ansvar i forbindelse med verdenstopmødet der bliver afholdt i september 2002 under det danske EU-formandskab.

I overensstemmelse med Folketingets vedtagelse arbejder regeringen for at Verdenstopmødet resulterer i en *global aftale* for bæredygtig udvikling og et globalt partnerskab. Aftalen skal være baseret på et fælles men differentieret ansvar og skal:

- indeholde konkrete indrømmelser fra den rige del af verden i form af *afkobling* af økonomisk vækst på den ene side og miljøbelastning og øget resourceforbrug på den anden side – ikke mindst hvad angår områder som energi, affald, kemikalieanvendelse og biologisk mangfoldighed,
- imødekomme ulandenes *behov for vækst* og reduktion af fattigdom, fastholde målsætningen om bistand, øge markedsadgang for navnlig de fattigste landes produkter, indebære gældslettelse og føre til flere investeringer og overførsel af bæredygtig teknologi,
- føre til en styrkelse af den *globale organisering* af en bæredygtig udvikling og af befolkningens adgang til miljøinformation og deltagelse,
- indebære at alle lande gennemfører internationale *miljøaftaler* og at *handelspolitikken* under WTO i højere grad inddrager og respekterer hensyn til miljø, arbejdstagerrettigheder og bæredygtig udvikling.

Danmark vil også arbejde aktivt for at *civilsamfundet* inddrages i forberedelserne til Verdenstopmødet. Dels ved at arbejde tæt sammen med NGO'er og erhvervsliv i Danmark, dels ved at støtte inddragelse af NGO'er i udviklingslande. Topmødet skulle også gerne føre til at der iværksættes initiativer, der styrker offentlighedens adgang til miljøinformation og deltagelse.

SEKTORER

9 Fødevarereproduktion

Fødevaresikkerhed, landbrug og fiskeri

Målsætningen for fødevarereproduktion i Danmark er at sikre at de fødevarer der produceres og afsættes til forbrugerne, er sunde og af høj kvalitet samt at sikre et højt informationsniveau herom. Vi skal fremme produktionsforhold, der bevarer jordbrugs- og fiskerierhvervenes ressourcegrundlag samt sikrer miljø, natur, dyrevelfærd og gode arbejdsbetingelser, skal fremmes. Samtidig skal lønsom produktion og afsætning inden for fødevarereproducerende erhverv fremmes.

Udviklingen inden for fødevarereproduktionen i Danmark er kendetegnet ved øget koncentration og masseproduktion. Det har medført stærkt stigende effektivitet og deraf følgende prisfald så fødevareudgifternes andel af det samlede private forbrug over de sidste 50 år er faldet fra ca. 35 procent til ca. 10 procent. Der er samtidig en betydelig samhandel med omverdenen. Importen er stigende samtidig med at Danmark pr. indbygger er verdens største nettoeksportør af fødevarer. Fødevarereproduktionen har en stor betydning for dansk økonomi gennem arbejdspladser og eksportindtægter.

Sunde fødevarer og en bevidst ernæringspolitik er afgørende for befolkningens livskvalitet og sundhed. Sunde fødevarer og en bæredygtig produktion forudsætter imidlertid at der stilles krav til primærerhvervens produktionsmetoder. Kun derved kan der stiles mod at undgå, at fødevarer indeholder for eksempel salmonella, dioxin eller pesticidrester. Sådanne krav vil også betyde at man begrænser fødevarereproduktionens negative virkninger på miljø og natur. Eksempelvis udvaskning af

pesticider og næringsstoffer fra landbruget til grundvandet og utilsigtet bifangst og udsmid fra fiskeriet.

Endelig er internationale forhold afgørende i forhold til fødevarereproduktionen. Der er talrige eksempler på, at problemerne med hensyn til miljø og fødevaresikkerhed ikke kender landegrænser. BSE og dioxin er de seneste eksempler. Det forudsætter også et internationalt engagement at finde en løsning. I mange tilfælde er produktionen reguleret af EU-harmoniserede regler, ligesom miljøpolitiske mål sættes i EU og på globalt plan. I EU vil optagelsen af en række nye central- og østeuropæiske lande præge de kommende års landbrugs- og fiskeripolitik og nødvendiggøre yderligere reformer. Globalt vil en række lande fortsat presse på i WTO for en global liberalisering af samhandelen med fødevarer.

Mål og indsats 2001-2006

En bæredygtig fødevarereproduktion forudsætter et stort statsligt engagement. Regeringen vil arbejde for at fødevarer er sunde og af høj kvalitet. Derfor

har regeringen primo 2001 fremlagt *Fødevarepolitisk Redegørelse II*. Miljørigtig produktion i primærsektorerne skal fremmes ved løbende at ajourføre de fastsatte mål. Der skal tages udgangspunkt i at belastningen ikke må overstige, hvad natur og miljø kan tåle.

Der er desuden gennemført en *reorganisering af fødevareforskningen* så den bliver bedre koordineret og dermed styrket. Forskningsindsatsen skal i højere grad styres af den grundholdning at økologi, bæredygtighed og fødevaresikkerhed er centrale elementer i det holdbare samfund.

9.1. FØDEVARESIKKERHED

Forbrugerne har krav på at fødevarer er sikre. Det er uacceptabelt hvis fødevarer udgør en sundhedsmæssig risiko. Regeringen finder det vigtigt at vurderingen af sikkerhed og risiko i relation til fødevarer tager udgangspunkt i forsigtighedsprincippet i de situationer, hvor der er rejst en videnskabeligt baseret mistanke, men hvor der endnu ikke er tilstrækkeligt videnskabeligt grundlag for at be- eller afkræfte denne mistanke.

De fortsatte problemer med fødevaresikkerheden stiller spørgsmålstegn ved hele produktionsformen hvor vi har opnået utrolige produktionstal og yder en betydelig offentlig indsats for at sikre sunde fødevarer. Alligevel må vi se i øjnene at der på en række områder dukker nye små og store problemer op. Udover de konkrete risici medfører det en generel faldende tillid til at fødevarerne er sunde. Endelig er der også problemer med at få omsat ernæringspolitikken til konkret handling. Børn, ældre og syge mennesker får i mange tilfælde ikke en tilstrækkelig sund kost.

Ved fastlæggelsen af fødevarepolitikken opstår en række dilemmaer som befolkningen må tage stilling til, for at regeringen kan fastlægge politikken. Kravet om maksimal fødevaresikkerhed kan forringe fødevarekvaliteten. Eksempelvis kan pasteurisering af mælk gå ud over kvaliteten i visse specialoste. Konserveringsmidler, som forøger fødevaresikkerheden, kan forringe fødevarekvaliteten. Maksimal fødevaresikkerhed kan desuden gå ud over dyrs velfærd. Fritgående dyr vil være mere tilbøjelige til at blive inficeret med for eksempel campylobacter, end dyr der lever i isolerede og gennemkontrollerede omgivelser. Et tredje dilemma er ønsket om naturlige fødevarer i forhold til ønsket om fødevarer med særlige egenskaber, opnået for eksempel ved at anvende genteknologi.

Regeringen lægger afgørende vægt på at der bliver debat om fødevarepolitikken. Kun herved kan der træffes politisk holdbare beslutninger til gavn for befolkningen og for de fødevareproducerende erhverv.

Mål og indsats 2001-2006

Et vigtigt mål er at opnå et ubetinget højt niveau for fødevaresikkerhed ved fortsat at bekæmpe fødevarebårne sygdomme. Der skal være en effektiv kontrol til at sikre mod kemiske forureninger og uønskede reststoffer, og fødevareproducenter skal have ubetinget ansvar for fødevaresikkerheden i forbindelse med produkterne.

Danmark vil i EU arbejde for at reguleringen af pesticidrester i fødevarer baseres på *forsigtighedsprincippet*, så enhver tvivl om uacceptabel miljø- og sundhedsrisici kommer forbrugerne til gode. Regeringen lægger op til et forbud mod alle pesticidrester, også i importerede produkter, såfremt resterne ikke har gennemgået en sundhedsmæssig vurdering i forbindelse med EU's pesticidprogram.

Det er regeringens mål at begrænse brugen af *tilsætningsstoffer* mest muligt. Regeringen arbejder i EU for, at tilsætningsstoffer kun tillades, hvis det er sundhedsmæssigt ubetænkeligt, hvis det ikke medfører at forbrugerne vildledes, og hvis tilsætningsstofferne opfylder et teknologisk behov.

Endvidere arbejder Danmark fortsat for ændring af EU's regler om tilsætningsstofferne nitritter, nitrat og sulfitter. Dette arbejde foregår dels i forbindelse med Danmarks sagsanlæg ved EF-domstolen mod Kommissionen og dels i forbindelse med forhandlingerne om en ændring af direktivet om andre tilsætningsstoffer end farvestoffer og sødestoffer.

Der skal iværksættes en bevidst *forbrugerpolitik* på fødevareområdet ved at gennemføre klare regler, målrettet kontrol samt åbenhed og gennemsækelighed om regler og kontrol. Regeringen har derfor med ændring af fødevareloven lagt op til en mere offensiv og forbrugerrettet offentliggørelsespolitik. Alle kontrolresultater skal stilles til rådighed for forbrugerne på en overskuelig og lettilgængelig måde.

Den bevidste forbrugerpolitik på fødevareområdet skal desuden omfatte forbedrede mærkningsregler, beskyttelse mod vildledning og bedre information.

Målet er en effektiv indsats på *ernæringsområdet* for at øge sundhed og livskvalitet. Midlerne er blandt andet at informere om sunde kost- og motionsvaner, fokus på børn og unge – i familierne, i daginstitutioner, i skoler og andre institutioner samt at opprioritere ældres og syges måltider. Indsatsen skal skræddersyes til den enkeltes behov. Regeringen har i foråret 2001 iværksat handlingsplaner for "Bedre mad til børn", "Bedre mad til ældre" og "Bedre mad til syge". Med disse initiativer sættes fokus på vigtigheden af at børn får sund og ernæringsrigtig mad i daginstitutioner og skoler, at ældre får gode oplevelser med mad og måltider, og at syge får den helt rigtige kost for hurtigere at blive raske. For at styrke ernæringsområdet vil der desuden blive nedsat en tværministeriel ernæringspolitisk koordineringsgruppe der skal sørge for at koordinere den statslige indsats. Dette skal samtidig sikre en optimal udnyttelse af de statslige ressourcer.

Der skal gøres en indsats for *fødevareprodukter med særlige kvaliteter* ved fortsat at udvikle den økologiske produktion, aktiviteter i Måltidets Hus og en fornyelse af kvalitetsmærkningsordningen. Indsatsen skal intensiveres for at fjerne barriererne for økologisk produktion og afsætning, herunder eksport, og regeringen vil gøre kvalitetsmærkningsordningen mere forbrugerorienteret og arbejde for, at ordningen gives større gennemslagskraft i offentligheden. Spisekvalitet skal spille en væsentlig rolle, og ordningen skal udvides så den kan omfatte flere forskellige produkttyper, herunder råvarer og forarbejdede produkter.

Foderstofområdet skal reguleres mere effektivt, og der skal være krav om åbenhed om indhold af foderblandinger. Regeringen vil arbejde for skærpede EU-regler om kontrol med foderstoffer og krav om mærkning af foderstoffer med genetisk modificerede organismer.

Fødevaresektorens position skal styrkes ved at fremme *innovation, forskning, videnformidling, produktudvikling samt omstillingsevne* i virksomhederne. Som konsekvens heraf skal der tilvejebringes optimale muligheder for at udnytte forskningsresultater på området.

I foråret 2001 trådte *Innovationsloven* for fødevaresektoren i kraft. Med innovationsloven vil der ske en prioritering af en række særlige områder som har fået større samfundsmæssig betydning i de senere år. Ud over fødevaresikkerhed, dokumentation, økologi og dyrevelfærd vil sikring af miljøet og ressourcegrundlaget være væsentlige indsatsområder. Formålet med loven er at yde tilskud til og dermed fremme initiativrige projekter på de nævnte områder. Loven vil dermed være et vigtigt redskab i bestræbelserne på at sikre en miljømæssigt bæredygtig og konkurrencedygtig fødevareproduktion.

Internationalt skal de danske interesser varetages ved at fastholde kravet om et højt niveau af *fødevaresikkerhed, miljø og dyrevelfærd* i EU og WTO og i andre væsentlige sammenhænge. Samtidig skal Danmark fastholde kravet om at liberalisere handelen med fødevarerprodukter; altså fjerne handelshindringer samt nedtrappe og fjerne støtteordninger der forvrider konkurrencen.

9.2. LANDBRUG

Landbrugsproduktionen skal foregå på en måde der sikrer bæredygtighed. Det betyder at rent vand (både grundvand, overfladevand og hav), ren jord og luft skal sikres. Samtidig skal den biologiske mangfoldighed på land og i vand sikres, og der skal være en balanceret husdyrtæthed i forhold til natur og miljø. Endelig skal landbrugets plante- og dyregenetiske ressourcer bevares. Det er desuden vigtigt at den fremtidige udvikling også sikrer levende landdistrikter.

Siden Rio-konferencen i 1992 er der gennemført en række tiltag for at sikre at natur- og miljøhensyn indgår i landbrugsproduktionen. Nogle af milepælene i denne indsats er udmøntet i 10-punkts planen for rent vand fra 1995, Aktionsplan I og II for økologisk jordbrug fra 1995 og 1999, Vandmiljøplan II fra 1998 og Pesticidhandlingsplan II fra 2000. Målsætningen i Pesticidhandlingsplan I fra 1986 var at der skulle ske en halvering af det samlede forbrug af pesticider, samt at forbruget skulle styres over mod mindre farlige midler.

Siden 1994 er over 200 pesticidprodukter der er farlige for sundhed, miljø eller grundvand, blevet forbudt eller anvendelsen er blevet stærkt begrænset. Også fremover vil pesticider, der truer grundvandet, blive forbudt. I 1999 fremlagde det såkaldte Bicheludvalg økonomiske analyser, som viste at det er muligt at nedsætte forbruget af pesticider med 30-40 procent uden væsentlige omkostninger for landbruget. Samtidig blev der foretaget analyser af omkostningerne ved en reduktion på 80 procent og ved et total stop for brug af pesticider. I øjeblikket gennemføres tilsvarende analyser for gartnerierhvervet.

Vandmiljøplan II (VMP II) fra 1998 skal sikre at den oprindelige målsætning i den første vandmiljøplan fra 1987 om at begrænse udvaskningen af kvælstof fra jordbruget med 100.000 tons kvælstof pr. år nås i 2003. Efter midtvejsevalueringen af VMP II er der i foråret 2001 foretaget visse justeringer af planen for at sikre at målsætningen kan nås. Ved at opfylde målene vil Danmark samtidig opfylde EU's Nitratdirektiv der skal være gennemført senest i 2003. Virkemidlerne er dels en detaljeret regulering af landbrugets gødningshåndtering, dels øget skovplantning, anvendelse af miljøvenlige produktionsmetoder samt retablering af vådområder der både har en naturforbedrende effekt og en begrænsende effekt på udvaskningen af kvælstof.

Cirka 2/3 af det danske landareal udnyttes landbrugsmæssigt, og på trods af den nævnte indsats påvirker landbrugets produktion stadig natur og miljø i det åbne land. Landbrugslandet har også betydning for befolkningen da det rummer kulturhistoriske værdier og er en vigtig kilde til landskabs- og naturoplevelser.

Effektiviseringen i landbruget er blandt andet sket ved et stigende forbrug af pesticider og næringsstoffer. Det store opdyrkede areal og den intensive drift giver ikke meget plads til et varieret dyre- og planteliv, og det påvirker flora og fauna i vandløb, søer og småbiotoper. Der udvaskes pesticider og næringsstoffer til grundvandet, og der sker afdrift af kvælstof og pesticider til vandmiljø og naturområder. Der er derfor fortsat behov for viden og forskning i omfanget af miljø-, natur- og sundhedsmæssige effekter.

Den stigende effektivisering er også sket ved specialisering og stordrift hvilket kan aflæses af strukturudviklingen og koncentrationen af produktionen. I 1970 var der cirka 140.000 landbrugsbedrifter i Danmark, mens der i 1999 kun var 55.000. Knap 90 procent af landbrugsproduktionen foregår på de ca. 25.000 heltidsbedrifter.

At fastlægge en bæredygtig landbrugsproduktion kan indebære en række dilemmaer da der samtidig med selve produktionen skal tages hensyn til blandt andet miljø, biologisk mangfoldighed, arbejdsmiljø, dyrevelfærd, landskabelige værdier og lokal produktion. Disse hensyn kan være modsatrettede.

Mål og indsats 2001-2006

Regeringen finder at det er afgørende at *fortsat økonomisk vækst sker uden tilsvarende vækst i miljøbelastning og ressourceforbrug*. Fastholdelse af vækst for landbrugserhvervet må ikke ske på bekostning af natur og miljø. Derfor vil det fremover være vigtigt, at der bliver øget fokus på produkter af høj værdi og kvalitet der er produceret på et bæredygtigt grundlag.

Regeringen finder at der er behov for en *omstilling af landbrugsproduktionen til en holdbar produktion*, der er baseret på fødevarerikkerhed, dyrevelfærd og miljø, og som kan genskabe forbrugernes tillid. Regeringen vil derfor iværksætte et Fødevarepolitisk Forum der skal fremlægge forslag til ænd-

ringer, der er nødvendige for at sikre en bedre og mere helhedsorienteret og bæredygtig fødevarepolitik. Fødevarepolitisk Forum vil få til opgave at analysere og kortlægge de vigtigste udviklingstendenser, såvel nationalt som internationalt. Forummet skal vurdere alle relevante faktorer der har betydning for den langsigtede udvikling af en bæredygtig fødevare- og landbrugspolitik i overensstemmelse med de fremtidige forbrugeres behov og de samfundsmæssige prioriteringer i relation til miljø, økonomi og velfærd.

Den økologiske tankegang skal ligge til grund for indsatsen på alle relevante politikområder, og *økologisk landbrug* skal fremmes. I foråret 2001 organiserede regeringen konferencen "Organic Food and Farming: Towards Partnership and Action in Europe". En bred kreds af europæiske regeringer, NGO'er samt repræsentanter for erhvervene gav på konferencen deres opbakning til det danske initiativ og dokumenterede behovet for europæisk handling på økologi-området. Konferencen resulterede i "København Deklarationen" (se boksen) hvor en lang række europæiske lande og organisa-

tioner giver bolden op til en europæisk aktionsplan for økologi. Danmark vil arbejde for at den økologiske tankegang fremmes i EU.

Regeringen vil sætte fokus på *forurenere-betaler-princippet*. Derfor skal der udvikles økonomiske metoder der får landbruget til at mindske miljøbelastningen på en måde, der ikke belaster samfundøkonomien. På længere sigt er det målet at produkternes belastning af miljø og natur afspejles i produkternes pris.

København Deklarationen

Deklarationen opstiller en række prioriteter for en europæisk aktionsplan for økologi:

- Aktionsplanen skal formulere en konsensus-orienteret og markedsbaseret strategi for fremme af økologien i Europa.
- Alle aspekter, der vedrører udviklingen af økologiske fødevarer og landbrug skal indgå, blandt andet miljøbeskyttelse, dyrevelfærd, fødevarerikkerhed, fødevarekvalitet m.v.
- Formuleringen skal ske på baggrund af en analyse af barrierer og potentiale for yderligere vækst i produktion, forarbejdning, handel samt forbrug af økologiske varer i Europa.
- Aktionsplanen skal undersøge forholdet mellem økologisk produktion i Europa og EU's fælles landbrugspolitik, WTO samt Codex Alimentarius.

Aktionsplanen skal udarbejdes i løbet af 2 år, og alle interessenter i Europa, herunder EU-Kommissionen, nationale regeringer, forbrugere, landmænd, producenter, repræsentanter for afsætningsledet, NGO'er og forskere inviteres til at deltage i arbejdet.

Regeringen vil fortsætte bestræbelserne på at opnå en bæredygtig produktion ved følgende konkrete mål og indsatser:

Landbrugets tab af *nitrat, fosfor og ammoniak* skal begrænses til et niveau som ikke er til gene for mennesker, som sikrer vandmiljøet og sårbare naturtyper, og som giver mulighed for et rigt dyre- og planteliv. VMP II og opfølgningen herpå forventes at sikre at kvælstofudvaskning fra landbruget reduceres med 100.000 tons pr. år inden udgangen af 2003. Indsatsområderne er opdelt i arealrelaterede indsatsområder, forbedret foderudnyttelse og godningsrelaterede indsatsområder. Planen er midtvejsevalueret i december 2000, og de politiske partier bag aftalen har i foråret 2001 indgået en aftale om opfølgning på VMP II.

Med henblik på forberedelse af en kommende Vandmiljøplan III og som grundlag for en fortsat indsats for at begrænse landbrugets miljøpåvirkning vil der blive iværksat et bredt udredningsarbejde der ikke kun skal se på kvælstofbelastningen, men også på fosfors belastning af natur og miljø. Der skal tages udgangspunkt i at belastningen ikke må overstige, hvad natur og miljø kan tåle. Udredningsarbejdet skal danne grundlag for at fastlægge miljømæssige målsætninger for landbruget efter 2003 hvor VMP II udløber.

Landbrugets udledning af *ammoniak til luften* skal begrænses, og regeringen har i den forbindelse i foråret 2001 fremlagt en handlingsplan for at begrænse ammoniakfordampningen fra landbruget med en tredjedel over ti år.

Vandmiljøet bliver omdrejningspunktet når EU's Vandrammedirektiv senest december 2003 skal implementeres i dansk lovgivning. Om Vandrammedirektivet henvises til afsnit 6 Miljø og sundhed.

Landbrugets udledning af *drivhusgasser* skal begrænses. Arbejdet er en del af opfølgningen på regeringens klimastrategi, Klima 2012.

Forbruget af *pesticider* ligger over hvad der er nødvendigt for en rentabel dyrkning. Regeringen ønsker inden for de kommende år at fjerne overforbruget af pesticider. I Pesticidhandlingsplan II er målet at behandlingshyppigheden på markerne inden udgangen af 2002 skal være under to. Efter 2002 vil der blive fastsat et nyt mål for at nedsætte behandlingshyppigheden yderligere. Det langsigtede mål er at udvikle dyrkningsstrategier der nedsætter landbrugets afhængighed af pesticider, så de i størst muligt omfang udfases. Internationalt ønsker regeringen også at sætte fokus på overforbrug af pesticider, og pesticider skal endvidere vurderes restriktivt både i Danmark og internationalt.

Landbrugets påvirkning af miljøet og naturen varierer fra egn til egn som følge af den varierede landbrugsproduktion og det varierende naturgrundlag. I de kommende år vil det være nødvendigt at vurdere *husdyrproduktionen* lokalt og regionalt i forhold til hvor følsom natur og miljø er.

Landbruget som naturforvalter. Naturen skal beskyttes, og *den biologiske mangfoldighed* sikres. Det er vigtigt at beskytte sårbare naturtyper og naturindholdet i det åbne land, herunder at bevare, genetablere og styrke småbiotoper som vandhuller og læhegn, og det er endvidere vigtigt at sikre spredningskorridorer i det åbne land som kan optimere livsbetingelserne for vilde dyr og planter. Landbrugets påvirkning af naturen spiller en central rolle i den forbindelse. Regeringen vil udarbejde en national handlingsplan for biologisk mangfoldighed og naturbeskyttelse. Der henvises til afsnit 5 Biologisk mangfoldighed.

Landbrugets *genetiske ressourcer* er truet. Moderne landbrugsdrift har medført at et relativt lille antal racer og arter inden for de enkelte husdyrgrupper og plantetyper er blevet dominerende. Regeringen vil udbygge den eksisterende genbank for husdyr og udarbejde en national strategiplan for jordbrugets plantegenetiske ressourcer.

Forudsætningerne for et *varieret, socialt, økonomisk og differentieret liv* i landdistrikterne skal sikres. Regeringen vil arbejde for at EU's tilskudsordninger tilpasses til mere helhedsorienterede indsatser, så støtten gøres betinget af at erhvervet udøves på et bæredygtigt grundlag, som fremmer natur- og miljøhensyn, fødevarer sikkerhed, arbejdsmiljø, kulturmiljø, dyrevelfærd, den regionale udvikling og beskæftigelsen i landdistrikterne. Støtteordninger, der ikke medvirker til at understøtte disse formål skal udfases.

Danmark vil arbejde aktivt for at ændre EU's *landbrugspolitik* ved evalueringer i 2003 og 2006. Direkte støtte skal gøres betinget af en indsats for naturen og miljøet. Desuden skal budgetterne til Den fælles landbrugspolitik i stigende grad afspejle de nye danske prioriteringer, så der skabes grundlag for en bæredygtig udvikling af landdistrikterne samtidig med, at der skabes forbedringer af fødevarer sikkerhed, dyrevelfærd, natur og miljø.

Landbrugets driftsledelse skal styrkes ved at videreudvikle *grønne regnskaber og naturplaner*. Dette skal gøres for at sætte fokus på den enkelte jordbrugers muligheder for at nedbringe sin samlede miljø- og natureffekt samt øge opmærksomheden på at bevare og genskabe natur i landbrugslandet.

Brugen af genteknologi rummer risici, men også muligheder. Godkendelse af *genetisk modificerede organismer (GMO)* skal foretages på baggrund af en konkret miljø-, sundheds- og landbrugsmæssig vurdering hvor forsigtighedsprincippet inddrages i alle led. Tillige skal etiske aspekter inddrages i vurderingen. Forbrugerne skal informeres når genteknologi er anvendt ved fremstillingen, så forbrugerne gives et reelt valg.

Kravet om en bæredygtig landbrugsproduktion med ovennævnte fokusområder er regeringens målsætning såvel nationalt som i EU.

9.3. FISKERI

Fiskeriet er afhængigt af at fiskebestandene fungerer som fornybare naturressourcer. Et bæredygtigt fiskeri, der medvirker til at sikre havets fiskebestande og økosystem, sikrer også erhvervets udvikling i fremtiden. Størst mulig viden om virkninger af fiskeri og andre påvirkninger af havets naturressourcer er afgørende for at kunne forvalte fiskeriet bæredygtigt og for at kunne fremskaffe tilstrækkelige og sunde fødevarer fra havet.

Fiskebestandene, fiskernes adgang til dem og anden miljøpåvirkning på havområdet er i meget høj grad grænseoverskridende. Størstedelen af det danske fiskeri og de fiskebestande det har adgang til er afhængige ikke alene af den danske indsats for bæredygtig udnyttelse af havets levende ressourcer, men også af andre landes indsats. En effektiv politik skal derfor bygge på målrettet internationalt samarbejde.

Med baggrund i blandt andet Rio-konferencen i 1992 har et vigtigt led i regeringens politik været at fastholde og udvikle miljøprofilen i EU's egen fiskeripolitik samt i forholdet til andre lande og internationale organisationer. Et vigtigt element i indsatsen har været at forbedre grundlaget for årlige beslutninger i EU om hvilke fangstniveauer (TAC), der skal tillades. Havbiologernes rådgivning spiller en afgørende rolle, og forsigtighedsprincippet er en ledetråd i rådgivningen, som er udvidet til at omfatte alle de bestande, der er væsentlige for fiskeriet.

Det fremgår af en række internationale vedtagelser, herunder konklusionerne fra Nordsominitrenes interministerielle møde om fiskeri og miljø (Bergendeklarationen 1997), at der skal arbejdes nationalt og via EU's fælles fiskeripolitik for en øget integration mellem fiskeri og miljø gennem brug af en økosystembetragtning, blandt andet med udvikling af flerartsmodeller som et første skridt. Yderligere skal der ske en øget anvendelse af forsigtighedsprincippet i styringen af fiskeriet som defineret af Det Internationale Havundersøgelsesråd (ICES) i 1998. Princippet blev anvendt første gang af EU's ministerråd i 1999 ved fastsættelsen af kvoterne for en række bestande. Betydningen af disse tiltag er bekræftet af EU-Kommission i Grønbogen om Den Fremtidige Fiskeripolitik og i

ministerrådets konklusioner (april 2001) om integration af miljøhensyn og bæredygtig udvikling i den fælles fiskeripolitik. Begge dele vil indgå i revisionen af den fælles fiskeripolitik i 2002.

Som led i den nationale gennemførelse af fiskeripolitikken er flere initiativer iværksat eller udbygget i forhold til selve fiskeriindsatsen. For at nedbringe fiskeritrykket er der indført begrænsninger i hvor og hvornår der kan fiskes samt med hvilke typer af redskaber og med hvilken motorkraft. Endelig er den samlede kapacitet i den danske fiskeriflåde blevet reduceret væsentligt hvilket har forbedret rentabiliteten hos de fiskere, der er forblevet i erhvervet.

Blandt hovedudfordringerne skal nævnes at mange økonomisk vigtige fiskebestande fortsat er udsat for et meget stort fiskeripres, og flere af de bestande der er vigtige for dansk fiskeri overfiskes. Fiskeriindsatsen skal derfor snarest begrænses og tilpasses i forhold til hvad bestandene kan bære. Omfanget af udsmid af fisk skal begrænses, og i visse typer af fiskeri forekommer utilsigtede bifangster – herunder af marsvin – i for høj grad.

Bifangst af marsvin

I 2000 blev det for første gang påbudt at anvende akustiske skræmmere – ”pingere” – i dele af det kommercielle danske garnfiskeri i Nordsøen for at undgå at marsvin fanges i garnene. Pingerne er en effektiv løsning, men der er fortsat behov for at forske i virkningen af vedvarende brug af pingere på marsvin og havmiljø.

Der arbejdes også med udvikling af garntyper som marsvin kan opdage og undgå. Indsatsen er et led i ”Handlingsplanen for reduktion af utilsigtet bifangst af marsvin” som er vedtaget af fødevareministeren og miljø- og energiministerens.

Arbejdet med reduktion af bifangster af marsvin skal følges op i de andre danske farvande. Gennem internationalt forskningssamarbejde skal der sikres ny viden om størrelse og spredning af marsvinebestande.

Forståelsen af den økologiske balance i havet er fortsat mangelfuld, herunder betydningen af de mange andre menneskeskabte faktorer set i forhold til de naturlige faktorer der har indflydelse på udviklingen i fiskeriressourcerne. Sådanne faktorer omfatter blandt andet forurening, klimaændringer og aktiviteter i forbindelse med olieeftersøgning. Forurening har i visse tilfælde også betydning for fødevarerikthed i forhold til fisk.

Endelig er der inden for akvakulturerhvervet et udviklingspotentiale der skal udnyttes under forudsætning af, at der tages de nødvendige miljøhensyn.

Mål og indsats 2001-2006

Regeringen vil i de kommende år fortsat arbejde for at fremme *integration af miljø- og bæredygtighedshensyn* i fiskerisektoren såvel nationalt som i EU og internationalt i øvrigt. I den forbindelse lægges vægt på at følge op på indgåede regionale aftaler og handlingsplaner i Østersøen og Nordsøen, der sigter mod større bæredygtighed i fiskeriet. Et konkret mål i den forbindelse er at etablere et effektivt samarbejde for at genopbygge torskebestanden i Nordsøen.

Folketinget har i maj 2001 vedtaget (V 117) nogle *centrale målsætninger* for de kommende års udvikling i den nationale fiskeripolitik. Et mål er at modernisere, forny og samtidig reducere fiskerflåden. Det skal sikre et langsigtet, stabilt og bæredygtigt fiskeri i forhold til fangstmulighederne og et fortsat bredt geografisk baseret lokalt fiskeri. I forlængelse heraf vil tilpasninger i den nationale forvaltning af fiskekvoter blive gennemført – blandt andet med det formål at udvikle kystfiskeriet og fremme kvaliteten af landingerne. Indførelse af et forbud mod udsmid af fisk der kan landes lovligt, skal mindske

presset på fiskebestandene og øge den samfundsmæssige værdi af de danske fangstmuligheder. I forhold til fiskeriindsatsen vil regeringen prioritere udvikling af selektive og skånsomme fiskeredskaber så utilsigtede bifangster og uønsket belastning af havbunden, det naturlige dyre- og planteliv og det samlede økosystem bedre kan undgås.

Forskning og indsamling af data skal styrke forståelsen af havenes økosystemer og deres samspil med menneskelige påvirkninger. Øget viden herom skal bidrage til etableringen af et bedre beslutningsgrundlag for rådgivningen og til at sikre bæredygtigheden i fiskeriforvaltningen. Samtidig stiles mod at etablere et bedre vidensgrundlag for mere målrettet at kunne tage relevante naturbeskyttelseshensyn i forbindelse med fiskeriforvaltningen i de marine områder.

Fødevareministeren har nedsat et ”udvalg om miljøpåvirkninger og fiskeriressourcer”. Udvalget skal inden oktober 2002 afgive en rapport om menneskeskabte og naturgivne faktorer udover fiskeri der påvirker fiskebestandenes tilstand og udvikling eller påvirker fisk som fødevarer.

For at sikre en bæredygtig udvikling inden for *akvakulturerhvervet* har fødevareministeren nedsat to udvalg om henholdsvis dambrug og havbrug. Disse udvalg ventes at stille forslag til fremme af en fortsat udnyttelse af akvakulturerhvervets produktionspotentiale samtidig med, at miljøpåvirkningen minimeres.

10 Skovbrug

Skov og skovarealer skal bruges og forvaltes så de nu og i fremtiden kan bidrage til at opfylde samfundets natur- og miljømæssige, økonomiske og sociale behov. Skovenes rolle som et af samfundets velfærdsgoder skal styrkes. Skovene skal give mulighed for friluftsliv, beskytte den biologiske mangfoldighed og medvirke til et varieret landskab. Skovene skal producere træprodukter og medvirke til at beskytte miljøet – såvel grundvandet som ved at lagre CO₂. Alle disse hensyn skal indgå i den igangværende fordobling af skovarealet i Danmark. Også arealet med urørt skov og særlige, gamle driftsformer skal forøges.

Tidligere skulle skovene primært producere træ og skabe læ. Nu spiller de flere roller for vores velfærd – især gennem rekreative muligheder. Den danske skovpolitik er formuleret i den skovpolitiske redegørelse med en 12-punkts aktionsplan der blandt andet har et mål om at fordoble skovarealet. Et fokus på naturhensyn og flersidighed er i tråd med det bæredygtighedsbegreb som siden Rio er blevet et konkret grundlag for den daglige skovdrift – både internationalt, nationalt og på den enkelte ejendom.

En central udfordring er at sikre en stadig mere naturnær skovdrift som i højere grad styrker skovenes flersidige rolle som nationalt velfærdsgode. Et resultat vil være mere robuste skove som kan imødegå fremtidige katastrofer som stormfaldet i 1999. Fremtidens klimaændringer kan medføre hyppigere storme, tørkeperioder og milde vintre, og det må skovene kunne overleve.

Skovbrugets lange tidshorisont stiller krav om vedholdenhed og kontinuitet i skovforvaltningen. Det kræver også rammebetingelser som kan finansiere de flersidige skove. Det er vanskeligt når nåletræsproduktion dominerer i Danmark, og store mængder nåletræ fra nabolandene presser priserne.

Mål og indsats 2001-2006

Politikken for nye og gamle skove bliver formuleret i et nyt *nationalt skovprogram* som forventes færdigt i 2002. Det vil være en samlet plan som præsenterer konkrete mål og virkemidler og samtidig fastsætter tidsfrister for gennemførelsen. Programmet vil bygge på faglige analyser og tæt dialog med forskellige interesser. Arbejdet koordineres tæt med den nationale handlingsplan for biologisk mangfoldighed. Grundelementerne i skovpolitikken er ridset op nedenfor.

Bæredygtigt skovbrug

Et aktuelt eksempel på operationaliseringen af bæredygtighedsbegrebet i Danmark er et nyt sæt retningslinier for bæredygtig skovdrift på ejendomsniveau. 13 frivillige driftsprincipper er udarbejdet i et samarbejde mellem Skov- og Naturstyrelsen og 18 interessenter organisationer. Principperne sigter mod en skovdrift der understøtter naturens virke og samtidig tilgodeser og kombinerer en række sociale, økologiske og økonomiske hensyn.

Skovarealet skal fordobles så skovlandskaber dækker 20-25 procent af arealet i løbet af en trægeneration (80-100 år). Ny skov skal imødekomme vores behov for flersidige skove. Bynære skove øger mulighederne for friluftsliv, og skove kan beskytte vandindvindingsområder og give landskabet karakter. Nye skove kan skabe rammer for biologisk mangfoldighed og sikre sammenhæng mellem eksisterende natur- og skovområder i det åbne land. Et særligt mål er at genrejse 15.000 ha robuste skove i stedet for dem som faldt i stormen i 1999. Skovprogrammet skal sikre at alle disse mål nås. Et vigtigt skridt er stormfaldsordningens tilskud til at genopbygge skovene og koblingen til en ny forsikringsordning mod tab ved fremtidige stormfald.

Regeringen vil fremme *naturnær og miljøvenlig skovdrift* og øge arealet med urørt skov, naturskov og gamle driftsformer. Det betyder blandt andet mere lovtræ og flere blandede bevoksninger. Kun i mindre grad skal der anvendes renafdrifter hvor alle træer på et areal fældes på én gang. Af hensyn til miljøet skal brugen af pesticider udfases i statsskovene og gennem motivation og oplysning begrænses i private skove. Samtidig skal skovenes andre muligheder for at beskytte miljøet fremmes og udnyttes. Især med fokus på grundvandet og evnen til at lagre CO₂ som led i at efterleve vores forpligtelse i relation til Kyoto-protokollen.

Befolkningen skal inddrages mere i beslutninger om skovene. Eksempelvis gennem offentlig debat eller som det sker i statsskovenes brugerråd. Desuden skal skovenes betydning for friluftslivet styrkes. Midlerne kan være bedre information og vejledning om friluftsmulighederne og at sikre befolkningen adgang til alle skove.

Der er behov for at skovbruget styrker sine indtjeningsmuligheder. Der må til stadighed udvikles skov- og træprodukter af høj kvalitet, og udgangspunktet skal være frø- og plantemateriale der passer til lokaliteterne. Regeringen vil styrke et stabilt markedsmæssigt grundlag for at levere træflis til energiformål. Der må lægges vægt på at oplyse om de natur- og miljøhensyn, der tages i dansk skovproduktion. Øget brug af træ- og træprodukter kan nedsætte forbruget af mere miljøbelastende råstoffer og bidrage til at finansiere skoven som velfærdsgode.

En målrettet forskning og et styrket datagrundlag er vigtig for at understøtte indsatsen på skovområdet. Skovforskning skal tilvejebringe mere viden om bæredygtige driftsformer. Skovenes sundhed overvåges allerede, men der er behov for et bredere orienteret landsdækkende skovovervågningsprogram der også giver data om skovenes naturindhold, CO₂-lagring og øvrige miljø- og samfundsmæssige ydelser.

Danmark vil fortsætte indsatsen for et fortsat stadig mere forpligtende *internationale samarbejde* på skovområdet og påvirke internationale aftaler og konventioner. Danmark må gå foran i at følge op på internationale aftaler, fremme bæredygtig skovdrift og stille erfaringer til rådighed for andre. Den danske miljø- og udviklingsbistand skal medvirke til at modtagerlandene kan implementere internationale konventioner, aftaler og anbefalinger om natur og skov. Endvidere skal vi sikre at vi i vores brug af importeret træ tilgodeser de produkter, der er lovligt skovede og kommer fra bæredygtigt drevne skove.

11 Industri, handel og service

For at opnå en bæredygtig udvikling for produktion og forbrug af varer og tjenester ved en fortsat vækst skal vi nedsætte ressourceforbruget og de negative miljø- og sundhedseffekter mærkbart. Det kan ske ved at indarbejde miljøhensyn i virksomhedernes forretningsgange og i alle led af forløbet fra produktion til forbrug og bortskaffelse. Virksomhederne spiller en central rolle når udvikling af miljøvenlige teknologier skal styrkes.

Myndigheder, erhvervsliv og forbrugere skal samarbejde om at skabe grønne markeder hvor hensyn til miljøet er centralt både i virksomhedernes indbyrdes konkurrence og i vores forbrug af varer og tjenester. Markedskræfterne skal sammen med nye markedsbaserede virkemidler, frivillige initiativer og regulering motivere erhvervsliv og forbrugere til at deltage aktivt i denne udvikling.

I det 21. århundrede bliver en af de største udfordringer at bryde sammenhængen mellem økonomisk vækst og miljøbelastning. Skal de negative miljøeffekter fra produktion og forbrug systematisk minimeres, kræver det at miljøhensyn inddrages i virksomhedernes daglige beslutninger. Grøn teknologiudvikling, innovation og kompetenceopbygning skal fremmes i produktion, genanvendelse og bortskaffelse. Det er samtidig nødvendigt at se på hele forløbet "fra vugge til grav". Samarbejdet på tværs af brancher og sektorer skal øges, og der skal findes nye løsninger som belaster miljøet mindre og bruger færre ressourcer. En udfordring er at forene hensynet til virksomhedernes konkurrenceevne med hensynet til både miljø og til sociale og etiske forhold.

Det er fortsat en væsentlig opgave at få miljø højere på dagsordenen når virksomheder og forbrugere tager beslutninger om produktion og forbrug af varer og tjenester. Globalisering, en stigende samhandel og udviklingen på informationsområdet sætter samtidig en ny dagsorden for miljøpolitikken og den globale arbejdsdeling.

Aftaler om handelsforhold og markedsreguleringen i EU-regi har i den forbindelse stor betydning for både produktion, markedsføring og efterspørgsel af renere produkter og serviceydelser på et åbent dansk, et indre europæisk og et globalt marked. Danske virksomheder er en del af internationale forsyningskæder, og miljøhensyn må derfor indarbejdes i EU og internationalt. Danmarks arbejde med at integrere miljøhensyn i WTO arbejdet er omtalt i afsnit 8 Danmarks internationale indsats.

Husholdningerne kan begrænse påvirkningen af miljøet. Den enkelte forbruger kan medvirke ved at vælge miljørigtige produkter og ved at bruge og bortskaffe produkter hensigtsmæssigt. Information til forbrugerne, fra myndigheder og producenter, skal sætte den enkelte forbruger i stand til at vælge rigtigt ud fra miljømæssige og andre hensyn og derved udvise miljøhensyn i det daglige.

Virksomhederne kan først og fremmest bidrage ved at styrke indsatsen for en teknologiudvikling, der kan føre til mere miljøvenlige produktionsprocesser og produkter. Det skal være attraktivt for virksomhederne at anvende ressourcerne mere effektivt, undgå brug af skadelige stoffer og minimere udslip til vand, luft og jord samt genanvende mere og begrænse affaldsmængderne. Lige så vigtigt vil det være at virksomhederne øger informationsindsatsen, så miljøoplysninger følger produkterne til forbrugerne og til de som genanvender eller bortskaffer produkterne. Informationsteknologiens voksende rolle i nutidens servicesamfund skal udnyttes til at skabe og markedsføre miljøvenlige produkter. Nytænkning og innovation skal fremmes gennem mere velfungerende grønne og etiske markeder som kan styrke konkurrencepositionen for miljøbevidste frontløbere i lyset af den ny økonomi.

Siden Rio er der taget mange initiativer til at begrænse virksomheders miljøbelastning. Markedsorienterede instrumenter er taget i anvendelse: Grønne afgifter, miljømærker og frivillige aftaler, der reducerer miljøbelastningen og fremmer rene produkter og miljøkompetencer.

Den danske miljøregulering har betydet at danske virksomheder længe har været blandt de førende i Europa på miljøområdet. Alle EU's miljøtunge virksomheder står nu over for fælles krav baseret på "bedst tilgængelig teknik"; krav som danske virksomheder allerede skal leve op til. Det giver gode muligheder for at danske virksomheder får udbytte af en høj miljøprofil og derved får styrket konkurrenceevnen.

Fra 1995 fik en række industrivirksomheder pligt til at udarbejde offentligt tilgængelige grønne regnskaber som informerer om miljøpåvirkning og kortlægger miljøforhold. En evaluering har vist at cirka 40 procent af virksomhederne har opnået miljøforbedringer og cirka 50 procent har fået økonomiske fordele ved at spare ressourcer. Nyttens af de grønne regnskaber kan fortsat øges overfor virksomhedernes omverden.

Virksomheder og myndigheder kan få støtte til at etablere miljøledelse, grønne indkøb og øget opbygning af miljøkompetence. Dette fremmer miljøstyring og integrerer miljø i beslutningsprocesser og daglige handlinger. Over 500 danske virksomheder er i dag certificerede efter den internationale miljøstandard kaldet ISO-14001, og omkring 180 er registreret under EU's miljøledelsessystem EMAS.

Sammenhængen mellem økonomisk vækst og øget miljøbelastning er på en række områder brudt i Danmark. På ti år er udslip af næringssalte fra industrien til vandmiljøet faldet med 60-75 procent, mens produktionen steg 20 procent. Industriens energiforbrug steg 12 procent, CO₂-udledning dog kun med 2 procent. Selvom der er forbedringer, er der områder hvor forureningen vokser med den økonomiske vækst og det øgede forbrug. De seneste 10 år er affaldsmængderne således øget i takt med væksten i økonomien, ligesom brugen af miljø- og sundhedsskadelige kemikalier ikke er nedbragt så meget, som det er teknisk muligt og ønskeligt i forhold til miljø og sundhed.

Grønne krav til leverandører

I 1995 var der i Danmark 24 virksomheder med et certificeret miljøledelsessystem. I 2001 er der over 600 og på verdensplan over 10.000. Miljøhensyn indarbejdes stadig oftere i virksomhedsstrategier og er ved at blive en konkurrenceparameter på markedet. Men virksomheder der handler med hinanden er uvante med at inddrage miljøspørgsmål, når de udvikler eller efterspørger miljøvenlige produkter. Større virksomheders krav til mindre leverandører er en vigtig drivkraft for den grønne erhvervsudvikling.

Bilindustrien er et eksempel på ønsket om at skabe et grønt image. Miljøet er ved at blive et vigtigt succeskriterie for dele af branchen. En bilproducent har integreret miljø i produktudviklingen og siden 1996 stillet miljøkrav til sine leverandører. Senest i 2002 skal alle underleverandører have et miljøledelsessystem.

Regeringens handlingsplan for renere teknologi har været med til at begrænse affaldsmængder og miljøbelastning fra produktion og forbrug af varer. Udgangspunktet i "Den produktorienterede miljøindsats" er, at miljøhensyn skal indgå i alle beslutninger, der vedrører varer og tjenester ud fra et "vugge-til-grav-princip". Det omfatter alt fra design og valg af materialer til produktion, transport, udbud, markedsføring, efterspørgsel, anvendelse og efterfølgende håndtering af affald. Miljøhensyn skal indgå både i nationale og udenlandske led i værdikæden. Som "tænketaanke" for nye helhedsorienterede markedstiltag er der etableret produktpaneler hvor alle de nævnte led deltager.

Regeringen arbejder frem til efteråret 2001 på en grøn erhvervsstrategi baseret på et samspil mellem erhvervs- og miljøpolitikken som sigter på at gøre miljøet til en konkurrenceparameter for brede dele af erhvervslivet. Strategien lægger op til en fokuseret indsats for en grøn erhvervsudvikling frem til 2006. En vigtig målsætning er at fremme den frivillige egenindsats på miljøområdet i virksomhederne.

Udgangspunktet skal være at dansk erhvervsliv leverer varer og ydelser, som tilgodeser samfundets behov og skaber øget velfærd og individuel livskvalitet. Dette udtrykkes i regeringens erhvervsstrategi ".dk21". Et centralt begreb fremover vil være grønne markeder hvor miljøhensyn er en vigtig konkurrenceparameter. Målet er at opbygge en velfungerende konkurrence på miljøparametre. Øget brug af markedskræfter til gavn for miljøet vil være omkostningseffektivt for både virksomheder og samfund.

Udfordringen er at skabe incitamenter til at vise miljøhensyn eksempelvis gennem miljøstrategier og grøn innovation både i virksomhederne og i samfundet som helhed. Det er vigtigt at der både er en strategisk og en konkurrencemæssig fordel for miljøbevidste virksomheder.

En grøn erhvervsudvikling kræver blandt andet en klar markedsinformation med miljømærker, miljøvaredeklarationer og forbrugerinformation. Danmark er tilsluttet EU's miljømærke "Blomsten" og det nordiske "Svanen". Sådanne miljøoplysninger støtter forbrugernes valg af grønne produkter. Det overordnede mål er at ca. 70 procent af forbrugerne kan genkende mindst ét af de to miljømærker. 50 procent af forbrugerne skal ved udgangen af 2002 skal have et kvalificeret kendskab til Svanen, og 30 procent skal have et kvalificeret kendskab til Blomsten. Desuden skal forbrugernes tillid til mærkerne fastholdes på det nuværende høje niveau.

Det har i flere år været en målsætning for både staten, amterne og kommunerne at indkøb skal gøres grønnere. Dette arbejde skal styrkes så det offentlige går foran og stimulerer en grøn efterspørgsel. Bæredygtig udvikling kan kun opnås hvis virksomhederne tager et ansvar. De vil være mere motiverede for det hvis rammebetingelserne gør det attraktivt.

Mål og indsats 2001-2006

Regeringen vil samarbejde med markedets aktører for at skabe et effektivt grønt marked. Der skal opbygges rammebetingelser der sikrer virksomhedernes frivillige miljøindsats, og som samtidig styrker konkurrenceevnen. Økonomiske og administrative styringsmidler vil dog fortsat være relevante for at nå målet. Et eksempel er at priserne afspejler samfundets reelle miljøomkostninger.

Et middel til at fremme renere produktion og produkter på fornuftige konkurrencevilkår er principet om at *forureneren betaler*. Et andet væsentligt styringsmiddel er at styrke offentlige grønne indkøb og derved både skabe en mærkbar efterspørgsel og yderligere medvirke til at en eventuel merpris for miljøvenlige produkter reduceres. Flere miljømærkede produkter på markedet og information skal samtidig motivere forbrugere til at ændre adfærd.

Produktionsvirksomhedernes *påvirkning af miljøet skal fortsat begrænses*. Lovgivning og styringsinstrumenter skal tilpasses og eventuelt udvikles i takt med teknologien og markedet så virksomhederne også frivilligt øger miljøbeskyttelsen. Det er regeringens holdning at en række spørgsmål om sundhed og miljø fortsat skal fastlægges gennem minimumskrav. Industrien skal have ansvaret for at anvendte kemikalier er vurderede i forhold til miljø og sundhed. Stoffer som kan have skadelig virkning på miljø eller sundhed skal fjernes fra produkter og produktion. Særligt miljø- eller sundhedsfarlige stoffer skal helt eller delvis udfases, og ved at skærpe grænseværdierne skal belastende udslip til luft, vand eller jord begrænses. Det gælder blandt andet for dioxin og opløsningsmidler. Mængden af fine sodpartikler i luften skal også kortlægges og nedbringes.

Der skal arbejdes på at definere et livscyklusbaseret produktansvar hvor virksomhederne hver for sig og sammen tager ansvar "fra vugge til grav". Dette samarbejde skal udbygges på tværs af landegrænser med internationale (i EU og globalt) retningslinjer for miljøinformation om produkter og virksomheder.

Udover miljømærker kan det omfatte miljøvaredeklarerationer, miljøreddegørelser, grønne regnskaber og informationssystemer om industriens miljøforhold. Forbrugerne skal have bedre information om miljømæssige og etiske forhold forbundet med varer og serviceydelser.

Et vigtigt indsatsområde er øget udvikling og anvendelse af operationel viden, produkt- og procesdata samt værktøjer til at vurdere produkters og produktionsprocessers miljøforhold. Det vil øge virksomhedernes muligheder for at integrere miljøhensyn i strategier, udviklingsaktiviteter og daglige beslutninger. Opbygning af kompetence i virksomheder og hos medarbejderne og miljøviden i uddannelserne skal fremme udviklingen og lægge grunden til et marked for miljømæssigt bæredygtige produkter.

Renere teknologi og produkter skal udvikles og udbredes. Og der skal gives plads til de *nye løsninger, radikale innovationer og teknologispring*. Herudover skal produkter i højere grad kunne repareres, holde længere, kunne opgraderes eller genbruges. Regeringen vil arbejde for at miljøhensyn anvendes ved offentlige udbud, og at miljøhensyn indgår i det internationale standardiseringsarbejde.

Der skal arbejdes på at øge egenindsatsen bredt i erhvervslivet. Anvendelse og udvikling af *miljøhensyn i virksomhedernes beslutningsprocesser* skal styrkes, blandt andet så en større andel danske virksomheder har miljøledelse og anerkendte miljøledelsessystemer. Der skal arbejdes for at opnå en høj grad anvendelse, udvikling og spredning af "bedste tilgængelige teknik" blandt virksomhederne. På den enkelte virksomhed skal miljøledelse integreres i organisationens strategiske overvejelser og involvere medarbejderne i en indsats som også omfatter arbejdsmiljøet. Samtidig skal der udvikles metoder så medarbejderne i højere grad end hidtil inddrages i beslutninger om miljø og etik. Både på selve virksomheden, i forhold til virksomhedens leverandører og i relation til forbrug og senere bortskaffelse af virksomhedens produkter.

Alle markedets aktører spiller en vigtig rolle for en bæredygtig udvikling, og det er derfor vigtigt at de inddrages i udviklingen. I den finansielle sektor skal der udvikles incitamenter til at miljøhensyn indgår med større vægt ved almindelige kreditvurderinger og udlån. Effektive grønne markeder og en større vægt på at forureneren betaler vil tilskynde hertil. Samtidig vil den øgede anvendelse af grønne og etiske regnskaber styrke mulighederne herfor. Også forhandlerledene og andre virksomheder i varekæden, som ikke i sig selv belaster miljøet i særlig høj grad, har en vigtig betydning for en grøn erhvervsudvikling. Detailhandlen har en vigtig rolle som budbringer af miljøkrav fra forbrugere til leverandører og producenter.

Den grønne erhvervsudvikling skal styrkes internationalt. Der skal arbejdes for at EU og internationale organisationer fremmer anerkendte retningslinjer for virksomheders formidling af miljømæssige, etiske, sociale og økonomiske forhold. *Internationalt skal miljøreguleringen forbedres*, eksempelvis gennem EU-krav som det er sket ved direktiv om miljøtunge virksomheder (IPPC) og krav om at anvende "bedst tilgængelige teknik" i EU. Livscyklus- og produkttankegangen og det markedsorienterede fokus skal spredes i internationalt regi. Danmark vil konkret arbejde for at der under det danske EU-formandskab i 2002 kan fremlægges en hvidbog for fælles produktorienteret strategi i EU. Også en EU strategi for at fremme grøn erhvervsudvikling i Europa vil være af betydning. International dansk miljøbistand skal hjælpe med at styrke regulering, håndhæve lovgivning samt overføre renere teknologier eller udnytte dansk ekspertise til at begrænse miljøbelastningen og opbygge lokal miljøkompetence.

12 Transport

Det er regeringens overordnede mål at bryde sammenhængen mellem vækst i transportens miljø- og sundhedsbelastning og vækst i økonomien for at opnå bæredygtig udvikling på transportområdet. Hensyn til sundhed, miljø og sikkerhed integreres i transportområdet.

Regeringen har som langsigtede pejlemærker at transportsektoren skal yde sit rimelige bidrag til reduktion af det nationale udslip af drivhusgasser, og at luftforurening fra trafikken ikke udgør en sundhedsfare for befolkningen. Trafikstøj skal begrænses til et niveau som sikrer, at ingen udsættes for negative sundhedspåvirkninger. Det skal være sikkert og trygt for alle at færdes i trafikken. Transportsystemets negative påvirkning af levesteder for dyr og planter skal begrænses.

Transportsystemet skal sikre befolkningen adgang til arbejde, butikker, offentlig service og fritidsaktiviteter, og alle skal sikres effektiv mobilitet gennem kollektive og private transportløsninger. Erhvervslivet skal sikres gode transportforbindelser til omverdenen og trængsel på vejene bør kun forekomme i spidsbelastnings-situationer. Den kollektive og individuelle trafik, herunder cykel- og gangtrafikken, skal sikres høj fremkommelighed.

Befolkningen har en forventning om fleksibel, hurtig og sikker tilgængelighed til arbejde, varer og oplevelser i fritid og ferie. Den mobilitet, som kræves for at virkeliggøre dette, forudsætter et effektivt og tidssvarende transportsystem med høj fremkommelighed. Tilgængelighed og effektiv mobilitet er velfærdsgoder som skal sikres og udvikles for fremtidige generationer gennem transportpolitikken.

Trafik i et moderne samfund har samtidig en række negative konsekvenser for sundhed og miljø som nedsætter samfundets samlede velfærd. Sundhed, miljø og sikring af fremtidige generationer sætter dermed nogle rammer for et moderne transportsystem. Det betyder ikke at tilgængelighed og mobilitet skal begrænses, men at transporten skal finde former der skaber mindre trafik, færre ulykker og mindre forurening.

Der er derfor brug for at fortsætte den integration af miljøhensyn i transportpolitikken som er foregået gennem det sidste årti både på EU-plan og i Danmark. Der er allerede opstillet en række mål for blandt andet transportens CO₂-udslip, støj og luftforurening, og taget målrettede initiativer for at nå målene. Denne målrettede indsats vil blive videreudviklet på baggrund af ny viden om transportens samspil med miljø og sundhed. Samtidig må blikket rettes mod såvel internationalt samarbejde, som samarbejde med andre sektorer, amter, kommuner og andre centrale aktører for at finde langsigtede svar på transportsektorens udfordringer. Mange af transportens problemer og løsninger er tæt knyttet til den internationale udvikling, og det betyder at Danmark ikke kan gennemføre de nødvendige initiativer alene ved nationale virkemidler. Det gælder for eksempel udvikling af ny teknologi og afgifter på international transport. Samtidig kan mulighederne for bæredygtig transport kun indfries ved at samtænke transportspørgsmål med andre sektorpolitikker. Det gælder især by- og boligpolitik, erhvervspolitik, den økonomiske politik samt skatte- og afgiftspolitikken.

Det er vigtigt at være opmærksom på disse forudsætninger da langt den største del af transporten sker for at opnå noget andet end trafik. Det er også vigtigt at de virkemidler, som sættes ind, anvendes hvor de har størst virkning ud fra en samfundssøkonomisk og miljømæssig betragtning.

Danske og udenlandske erfaringer viser at teknologisk udvikling er et af de mest smertefri midler til at udvikle en mere miljøvenlig transportsektor.

Differentierede brændstofafgifter reducerer partikeludledning

Den 30. juni 1999 blev der indført differentierede brændstofafgifter på dieselbrændstof til biler på basis af svovlindholdet. Al brændstof anvendt i Danmark har nu et svovlindhold som er under en syvendedel af EU-grænsen, som er 350 ppm (parts pr. million). Det har resulteret i at luftens indhold af de sundhedsskadelige små sodpartikler er faldet kraftigt. På Jagtvej i København er der målt en halvering i koncentrationerne fra 1999 til 2000 af de ultrafine sodpartikler.

Derfor prioriteres det højt at fremme teknologisk udvikling i arbejdet med bæredygtig transport. Dog kan teknologisk udvikling ikke løse alle transportsektorens problemer. Teknologisk udvikling vil derfor indgå i en bredt anlagt strategi sammen med fysisk planlægning, information og dialog om transportvaner samt økonomiske styringsmidler som øvrige elementer.

Siden Brundtland-rapporten og Rio-konferencen i 1992 er der udarbejdet en række analyser, debatoplæg og handlingsplaner hvor transportsektorens udfordringer er sat i fokus. Der er desuden iværksat en række konkrete initiativer med udgangspunkt i ønsket om at sikre øget bæredygtighed i transportsektoren. Danmark har i EU bidraget til at udforme EU Transportrådets strategi fra 1999 for integration af miljø og bæredygtig udvikling i Fællesskabets transportpolitik.

I Danmark er transportens påvirkning af miljø og sundhed fra luftforurening og ulykker faldet siden Rio-konferencen. Det skyldes især en målrettet indsats for bedre motorteknologi, brændstofkvalitet og trafikikkerhed. I EU er der sket væsentlige fremskridt via aftaler med bilindustrien og stadig strammere normer for køretøjers udledninger af forurenende stoffer.

Regeringen har særligt haft succes med at indrette afgiftssystemet så det fremmer valg af mindre miljøbelastende biler og brændstoffer. Afgiftsdifferentiering på bly- og svovlholdige drivmidler har medvirket til den overgang til renere brændstoffer, der er sket gennem 1980'erne og 1990'erne. Afgiftssystemet er også brugt til at fremme mere energieffektive køretøjer. Omlægningen af vægtafgiften til den såkaldte "grønne ejeravgift" på personbiler i 1997 er et eksempel, ligesom elbiler er fritaget for registreringsafgift, og registreringsafgiften er mindre for de mest energieffektive bilmodeller.

Efterspørgslen efter transport vil ifølge regeringens og internationale beregninger fortsætte med at stige de næste mange år. Den økonomiske vækst i samfundet må fortsat forventes at være en central årsag til væksten i transportefterspørgslen. Andre væsentlige årsager er globalisering, bispredning, øget bilejerskab og ændrede transportvaner. Den stigende trafik vil medføre et øget udslip af drivhusgasser, øget forbrug af ressourcer og øget påvirkning af natur- og boligområder. Med en bredt anlagt strategi der inddrager de forskellige årsager til trafikvækst, vil det være muligt at begrænse transportefterspørgslen. På den måde kan vi undgå at trafikvækst vil undergrave de mål for fremkommelighed, miljø og sundhed, som regeringen arbejder for.

Ifølge den eksisterende viden er de største sundhedsmæssige problemer fra trafikken knyttet til ulykker og luftforurening, herunder små sodpartikler fra køretøjer. Menneskers sundhed påvirkes også negativt ved høj støjbelastning.

Mål og indsats 2001-2006

CO₂. Som et element i opfølgningen på regeringens klimastrategi, "Klima 2012", fremlagde regeringen i april 2001 en CO₂-handlingsplan for transportsektoren. Her lægges op til at tage en lang række virkemidler i anvendelse for sikre at også transportsektoren yder sit rimelige og realistiske bidrag til at opfylde Danmarks internationale forpligtelser på klimaområdet. Det er regeringens mål at CO₂-udslippet skal begrænses med 7 procent i forhold til hvordan udviklingen forventes at blive uden handlingssplanens initiativer. Det medfører at den stadige stigning i transportsektorens CO₂-udslip bringes til ophør. På langt sigt – det vil sige frem mod 2030 – er det regeringens hensigt at transportsektorens CO₂-udslip skal begrænses med 25 procent i forhold til 1988. Det er et ambitiøst pejlemærke der forudsætter, at den økonomiske vækst afkobles fra udviklingen i transportsektorens CO₂-udslip.

Luftforurening og byernes miljø. Det er regeringens mål frem til 2010 at begrænse udledningen af kvælstofilter og kulbrinter med 60 procent i forhold til 1988-niveauet og inden for samme periode at halvere trafikens udledning af sodpartikler i byerne. Der skal ydes en særlig indsats for at mindske trafikens påvirkning af byernes miljø og afledte sundhedseffekter. Især luftforurening med små sodpartikler giver problemer. Regeringen vil overveje hvordan anvendelsen af effektive partikelfiltre på lastbiler og busser kan fremmes. For dieselvarebiler og -personbiler, der tegner sig for ca. 60 procent af partikelforureningen, er teknologien til eftermontering af filtre endnu ikke færdigudviklet. Når det er sket vil regeringen også overveje hvordan anvendelsen af partikelfiltre på dette område kan fremmes. Dieselmotorer er mere energieffektive end benzinmotorer og giver dermed mindre udslip af CO₂. Til gengæld giver dieselmotorer større udslip af kvælstofoxider (NO_x). Regeringen vil også samarbejde med kommunerne og tilskynde dem til at styrke den lokale indsats for et bedre bymiljø, blandt andet gennem de muligheder der er i færdselsloven efter ændringen i 2000. Færdselsloven giver herefter mulighed for forsøg med miljøzoner og andre initiativer. Endelig er der afsat midler under Trafikpuljen, som skal gå til projekter til opfølgning på CO₂-handlingsplanen samt til at forbedre byernes miljø og trafikikkerhed.

Trafikikkerhed. Færdselskommissionen har i sin handlingsplan fra 2000 som mål at der inden udgangen af 2012 skal være 40 procent færre dræbte og alvorligt tilskadekomne i trafikken. Regeringen vil arbejde for at målet nås blandt andet gennem tiltag, der vil nedbringe hastighederne og øge brugen af sikkerhedssele, forbedre vejudformning, afmærkning og trafikudvikling samt ved forbedret information og uddannelse til trafikanterne. En harvarkommission for vejtrafikulykker vil give øget viden om årsager til ulykker. Forskningen inden for trafikpsykologiske aspekter og trafikantadfærd, herunder de svage trafikanter, vil blive styrket. Endvidere vil der blive arbejdet med virksomhedsplaner for trafikikkerhed og miljø i alle statslige virksomheder.

Støj. Regeringens mål er at der i 2010 højest må være 50.000 stærkt støjbelastede boliger, det vil sige boliger belastede med et støjniveau på 65 dB og derover. Derfor vil regeringen fremlægge en støjstrategi i 2002. Da støjbelastning fra baner er begrænset væsentligt i løbet af 1990'erne, vil fokus i det kommende arbejde ligge på støj fra vejtrafik. Strategien vil blive koordineret med det forventede kommende EU-støjdirektiv.

Mobilitet og fremkommelighed. Regeringen har vedtaget en række langsigtede investeringer i udbygning af vejnettet og den kollektive transport for de kommende år. For den kollektive persontransport bliver der tale om et markant kvalitetsløft med investeringer i gode tog til alle samt Metro og Ringbane i København, S-tog til Roskilde og nærbaner i Århus og Ålborg. For vejtrafikken er der tale om investeringer i motorveje og motortrafikveje som skal sikre trafikanternes fremkommelighed på det overordnede vejnet, hvor trafikken er mest sikker og til mindst gene for befolkningen. Cyklisternes sikkerhed og andre initiativer der fremmer miljø og trafikikkerhed skal forbedres gennem midler afsat under Trafikministeriets Rådighedspulje. Den fysiske planlægning skal bruges til at øge fremkommelighed ved gang, cykling og kollektiv transport samt til at mindske behovet for transport. Det vil blandt andet ske gennem en aktiv lokaliseringspolitik, fremme af muligheden for at kombinere forskellige transportformer og byfortætning. I foråret 2000 har regeringen i samarbejde med de regionale myndigheder i Hovedstadsområdet udgivet "Grundlag for trafik og miljøplan for Hovedstadsområdet" som vurderer trafik og miljøkonsekvenser af forskellige initiativer til udvikling af Hovedstadsområdets transportsystem. Regeringen vil fortsat anvende miljøkonsekvensvurderinger i forbindelse med alle relevante lovforslag og andre regeringsforslag, herunder om ny infrastruktur, for at sikre de bedste beslutninger.

Natur og landskab. Transportens virkning på biodiversitet samt natur og miljø skal begrænses. Ved planlægning og gennemførelse af offentlige anlæg er udgangspunktet at fredninger respekteres og der tages hensyn til naturværdier. Der bør endvidere tages hensyn til større sammenhængende uforstyrrede landskaber så de så vidt muligt holdes fri for støj og fragmentering. Der bør lægges vægt på at

sikre mulighed for at dyr fortsat kan passere trafikkanlæg, især ved ådale og spredningskorridorer. Amterne forventes i overensstemmelse med den statslige udmelding til Regionplanrevision 2001 at udpege de relativt få resterende større, uforstyrrede landskaber i regionplanerne og forhindre at de forsvinder.

Affald. Genanvendelsesprocenten for udrangerede køretøjer for materialer fra person- og varebiler skal ifølge et EU-direktiv op på 85 procent inden 2015. Det skal ske ved at gennemføre krav til behandling af udtjente biler, herunder krav til oparbejdning med henblik på genanvendelse.

Rigtig prissætning. Skatter og afgifter skal i højere grad sikre at priser på transport, transportmidler og brændstoffer afspejler de samfundsmæssige omkostninger, herunder infrastrukturomkostninger og miljø- og sundhedsmkostninger. Det vil fremme en mere fair konkurrence mellem transportformerne. En arbejdsgruppe har for nylig afleveret en rapport om mulighederne for en "grøn" omlægning af registreringsafgiften som vil indgå i grundlaget for regeringens videre overvejelser på området. Desuden vil regeringen undersøge om beskatningen af personbiler kan omlægges, så det gøres billigere at anskaffe biler, men dyrere at bruge dem dér hvor belastningen af miljøet er størst. Det skal ske uden at det samlet ændrer omkostningerne ved at have bil og under hensyn til de særlige forhold for landdistrikterne. Regeringen vil i løbet af de næste tre år fremlægge et beslutningsgrundlag for at indføre kørselsafgifter der især sigter på at nedbringe biltrafikken i landets større byer, og som teknisk udformes på en måde så bilmaterne færden ikke registreres.

Bedre transportvalg og -vaner. Efterspørgsel og udbud af miljøvenlige transportvalg skal øges. For persontransporten handler det om at fremme kollektiv trafik hvor der er trafikgrundlag. Desuden skal cykling og gang gøres til attraktive alternativer til bilen. Det skal blandt andet ske gennem "parkér & rejs" anlæg, ved at fremme samkørselsdatabaser, ved virksomhedsplaner for sikkerhed og miljø i statslige virksomheder samt ved bedre forhold for cyklister og gående. Regeringen vil også i 2001 gennemføre en miljøtrafikuge for at fremme gode trafikvaner. For godstransport vil hovedvægten lig-

ge på at fjerne barrierer og tilvejebringe faciliteter for kombinerede transportløsninger der involverer mere bane- og søtransport samt ved dialog mellem statslige myndigheder og erhvervsorganisationerne for at fremme bedre logistik og miljøstyring. Andre virkemidler til at fremme mere miljøvenlige transportvalg og -vaner vil være uddannelse, information og dialog, aftaler, grøn indkøbspolitik og afgifter.

Forskning. Regeringen vil styrke forskning i centrale aspekter bag udviklingen i transporten og de virkemidler der kan styre udviklingen i en bæredygtig retning. Eksempler på indsatsområder er styrkelse af forskningsindsatsen vedrørende valg af transportmidler, vurdering af udbygninger af transportsystemet, transportøkonomiske analyser samt integrerede analyser af økonomi, miljø og trafikikkerhed. Et andet indsatsområde er forskning i sodpartikler og i underbelyste miljøeffekter som jord- og vandforurening. Potentiale og barrierer for en større udbredelse af mere miljøvenlig transportteknologi skal undersøges nærmere for at belyse mulighederne for en forstærket indsats. Forskningsindsatsen skal danne grundlag for nye initiativer og mål på transportområdet

International indsats. Det Europæiske Råd besluttede på mødet i Cardiff i 1998 at miljøhensyn skulle integreres i alle øvrige sektorpolitikker. Som opfølgning på denne beslutning fremlagde EU's transportministre på det Europæiske Råds møde i Helsinki i 1999 EU Transportrådets strategi for at integrere miljøhensyn i transportpolitikken. Regeringen vil følge op på EU Transportrådets strategi samt på de transportrelaterede dele af EU's kommende strategi for bæredygtig udvikling og OECD's netop vedtagne miljøstrategi. Det omfatter blandt andet en indsats for at alle former for transport kommer til at betale de samfundsmæssige omkostninger og for at fremme kollektiv transport samt godstransport på bane, ad vandveje og ved kombinerede transport. Mere konkret arbejder Danmark blandt andet for øget og fair konkurrence på baneområdet i EU, en international eller EU-afgift på flybrændstof samt for at fremme høje internationale miljøstandarder for køretøjer og motorbrændstof.

Da udvikling og produktion af ny teknologi til køretøjer i høj grad foregår uden for Danmarks grænser, er det vigtigt at opnå aftaler igennem EU om normer og standarder for nye køretøjer og brændstoffer. Ad den vej er der opnået gode resultater, og regeringen vil fortsætte sit arbejde med at fremme EU-regler der er fleksible, men også så bindende at de giver producenter og købere et incitament til og gode muligheder for at foretage miljøvenlige valg. Danmark vil blandt andet arbejde for, at der i EU vedtages bedre fælles metoder til at beregne og dokumentere køretøjers og infrastrukturens miljøpåvirkning.

Også i andre internationale fora end EU vil Danmark gøre en aktiv indsats. For vejtrafik er FN's Economic Commission for Europe (ECE) et relevant forum, mens International Civil Aviation Organisation (ICAO) og International Maritime Organisation (IMO) er relevante fora for luftfart og søfart. Verdenssundhedsorganisationen WHO fokuserer på direkte og indirekte sundhedseffekter af transport, mens bæredygtig transport på et overordnet plan debatteres som en del af FN's opfølgning på Rio-konferencen i 1992. Danmark arbejder for at aftale i disse og andre internationale fora, der peger mod mere bæredygtig transport i og mellem landene, bliver mere konkrete og bindende.

Regeringen vil i de kommende år konkretisere denne strategi. Ved konkretiseringen vil OECD's retningslinier for miljømæssig bæredygtig transport blive inddraget. Der vil blive lagt vægt på en fortsat integration af miljøhensyn i transportsektoren under hensyn til ny viden, på at sætte mål og vurdere virkemidler samt at inddrage relevante aktører.

13 Energi

Energiforbrug og energiforsyning er vigtige indsatsområder for at opnå en bæredygtig udvikling. For det første er det vigtigt at begrænse de menneskeskabte klimaændringer samt udledninger af SO_2 og NO_x 'er der skaber forurening af miljøet. For det andet er det vigtigt at sikre effektiv og stabil energiforsyning, og at regulering af energiområdet sker på en omkostningseffektiv måde.

Det er regeringens pejlemærke at CO_2 -udledningen skal halveres inden 2030 i forhold til 1990-niveauet. Det skal vi gøre ved at nedbringe det samlede energiforbrug, øge energieffektiviteten, afvikle kul i energiforsyningen og øge andelen af vedvarende energi med 1 procentpoint årligt så den i 2030 udgør mindst 35 procent af det samlede energiforbrug og mindst 50 procent af elforbruget. Samtidig vil Danmark mindske udledningerne af SO_2 med omkring 30 procent og NO_x med omkring 45 procent inden udgangen af 2010 i forhold til niveauet i 1998 så forureningen af miljøet begrænses.

Der er gjort gode fremskridt inden for det seneste årti. Samtidig med at vi har oplevet en markant økonomisk udvikling i 90'erne, er det lykkedes at holde det samlede energiforbrug nogenlunde konstant. Det skyldes ikke mindst at overskudsvarmen fra elproduktion udnyttes langt bedre i dag end tidligere. Over 80 procent af fjernvarmen produceres således i dag sammen med el. Samtidig har anvendelsen af naturgas og vedvarende energi, ikke mindst vindmøller, været støt stigende gennem perioden. Elproduktionen fra vindmøller er firedoblet fra 1994 til 2000, fra ca. 500 MW til ca. 2000 MW. Alt i alt har det betydet et fald i CO_2 -udledningerne på ca. 10 procent fra 1990 til 2000. De

renere energikilder har sammen med forøget røgrensning bidraget til et betydeligt fald i udledningerne af SO_2 og NO_x fra energisektoren.

Danmark har dermed opnået hvad man kan kalde en "dobbelt afkobling" i forhold til den økonomiske vækst i samfundet. Mens økonomien er vokset mere end 25 procent gennem det seneste årti, har energiforbruget stort set været konstant. Og mens energiforbruget har været konstant, er det lykkedes at mindske udledningen af CO_2 med 10 procent. Alene i 2000 er det med en økonomisk vækst på 2,9 procent lykkedes at begrænse udledningen af CO_2 med 1,8 procent.

De gode resultater skyldes en bevidst politisk prioritering og ikke mindst et stærkt folkeligt engagement som blandt andet har været en forudsætning for at udbygge den vedvarende energi.

Som en sidegevinst er det lykkedes at kombinere den nationale udbygning med kraftvarme og vedvarende energi med at opbygge en række styrkepositioner for dansk erhvervsliv. Vindmølle-industrien er et eksempel på denne kombination af miljøhensyn, en målrettet forsknings- og udviklingsindsats og et fremsynet erhvervsliv. Det har betydet en væsentlig eksport inden for energiområdet i 1990'erne. I 2001 forventes den danske vindmølleindustri at nå et salg til udlandet på over 12 mia. kroner, og den samlede eksport inden for energiområdet vil nærme sig 30 mia. kroner. Med den øgede miljøbistand i 1990'erne er der overført know-how og bæredygtig teknologi til østlande og udviklingslande. De danske erfaringer og den danske teknologiudvikling har dermed haft betydning for at få en bæredygtig energiforsyning langt ud over Danmarks grænser.

Der er fortsat et stykke vej til at nå både den nationale CO₂-målsætning i 2005 og Kyoto-forpligtelsen i 2008-12. Den seneste samlede vurdering viser dog at vi er godt på vej. Målet i 2005 kan nås med de allerede vedtagne initiativer. Og målet i

2008-12 kan også nås hvis den nuværende indsats fortsættes samtidig med, at der iværksættes nye initiativer på en række områder. Imidlertid må vi se i øjnene at målsætningerne frem til 2008-12 kun er et foreløbigt skridt på vejen til at nå det langsigtede mål om at stabilisere koncentrationen af drivhusgasser i atmosfæren på et bæredygtigt niveau.

De "lette løsninger" til at begrænse det danske energiforbrug og de danske CO₂-udledninger er i et vist omfang allerede gennemført. Når der planlægges nye indsatser, og nye virkemidler tages i brug, er der derfor behov for at sikre en høj grad af økonomisk effektivitet.

Mål og indsats 2001-2006

Vi skal fortsætte den positive udvikling på energiområdet. Og potentialet for at effektivisere energiforbruget og udbygge med vedvarende energi er fortsat stort.

Danmark vil gøre sit til at begrænse den *globale opvarmning*. Det er regeringens mål at mindske CO₂-udledningen med 20 procent i 2005 i forhold til 1988-niveauet. Samtidig vil regeringen tage de initiativer som er nødvendige for også at opfylde vores forpligtelse under Kyoto-protokollen, hvor vi skal begrænse de samlede udledninger af drivhusgasser med 21 procent i 2008-12 i forhold til

1990. Senere bliver der behov for nye nationale og internationale mål, herunder langt større reduktioner efter 2012.

De såkaldte *fleksible mekanismer* under Kyoto-protokollen skal anvendes i det omfang de sikrer reelle miljøforbedringer. Danmark vil gøre sit til at de fleksible mekanismer kommer til at fungere på en miljømæssig og økonomisk forsvarlig måde.

Regeringen vil både nationalt og gennem et aktivt samarbejde i EU udvikle de *markedsorienterede virkemidler* der kan fremme de miljømæssige mål mest effektivt. Det kan for eksempel dreje sig om økonomiske virkemidler såsom afgifter og omsættelige kvoter eller andre virkemidler som normer for særlige udvalgte apparaters energieffektivitet. Og med udgangspunkt i elreformen fra 1999 skal der fra januar 2003 være gennemført en fuld markedsåbning hvor alle forbrugere selv kan vælge el-leverandør.

En stadig større del af vores energibehov skal baseres på *vedvarende energi*. Danmark har sat sig for at andelen af vedvarende energi skal stige med 1 procentpoint om året, så andelen dækker hele 35 procent af det samlede energiforbrug og 50 procent af elforbruget i 2030. Udbygning med store havvindmølleparker og øget anvendelse af biomasse bidrager til at realisere målet. Vindmølleparker til havs bliver udbygget til 4.000 MW. Det er planen at der allerede i 2008 er opført vindmøller til havs med en samlet kapacitet på 750 MW. Vi skal i 2005 anvende mindst 1,4 million tons biomasse.

Samtidig er det vigtigt at satse på en fortsat aktiv forsknings- og udviklingsindsats inden for vedvarende energi med henblik på også at fremme nye alternative energikilder. Desuden er der behov for at udvikle strategier for at regulere periodemæssig overproduktion af el som skyldes de stigende mængder varmebunden og vindafhængig elproduktion. Det er politisk aftalt at vedvarende energi allerede i 2003 vil udgøre minimum 20 procent af det danske elforbrug. I 2005 skal mindst 30 procent af elforbruget komme fra vedvarende energi.

Atomkraft anses ikke for at være en bæredygtig energikilde.

Som et led i arbejdet stiller regeringen også direkte *krav til elproducenterne*. Danmark har som det første land indført CO₂-kvoter der sætter et loft over elsektorens samlede CO₂-udledning. I 2001 er der udstedt kvoter svarende til en begrænsning af udledningerne til 22 millioner tons. Der fastsættes desuden årlige grænser for hvor store mængder SO₂ og NO_x'er, de store kraftværker må udlede.

Som led i indsatsen for at styrke energibesparelser blev der i 2000 vedtaget en ny energisparelov der lægger op til en styrket planlægning, koordinering og prioritering af den samlede indsats for energibesparelser. Som led i den lokale indsats oprettes der lokale energispareudvalg hvor alle interesserede parter kan deltage. Det offentlige skal gå foran med at spare på energien.

En effektiv indsats på hele energiområdet vil bedst kunne ske i et *internationalt samarbejde*. Danmark vil arbejde for at bæredygtige energiformer bliver stærkt repræsenteret i EU's energipolitik og på den globale dagsorden i 2002 og fremover. Også et fortsat nordisk energisamarbejde er væsentligt, ikke mindst på el-området. Udvikling og overførsel af know-how og energiteknologi til østlande og udviklingslande er blevet opprioriteret i de senere år og vil fortsat være et centralt element i Danmarks indsats for global bæredygtig udvikling.

Forbedret energiudnyttelse

Fra 1988 til 2000 havde vi en økonomisk vækst på ca. 27 procent. I samme periode steg Danmarks bruttoenergiforbrug (korrigeret for klimaudsving og nettoelekseport) kun med godt 2 procent.

Det betyder at vi i 2000 udnyttede energien knap 20 procent bedre end i 1988. Forbedringen skyldes blandt andet:

- En markant forøget anvendelse af kraftvarme. Andelen af el der fremstilles samtidig med, at der produceres fjernvarme, er næsten fordoblet fra godt 27 procent til godt 50 procent i perioden. Mere end 80 procent af fjernvarmen produceres nu sammen med el.
- En forøget vægt på energibesparelser. Dels ved brug af markedsorienterede instrumenter som for eksempel grønne afgifter, dels ved en lang række øvrige initiativer.
- Den generelle teknologiske udvikling.
- Ændringer i erhvervsstrukturen.

14 By- og boligudvikling

Det er regeringens overordnede mål at fremme en bæredygtig udvikling af byer, boliger og byggeri. Beboere og brugere i de enkelte by- og boligområder skal deltage aktivt heri, blandt andet gennem en livsstil der bygger på, at man i det daglige tager hensyn til miljøet og begrænser ressourceforbruget. Byen med dens sociale liv, bygninger og infrastruktur skal organiseres og forvaltes med sigte på at opnå betydelig reduktion af ressourceforbrug og miljøbelastning. Byerne skal være levende og mangfoldige, og bymidterne skal styrkes som centre for handel og kultur. De enkelte dele af byen skal indeholde både boliger, serviceerhverv, offentlige institutioner og idrætsanlæg så byen bliver mere levende.

Byernes arealmæssige vækst skal begrænses, og de ældre erhvervs- og havneområder skal udnyttes bedre. Byens trafikskabende funktioner skal ligge sådan at flest mulige mennesker med fordel kan bruge den kollektive trafik. Og de negative konsekvenser af den stigende biltrafik i byerne skal begrænses, ligesom miljøbelastning i byerne skal nedbringes.

Der skal være et varieret udbud af boliger, og der skal være en forstærket indsats i belastede bykvarterer. I byfornyelsen skabes balance mellem nyt og gammelt, og der lægges vægt på kvalitet, god arkitektur og byøkologi, ligesom de bevaringsværdige kulturmiljøer skal sikres. Samtidig skal kvaliteten af byernes rekreative muligheder gøres bedre, og kolonihaver skal sikres.

Velstandsstigningen og den øgede arbejdsdeling har ført til en kraftig vækst i trafikken som i dag er den største trussel mod bymiljøet og dermed byens samlede kvalitet. For at begrænse væksten i transportarbejdet skal der vises stor tilbageholdenhed med at inddrage nye landzonearealer til byformål.

Byernes vækst skal i stedet foregå på arealer som allerede er by i dag. En udvikling af landsbyer i landdistrikterne skal fortsat være mulig så de lokale samfund styrkes og bevares. Fra statslig side vil disse rammer blandt andet fremgå af regionplanudmeldingerne.

Der stræbes mod at genbruge eksisterende udtjente byområder, ved at udnytte de lokale sociale, naturmæssige og bygningsmæssige ressourcer bedst muligt. Desuden skal man blande boliger og byens forskellige funktioner og sikre god tilgængelighed. Sådanne byer stiller krav om principper for lokalisering og trafikbetjening, blandt andet for at sikre at en stigende del af trafikken afvikles med kollektive transportmidler, på cykel og til fods. I hovedstadsregionen skal dette blandt andet sikres ved at erhvervsbyggeri placeres i tilknytning til stationerne. En blanding af service, erhverv og forskellige boligformer giver samtidig mere levende og mangfoldige byer der også er socialt bæredygtige. Planlægningen af byomdannelsen skal bygge på dialog og partnerskaber mellem forskellige aktører.

En bæredygtig udvikling stiller særlige krav til brugerafstand og borgernes livsstil i byer og boligområder. Med udgangspunkt i hidtidige erfaringer med blandt andet borgerinddragelse, individuel måling af ressourceforbrug i husstanden og grøn-

ne regnskaber i de enkelte boligområder vil regeringen styrke indsatsen for adfærds- og holdningsændringer i forhold til miljø- og ressourceproblestillinger.

De grønne områders kvalitet er under pres og skal derfor styrkes. Også udfoldelsesmulighederne i byrummene skal forbedres, for eksempel ved plads til uformel idrætsaktivitet. Arealerne har stor betydning for både den fysiske og psykiske trivsel i byen, og de bliver brugt meget. Desuden har de grønne områder og den bynære natur betydning for byens stofkredsløb – de kan filtrere regnvand, aftage kompost og være ramme for plante- og dyreliv. Kolonihaverne er under pres fordi de ofte ligger på arealer der er attraktive til andre funktioner. Haverne skal sikres som værdifulde elementer i byens rekreative tilbud.

Bygninger og anlæg i byerne udgør en væsentlig del af samfundets økonomiske og kulturelle kapital og spiller desuden en central rolle for det samlede ressourceforbrug og miljøbelastning. Energiforbrug til byggeri og drift af bygninger står for halvdele af Danmarks energiforbrug, mens materialeforbrug til byggeri og anlæg udgør hovedparten af forbruget af danske råstoffer. Det er derfor en væsentlig udfordring at synliggøre og begrænse ressourceforbrug og miljøbelastninger for bygningers samlede livsforløb. Det kan blandt andet gøres ved at øge bygningers brugsværdi, fleksibilitet og kvalitet så levetiden forlænges og behovet for bygningsændringer begrænses.

Byomdannelse – fra cementproduktion til blandet bolig og erhverv

Området Lindholm Brygge ved Limfjorden, nær Aalborg, er ved at ændre karakter. Indtil 1979 lå der en cementfabrik med godt 500 ansatte. Nu kommer der nye virksomheder til. En international elektronikkoncern er ved at opføre 15.500 m² etageareal til godt 400 ingeniører der skal udvikle mobiltelefoner. I dag er der næsten lige så mange arbejdspladser på elektronikvirksomheden, som der tidligere var på cementfabrikken. Lindholm Brygge kommer også til at huse en datavirksomhed, en teknisk skole og et arbejdsmarkedsuddannelsescenter – i alt ca. 100-150 arbejdspladser.

Der bygges cirka 400 nye boliger og der etableres nye rekreative arealer der giver offentligheden adgang til fjorden. Når Lindholm Brygge er fuldt udbygget, vil det samlede byggeri komme til at udgøre 102.000 m², som er omtrent dobbelt så meget som i cementfabrikkens tid.

Forholdene på boligmarkedet medfører at det ofte er vanskeligt at skifte bolig efter ændrede behov, for eksempel hvad angår kvalitet, størrelse og placering. I de enkelte boligområder tilstræbes variation, oplevelsestilbud og god adgang til natur.

Mål og indsats 2001-2006

Betænkningen fra *Erhvervs- og Bypolitisk Udvalg* samt *regeringens bypolitiske redegørelse* fra maj 2001 indeholder en række forslag til nye initiativer og love som kan styrke udviklingen af bæredygtige byer i forhold til lokalisering og arealanvendelse. Det er særlig interessant at arbejde videre med forslaget om at udpege byomdannelsesområder, om at etablere særlige byomdannelsesselskaber, samt forslaget om rækkefølgebestemmelser for ældre byområder.

Regeringen vil blandt andet gennem eksempelprojekter bidrage til at udvikle nye bystrukturer som mindsker *transportefterspørgslen* og fremmer den kollektive trafik. Det stiller krav til samarbejdet på tværs af kommuner og amter. Der skal udvikles *strategier for placering* af butikker, kontorer, institutioner og boliger i byen for at undgå en unødigt stor trafikbelastning samt sikre grønne arealer med høj kvalitet.

Helhedsorienteret *byfornyelse og kvarterløft* fortsættes og videreudvikles. Der sigtes særligt mod at inddrage alle borgere og mod at integrere sociale, økonomiske og miljømæssige initiativer i lokalsamfundet. Der sættes fokus på blandt andet måling af ressourceforbrug i den enkelte husstand og grønne regnskaber i boligområder. Regeringens byudvalg udvælger 3-5 modelområder med høj koncentration af sociale problemer hvor der gennemføres en forstærket indsats i samarbejde mellem private og offentlige parter. Under den såkaldte bypulje gennemføres temaerne ”Erhverv i byerne”, ”Den nye forstad” og ”Byer, boliger og trafik” hvor bæredygtig byudvikling vil indgå som et element.

Som et middel til at opnå mere socialt bæredygtige by- og boligområder fremsætter regeringen lovforslag om *udvidet råderet* og medejerskab i det almene byggeri.

Hos byggeriets parter er der brug for en øget kompetence inden for bæredygtigt byggeri – og en øget interesse for og forpligtelse til at fremme bæredygtig udvikling. Regeringen tilskynder til en forstærket byøkologisk indsats, herunder bæredygtig produktudvikling, miljørigtig projektering, totaløkonomiske beregninger, byggevaredeklaration og grønne regnskaber. Der vil ske en stramning af kravene i *bygningsreglementerne* der blandt andet indebærer yderligere krav vedrørende energiforbrug og sunde bygninger. Byggepanelets handlingsplan for *miljømæssigt bæredygtigt byggeri*, der bliver offentliggjort i løbet af 2001, er et godt udgangspunkt for byggeerhvervets koordinerede indsats på området. Den nye 4-årige accelerationspulje til fremme af økologisk byggeri vil støtte en række udviklingsprojekter.

15 Turisme

Det er et langsigtet mål at skabe en turisme der er i balance med naturgrundlaget, som er accepteret af lokalbefolkningen, som giver turisterne autentiske natur- og kulturoplevelser af høj kvalitet, og som skaber beskæftigelse og indtægter for lokalsamfundene. Det kan blandt andet ske ved øget anvendelse af natur- og kulturformidling. De rekreative muligheder for turister og lokale beboere skal sikres og forbedres, og der skal skabes mere handicapvenlig adgang til ferie- og fritidsoplevelser. For at realisere disse mål skal lokalområdets og turismens funktioner og behov integreres bedre, og der skal være en stadig afvejning af erhvervsmæssige og miljømæssige interesser.

Turisme er nu landets fjerdestørste erhverv med en omsætning på 44 milliarder kr. i 1999. Danmark oplevede først i 1990'erne en høj vækst i turismen fra 25 millioner registrerede turistovernatninger i 1988 til 43 millioner i 1992. Men siden 1993 har turismen været stabil omkring 44 millioner turistovernatninger.

De senere års økonomiske opsving har betydet at der globalt set rejses meget mere end før, også med turistformål. Den internationale turisme påvirker mulighederne for at opnå en global bæredygtig udvikling, dels gennem blandt andet flyrejser dels ved slid på naturen i de områder, der er mål for turismen. I det sidste årti har turisterhvervet i Danmark i stigende grad satset på natur- og miljøorienterede attraktioner og oplevelser. Der er etableret en række ordninger der giver miljømærker til overnatningsfaciliteter, som det er vigtigt at udbrede kendskabet til, blandt andet "Den Grønne Nøgle".

Der er også udviklet en ordning, "Destination 21", for turistdestinationer med en bæredygtig udvikling. Ordningen er udviklet i samarbejde med syv pilotdestinationer, og der er etableret en manual med kriteriesæt og indikatorer. Destination 21 bygger på 8 hovedkriterier. Det er blandt andet at sikre lokal organisering, fælles strategi og samarbejde, at opbygge kompetence til en bæredygtig turisme, at beskytte og sikre adgang til destinationens natur- og kulturmiljøværdier, at styrke og synliggøre lokal kultur og identitet, at begrænse ressourceforbrug og forurening og at skabe beskæftigelse og økonomi i lokalsamfundet.

Samtidig har Blå Flag-kampagnen øget opmærksomheden omkring rene og sikre badeforhold. Naturgenopretning og skovrejsning har øget de rekreative muligheder, og naturvejledning er nu også populær blandt turister. Der er kommet øget fokus på planlægning af turisme/ fritidsanlæg i region- og kommuneplaner. Kystzonelovgivningen har

skærpet kravene til nye turist anlæg i kystzonen. Som led i det statslige Regionplan-oplæg 2001 til amterne er en del gamle arealreservationer til ferie- og fritidsanlæg nu under revurdering. Trods disse initiativer er det en væsentlig udfordring at om-danne turismen under hensyntagen til miljømæssige, sociale og økonomiske forhold.

Mål og indsats 2001-2006

Markedsføringen af den grønne turisme bør styrkes for at skabe incitamenter til en grøn erhvervsudvikling i turismeerhvervet.

Samspillet mellem *den fysiske planlægning* i amterne og de regionale og nationale *turismestrategier* skal styrkes, blandt andet gennem samarbejde mellem Danmarks Turistråd og Miljø- og Energiministeriet.

Lokalbefolkningen og interessegrupper skal inddrages mere i planlægning og udvikling af turisme så den styrker lokalsamfundenes udvikling og service samt forbedrer natur- og kulturformidling.

Destination 21 på Møn

Møn har som et af Danmarks første bæredygtige, grønne feriemål, nået kvalifikationsfasen til Destination 21-ordningen. Møn Turistforening har siden 1996 arbejdet målrettet på at udvikle bæredygtig turisme ved at sammenkoble en række konkrete, ”grønne” og bæredygtige turistprojekter. Projekterne spænder vidt og omfatter for eksempel:

- en miljømærkningsordning for feriehuse,
- ”Møns Grønne Madveje” – en guide til øens store udbud af økologiske fødevarer,
- en naturvejleder og en grøn guide,
- etablering af Geocenter Møns Klint, et stort anlagt besøgs- og formidlingscenter, placeret direkte på en af Danmarks allerstørste naturattraktioner,
- udvidet informationsmateriale om natur- og kulturmiljø.

Desuden har Møn mange ”aktive”, men miljøtilpassede ferietilbud og ”Grønne besøgsmaal”, for eksempel besøg en vindmølle eller en pilefletter samt en bæredygtig strandpolitik med beredskab til at observere og rense strande.

Eksisterende turistområder og turistfaciliteter bør forbedres til højere miljømæssig standard. Nye anlæg og faciliteter bør etableres med høj miljøstandard.

De *rekreative muligheder* for turister og lokale boere skal sikres og forbedres blandt andet ved bedre adgang mellem naturområderne og områder til bolig og ferie samt mere handicapvenlig adgang. Forskningsresultater vedrørende turismens sociale og miljømæssige konsekvenser og erfaringer fra Destination 21 m.m. skal løbende dokumenteres og relevant viden gøres tilgængelig.

Nytænkning af transport for turister skal igangsættes så lange transportafstande til ferieområdet kan ske kollektivt, kombineret med miljøvenlig individuel transport i ferieområdet.

Der er en række turistområder som er præget af stor forskel mellem høj- og lavsæson. Der skal ses på områder hvor turistsæsonen kan udvides inden for de eksisterende faciliteter og anlæg. Et led heri er at satse på natur og kultur. Blandt de aktive naturoplevelser tænkes især på jagt, lystfiskeri, sejls, samt kyst- og havfiskeri.

Inden for EU arbejder Danmark for, at fremme en integreret kystzoneforvaltning som lægger op til en bæredygtig forvaltning og udvikling af kystområderne.

I disse år medfører samfundets forskellige aktiviteter markante ændringer af det åbne land og af byområderne. Det har mærkbare konsekvenser for landskabernes oplevelsesrigdom og for kulturmiljøerne der ofte er attraktive turistmål.

VIRKEMIDLER OG GENNEMFØRELSE

16 Virkemidler og videngrundlag

En fremadrettet indsats for miljø og bæredygtig udvikling kan medvirke til at fremme konkurrenceevne og omstilling til videnøkonomien. Det skal kunne betale sig at tage hensyn til miljøet. Derfor skal de der producerer, leverer, forbruger og til slut bortskaffer produkter betale miljøomkostningerne. Teknologiske nybrud og innovation er nødvendige for at omstille samfundet mod en bæredygtig udvikling. Der skal være et solidt videngrundlag for at træffe de rigtige beslutninger og prioritere indsatsen. Miljøpolitikken skal være videnbaseret og hvile på forsigtighedsprincippet.

Der er opbygget et bredt og velfungerende system af retsregler på natur- og miljøområdet. Regeringen ønsker at øge brugen af økonomiske virkemidler som for eksempel grønne afgifter, omsættelige kvoter og tilskud da de på en række områder har vist sig at være velegnede til at få producenter og forbrugere til at handle mere miljøvenligt.

Ved skattereformen i 1993, Energipakken 1995 og Pinsepakken i 1998 ønskede regeringen at begrænse miljøbelastning fra CO₂ og andre luftforurenende stoffer, visse kemikalier, affald og spildevand. Samtidig blev indkomstskatten sat ned. Evalueringen af afgifterne konkluderer at forureningen nedbringes samtidig med, at der tages hensyn til erhvervslivets internationale konkurrenceevne.

Den indsats og omstilling der skal til for at skabe et samfund i harmoni med naturgrundlaget kræver indsigt, forståelse og færdigheder. For at træffe de rigtige beslutninger, prioritere indsatsen og vælge

de rigtige virkemidler skal der være et solidt videngrundlag. Forskning i årsagssammenhænge og hvordan samfundets aktiviteter påvirker menneske og natur er en forudsætning for en målrettet og prioriteret indsats på miljø- og energiområdet. Prognoser og scenarier for den forventede udvikling i emissioner/miljøtilstand og samspillet med økonomien er også en vigtig del af videngrundlaget for at opnå bæredygtig udvikling.

Beslutninger på alle niveauer skal vurderes i forhold til miljøet. Regeringen lægger vægt på, at lovforslag og regeringsforslag, der forelægges for Folketinget, gennemgår en strategisk miljøvurdering, så konsekvenserne for miljøet er en del af beslutningsgrundlaget på lige fod med økonomiske vurderinger. Også større statslige anlægsprojekter skal vurderes for virkninger på miljøet. Kommuner og amter bør ligeledes sikre at beslutninger på lokalt niveau vurderes for miljøkonsekvenser.

Ønsket har været – og er fortsat – at skabe forståelse for at produktion og forbrug skal ske under hensyntagen til miljøet. Det offentlige ønsker at gå foran og har indført en grøn indkøbspolitik. Forbrugernes indkøb af miljø- og energimærkede varer er vokset, og der arbejdes bredt på at få endnu flere miljømærkede varer på markedet. Der er etableret samarbejde med relevante parter om at lave miljøvaredeklarationer til både forbrugere og producenter. Miljømærker og miljøvaredeklarationer betyder at forbrugerne har bedre muligheder for at foretage reelle valg.

Teknologiske nybrud er en af nøglerne til øget resourceffektivitet som kan medvirke til at bryde sammenhængen mellem miljøbelastning og den

økonomiske vækst. Programmet for renere produkter har været med til at fremme udvikling af produkter, værktøjer og teknologier der på én gang har kunnet medvirke til at inddrage miljøhensyn i produktionen og give danske virksomheder en konkurrencefordel på andre markeder.

Et stigende antal danske virksomheder påtager sig en aktiv rolle i den forebyggende miljøindsats ved at indføre miljøledelse, udvikle renere produkter og udarbejde grønne regnskaber. Denne positive udvikling skal fastholdes gennem øget information, vejledning og erfaringsudveksling.

Kommuner og amter har en stor og betydningsfuld rolle i den konkrete udmøntning af natur- og miljøpolitikken. Det er kommuner og amter der forvalter store dele af den konkrete miljøindsats og den fysiske planlægning. Samtidig er det kommuner og amter der bedst kan involvere borgere i aktiv dialog om at tilrettelægge lokale forhold. Den konstruktive dialog mellem myndigheder og borgerne er vigtig og bør styrkes for at opnå de bedste løsninger for såvel borgerne som miljøet.

Grønne afgifter virker

Svovl, der udledes til atmosfæren som SO₂, skaber ”sur” regn som blandt andet ødelægger planter og forurener drikkevand. For at begrænse udledningerne af SO₂ blev der i 1995 indført en svovl-afgift på en række brændsler. Hvis virksomhederne foretager svovlrensning, sker der en tilsvarende godtgørelse. Provenuet fra svovlafgiften føres tilbage til erhvervene for at neutralisere virkningen på virksomhedernes internationale konkurrenceevne.

Den grønne afgift på svovl virker miljøforbedrende på tre måder. Det kan bedre betale sig: 1) at udvikle og skifte over til energiprodukter som indeholder mindre svovl (for eksempel naturgas eller svovlfattigt kul), 2) at foretage svovlrensninger og 3) at investere i energibesparende teknologi.

Efter at afgiften er indført, er svovlindholdet i de anvendte energiprodukter faldet, og miljøindikatorer viser at den samlede udledning af SO₂ fortsat er faldende.

Mål og indsats 2001-2006

Regeringen vil holde fast i de grønne afgifter og overveje muligheden for at indføre nye. Skatteministeriet ser i øjeblikket i samarbejde med Miljø- og Energiministeriet nærmere på kemikalieområdet. En arbejdsgruppe har i en rapport skitseret mulighederne for at omlægge afgiften på bekæmpelsesmidler. På baggrund af rapporten vil regeringen i efteråret 2001 fremsætte et lovforslag om at øge differentieringen af værdiafgiften på bekæmpelsesmidler. En anden arbejdsgruppe har for nylig afleveret en rapport om mulighederne for at omlægge registreringsafgiften. Rapporten analyserer mulighederne for at ændre registreringsafgiften, så købere af nye biler i højere grad inddrager miljøhensyn og dermed bidrager til at begrænse CO₂-udledningerne. Det undersøges også om der er bedre måder at indrette transportafgifterne på, for eksempel med differentierede satser i forhold til miljøbelastning som det er tilfældet med benzin- og dieselaflgiften.

Brugen af økonomiske styringsinstrumenter bør samordnes internationalt. Der kan opnås større miljøgevinst hvis for eksempel afgiftsniveauet er af nogenlunde samme størrelsesorden i de forskellige lande, så det ikke er nødvendigt at tage særlige hensyn til virksomhedernes internationale konkurrenceevne ved udformning af afgifterne. På det internationale område vil Danmark arbejde for at udvikle fælles instrumenter for at nå CO₂-målsætningen. En mulighed er at indføre internationale afgifter på flytransport, for eksempel en afgift på flybrændstof. I EU vil Danmark arbejde for at harmonisere grønne afgifter med minimumssatser.

I OECD-landene er der eksempler på at tilskudsordninger, herunder afgiftsfritagelser i sektorerne, kan påvirke adfærden, så det har negative konsekvenser for miljøet. Det gælder for eksempel landbrug, industri og transport. Der er behov for at se på om de eksisterende tilskudsordninger skal ændres eller justeres, så de ikke skader miljøet.

Danmark står over for en teknologisk udfordring. Teknologiske nybrud og innovation er nødvendig for at afkoble belastningen af natur og miljø fra den økonomiske vækst. Der er behov for en langsigtet indsats for at fremme banebrydende teknologier. Vi skal både udbrede eksisterende, miljøvenlige teknologier og udvikle ny teknologi, nye materialer og nye løsninger for at omstille samfundet mod en bæredygtig udvikling. Vi skal finde nye måder at indrette den eksisterende produktion mere miljøvenligt på så ressourcerne udnyttes så effektivt som muligt og produkterne bliver mere miljøvenlige i hele deres livscyklus. Det vil sige at natur og miljø skal påvirkes mindst muligt pr. produceret enhed eller ydelse – i hele produktionskæden fra udvinding over forbrug til bortskaffelse.

Samspillet mellem den offentlige og den private sektor om at forske i, udvikle og sprede grønne teknologier skal styrkes. Offentlig og privat prioritering af forskning i miljøspørgsmål kan være med til at styrke erhvervsmæssige positioner og sikre markeds gennembrud af banebrydende teknologier der inddrager miljøhensyn. For eksempel kan brændselsceller i fremtidens transportmidler mindske CO₂-udslippet betydeligt. Også informations- og bioteknologi kan tænkes at føre til helt nye miljøvenlige produktionsmåder og produkter. Brug af nye typer materialer kan mindske ressourceforbruget og øge mulighederne for genanvendelse.

Virksomhederne skal have mulighed for at samarbejde med videninstitutioner, der kan understøtte miljøarbejdet gennem for eksempel at rådgive om miljøvenlige teknologier, strategisk miljøledelse, kommunikation om miljøforhold og kompetenceudvikling af medarbejdere. Ny viden og nye redskaber og metoder skal spredes til og forankres i virksomhederne og deres omgivelser. Det er vigtigt at der skabes rammer, hvor markedet selv belønner og stimulerer miljøindsatsen i virksomhederne, så de tilskyndes til at satse på teknologiudvikling. Samtidig skal eventuelle barrierer for miljøvenlige teknologiers markedsadgang fjernes.

Udvikling og anvendelse af økonomiske og andre *virkemidler* skal afstemmes med virksomhedernes evne til innovation og selvforvaltning. Der vil fortsat være behov for direkte regulering i form af lovgivning og regler i takt med at markedet og teknologien udvikler sig. Miljøregulering skal udgøre det nødvendige minimumsgrundlag for miljøadfærd og skabe rammebetingelser der kan motivere virksomhederne til at satse mere på at udvikle og sælge miljøvenlige produkter og til andre frivillige miljøinitiativer. Virkemidlerne skal vælges under hensyntagen til effektivitet i reguleringen.

Et øget *videngrundlag* skal understøtte en bæredygtig udvikling. Det gælder såvel grundlagsskabende, strategisk som anvendelsesorienteret forskning inden for alle sektorer. Grundlæggende forskning i årsagssammenhænge og i nye miljø- og samfundsmæssige problemer er af betydning for, at samfundet på et tidligt tidspunkt kan træffe de rigtige og forebyggende beslutninger for at opnå en bæredygtig udvikling. Derfor bør forskning og udvikling, der kan understøtte en bæredygtig udvikling, styrkes. Visionen er at Danmark skal have et stærkt videngrundlag om bæredygtig udvikling.

De miljøpolitiske beslutninger bør bygge på det bedst mulige videngrundlag – *videnbaseret miljøpolitik*. Der er behov for forskning, dataindsamling og overvågning som kan bidrage til at forbedre beslutningsgrundlaget. Sammenhængen mellem forskning og prioriteringer i handlingsplaner og strategier skal fortsat styrkes. Miljøøkonomi og analyser af hvordan virksomheders og borgers adfærd påvirker miljøet er blandt de vigtige forskningsområder. Det gælder også forskning i sammenhænge mellem samfundets aktiviteter og effekter på sundhed og miljø samt prognoser og scenarier for den forventede udvikling. Den opnåede viden skal være til rådighed for alle. Hvor videngrundlaget er mangelfuldt, er *forsigtighedsprincippet* et vigtigt instrument.

Viden om sammenhænge mellem aktiviteter og miljøpåvirkning giver et bedre beslutningsgrundlag, og derfor skal metoderne til *strategisk miljøvurdering* videreudvikles. Integration af miljø og økonomi i beslutningsprocesser kan fremmes ved at dokumentere effekten af miljøinitiativer ved hjælp af økonomiske opgørelser af fordele og ulemper. Til brug for disse analyser er der behov for at videreudvikle metoderne til at værdisætte miljø- og naturgoder som berøres af de politiske initiativer.

Opmærksomheden vil også i de kommende år blive rettet mod *information, uddannelse og undervisning*. Nøglebegreberne i en fremadrettet information og undervisning om bæredygtig udvikling er viden og ansvar. Folkeskolen, gymnasier og ungdomsuddannelser har en særlig rolle som de institutioner der er med til at forme børn og unges grundlæggende værdier. En øget viden om naturgrundlaget for menneskets eksistens samt en solid viden om samspillet mellem miljø og de økonomiske og sociale forhold vil sætte sig spor i de kommende generationers holdning og ansvarsfølelse.

Uddannelsesinstitutionerne har blandt andet til opgave at formidle viden om miljø og bæredygtig udvikling på en måde så denne viden kan danne grundlag for demokratiske beslutninger. Undervisning om bæredygtig udvikling bør foregå i et internationalt samarbejde mellem uddannelsesinstitutioner. Herved vil børn og unge erfare at der er problemstillinger, som er fælles for os alle, og som bedst løses gennem en fælles international indsats. At undervisningsministrene underskrev Hagedeklarationen i marts 2000 er et skridt i denne retning, idet den sætter økologisk, økonomisk, kulturel og social udvikling på dagsordenen i et uddannelsessamarbejde mellem Danmark og landene rundt om Østersøen.

17 Offentlighedens deltagelse og Lokal Agenda 21

Et bæredygtigt samfund bygger på demokrati og åbenhed og på at befolkningen deltager i beslutninger og tager ansvar. Alle dele af det danske samfund må arbejde engageret med hvis bæredygtig udvikling skal føres ud i livet. Det forudsætter at befolkningen har let adgang til information, mulighed for at deltage i beslutningsprocesserne og adgang til at klage på miljøområdet. Disse rettigheder blev udvidet med Århuskonventionen fra 1998.

Principperne fra Århuskonventionen bør også gælde i andre lande hvis vi globalt set skal opnå bæredygtig udvikling. Danmark vil arbejde for at disse principper bliver mere udbredt i internationale aftaler og at en styrkelse af offentlighedens adgang til information og deltagelse indgår i resultaterne af Verdenstopmødet for bæredygtig udvikling i 2002. Danmark understøtter også disse principper gennem miljø- og udviklingsbistandsprojekter. Det lokale Agenda 21 arbejde er også vigtigt for at føre en bæredygtig udvikling ud i livet.

Brundtland-rapporten fra 1988 og Rio-deklarationen fra 1992 gav det klare budskab at aktiv offentlig deltagelse er en forudsætning for at opnå bæredygtig udvikling og løse verdens miljøproblemer. Der er i Danmark en lang tradition for at inddrage offentligheden i miljøarbejdet – en tradition der er blevet udvidet og styrket med den såkaldte Århuskonvention.

Århuskonventionen fra 1998 er en international aftale om borgernes miljørettigheder. Den indebærer, at borgere og miljøorganisationer skal have adgang til informationer og til at deltage i beslutninger på miljøområdet – nye regler, handlingsplaner eller anden planlægning. Desuden er der adgang til at klage og til at rejse sager ved domstolene.

Danmark har i september 2000 ratificeret Århuskonventionen som det første vestlige land. Det har blandt andet betydet at miljøorganisationer har fået øget klageadgang i en række væsentlige miljølove og at det generelle princip om at inddrage borgerne i planlægningen er blevet udvidet. Offentlighedens deltagelse i beslutninger om og gennemførelse af strategien for bæredygtig udvikling er væsentlig. Offentligheden kan tilføre viden, værdier og give forslag til prioriteringer i det videre arbejde i Danmark med bæredygtig udvikling. Herudover kan NGO'er og faglige miljøer bidrage til at supplere den viden som myndighederne anvender.

Undervisning i temaet bæredygtighed er vigtigt på alle niveauer i undervisningssektoren. Sigtet er at give alle mulighed for at udvide deres viden om de mange problemstillinger og emner der indgår i debatten om bæredygtig udvikling på globalt, regionalt og lokalt plan.

Mange af de problemer, der skal findes løsninger på for at bevæge samfundet i en bæredygtig retning, har deres udgangspunkt i lokale aktiviteter. Det er i folks daglige liv og valg, hos medarbejderne på virksomheder og i samfundets institutioner at der skal komme forandringer, der kan lede udviklingen i en bæredygtig retning.

Forandringer stimuleres blandt andet gennem det lokale Agenda 21-arbejde der omfatter dels aktiviteter i kommunalt og amtsligt regi, dels aktiviteter i lokalområder drevet af virksomheder, organisationer og borgere. Aktiviteterne vedrører for eksempel ressourceforbrug, affaldshåndtering og miljøvenlig adfærd i forbindelse med blandt andet

kommunens service, virksomheders produktion og borgernes hverdag.

Lokal Agenda 21-aktiviteter finder sted i større eller mindre omfang i de fleste af landets kommuner og amter. I 2000 ændrede Folketinget planloven og gav amter og kommuner pligt til at redegøre for deres strategi på lokal Agenda 21-området mindst hvert fjerde år.

Det lokale Agenda 21-arbejde skal fortsat medvirke til at opbygge en forståelse for at bæredygtig udvikling må ses i et globalt og langsigtet perspektiv samtidig med, at der skal handles lokalt. Jo flere lokalt aktive borgere desto flere vil i dagligdagen handle for en mere bæredygtig udvikling. Det er vigtigt at borgerne, amter og kommuner fortsat støtter hinanden og udbygger rammer for og indhold af dette samarbejde.

Det folkelige engagement støttes også med vejledning og viden om bæredygtige løsninger blandt andet fra grønne guider, naturvejledere og miljø- og energikon-torer rundt om i landet. Direkte samarbejde mellem NGO'er og virksomheder kan også bidrage til at udvikle bæredygtige løsninger for eksempel miljøstyring eller for virksomheders anvendelse af ny bioteknologi.

På arbejdspladserne er det vigtigt at medarbejderne opfordres til at komme med ideer og deltage i omlægninger, der kan fremme bæredygtig udvikling. Foreløbige erfaringer viser at det både er lønsomt for virksomhederne, fremmende for arbejdsglæden og til gavn for det omgivende samfund.

Lokal Agenda 21 i Albertslund

Hyldebjergområdet er en almen boligforening i Albertslund Kommune. Området var tidligere socialt belastet, men blandt andet mangeartede miljøprojekter har bidraget til at fremme et stærkt sammenhold, og området har i dag udviklet sig til et attraktivt boligområde. Miljøeffekterne er blandt andet en markant nedgang i affaldsmængderne til deponering fra 60-80 containere i 1980'erne til cirka 3 i dag. Hyldebjergområdet blev i 1999 indstillet til Nordisk Råds årlige Natur- og Miljøpris.

Lokal Agenda 21 aktiviteterne omfatter for eksempel et lokalt affaldssorterings- og genbrugsanlæg, små jordlodder der lejes af beboerne til at dyrke økologiske grønsager, tøj-byttebod, økologisk café samt forsøg med toiletter, der opsamlere urin, som kan anvendes som gødning på markerne.

Drivkræfterne bag de mange aktiviteter har været et stærkt og dynamisk fællesskab i boligområdet samt god koordinering gennem Agenda Center Albertslund og Kulturokologisk Forening Albertslund.

Erfaringer fra blandt andet helhedsorienteret byfornyelse og kvarterløft viser, at det er muligt at engagere mange mennesker i lokale spørgsmål og opgaver. Forudsætningerne for vellykket borgerdeltagelse er at der er klare relationer i samarbejdet, at der opnås synlige resultater, og at det er spændende at deltage. I et videre perspektiv er det vigtigt at sætte fokus på hvordan alles deltagelse sikres.

I det danske Agenda 21-arbejde ydes allerede i dag bidrag fra en lang række aktører der hver på sin måde og niveau indgår i processer, der sigter på at fremme en bæredygtig udvikling. Det må forventes at antallet af aktører og processer i det danske Agenda 21-arbejde vil blive øget i den næste tid frem mod Verdenstopmødet for bæredygtig udvikling i 2002 i Johannesburg, Sydafrika. Disse bidrag skal ses som led i en sammenhængende dansk indsats.

Mål og indsats 2001-2006

Danmark vil internationalt arbejde for at principperne i *Århuskonventionen* bliver mere udbredt. Såvel de øvrige EU-lande som EU arbejder på at gennemføre konventionen. Danmark arbejder for at EU's institutioner og procedurer bliver forpligtet til samme åbenhed og til at inddrage borgerne i viden og beslutninger på miljøområdet. Danmark vil også arbejde aktivt for at Århuskonventionens principper bliver mere udbredt i globale og internationale forhandlinger og afspejles i globale og internationale konventioner og retsakter. Verdenstopmødet for bæredygtig udvikling i 2002 vil være en vigtig lejlighed til at undersøge om Århuskonventionen kan blive en model i global sammenhæng for at udmønte Rio-deklarationens princip 10 om alle berørte borgers adgang til deltage i løsning af miljøspørgsmål.

Danmark vil aktivt støtte lande i *Øst- og Central-europa* med at ratificere og gennemføre Århuskonventionen og støtte NGO-aktiviteter i disse lande. Endelig inddrager Danmark principperne fra Århuskonventionen i den miljøbistand Danmark yder til udviklingslandene.

Regeringen vil arbejde for at borgerne kan deltage aktivt i arbejdet med bæredygtig udvikling og at der gives adgang til *letforståelig information og baggrundsviden*. I tilknytning til denne strategi vil der blive fastlagt et sæt af *ationale indikatorer for bæredygtig udvikling*.

Regeringen vil understøtte initiativer og metoder til at forbedre *borgernes muligheder for at deltage i beslutningsprocesser* på miljøområdet. Et konkret område kan være i forbindelse med beslutninger om at udsætte genetisk modificerede organismer. Det er også vigtigt at borgerne kender deres muligheder for at påvirke beslutningsprocesserne. Miljø- og Energiministeriet vil derfor i løbet af 2001 gennemføre en kampagne om borgernes miljørettigheder.

Det er vigtigt at alle bidrager til at informere om aktiviteterets betydning for miljøet. Derfor bør *virksomheder informere om deres miljøarbejde* så borgerne i nærheden af virksomheden kan få viden om, hvordan virksomheden påvirker miljø og sundhed eller bruger ressourcer. Det kan være i form af grønne regnskaber og oplysninger fra deres miljøledelsessystemer.

Lokal Agenda 21-aktiviteter bør yderligere fremmes. Det kan blandt andet ske ved at der i det lokale Agenda 21-arbejde opstilles *lokale indikatorer for bæredygtig udvikling*. Lokale indikatorer kan medvirke til at belyse resultater af det lokale Agenda 21-arbejde i et område eller en kommune og give mulighed for at sammenligne med tilsvarende aktiviteter i andre områder, kommuner eller amter samt for at stille de lokale mål og resultater i relation til de nationale. Staten vil styrke arbejdet med at vejlede, inspirere og formidle erfaringer om lokal Agenda 21-strategier og aktiviteter.

18 Gennemførelse, overvågning af fremskridt og opfølgning

Dette er Danmarks strategi for bæredygtig udvikling. For at føre strategien ud i livet er der behov for et aktivt samspil og dialog mellem en lang række aktører blandt myndigheder og i privat regi. Der skal ske en indsats på både nationalt og lokalt niveau, fra aktører i sektorerne og fra organisationer og borgerne for at nå målene i denne strategi. Et system med indikatorer skal medvirke til at følge fremskridt med at nå strategiens mål.

Gennemførelse – et fælles ansvar

Strategien er udgangspunktet for en fortsat dialog om mål og midler for at opnå bæredygtig udvikling. Der samtidig startskuddet til at konkrete initiativer i strategien sættes i gang. Strategien har både et langsigtet og et tværsektorielt perspektiv. Strategien er en samlet ramme for Danmarks nationale indsats for at opnå bæredygtig udvikling. Den lægger rammerne for de hensyn, der skal tages, når kommende strategier og handlingsplaner udarbejdes og gennemføres.

Strategiens visioner og mål vil blive fulgt op af handlingsplaner, programmer og konkrete initiativer inden for de pågældende sektorer og områder. Blandt flere kan nævnes en handlingsplan for vandmiljøplan III, en handlingsplan for biologisk mangfoldighed og naturbeskyttelse, en strategi for sammenhængen mellem miljøfaktorer og sundhed samt en grøn erhvervsstrategi.

Men det er ikke nok at der laves handlingsplaner og strategier. Strategierne skal føres ud i livet. Det er vigtigt at aktørerne i de enkelte sektorer tager ansvar og fremmer strategiens mål og gennem-

fører indsatser inden for deres egne områder. Målene om at bryde sammenhængen mellem vækst og påvirkning af miljøet, integrere miljøhensyn i sektorer og fremme en bæredygtig udvikling er vigtige, og bør indgå i sektorernes videre arbejde.

Løbende dialog og offentlig deltagelse er vigtig for at gennemføre strategiens mål. Dialog om strategiens rammer, mål, styringsmidler og tværgående temaer er vigtig for at udvikle relevante løsninger og skabe forankring i samfundet. Aktiv deltagelse af aktører på alle niveauer i samfundet er nødvendig. Regeringen vil arbejde for at den dialog, der er indledt i strategiens tilblivelsesfase, fortsætter og bliver udbygget. En vigtig opgave for sektorerne vil være at etablere dialog og samarbejde med NGO'er og andre interesserede om at gennemføre strategien.

Mange NGO'er gør allerede en betydelig indsats for at fremme en bæredygtig udvikling og kan få en udvidet rolle i forbindelse med gennemførelse af strategien, blandt andet som sparringspartner for virksomheder og myndigheder og som "forbindelsesled" til den brede befolkning. Det gælder

både grønne organisationer, erhvervsorganisationer og andre interesseorganisationer. NGO'ere tilskyndes til at deltage i at gennemføre strategien på lokalt, regionalt og nationalt niveau. Der vil være behov for at udvikle koncepter for forpligtende samarbejde mellem myndigheder, erhvervsliv og NGO'er.

Overvågning og opfølgning – fra mål til resultat

Bæredygtig udvikling er en langsigtet proces med langsigtede mål, og det er nødvendigt at have overblik over om udviklingen går i den rigtige retning og der nås resultater. Regeringen vil derfor løbende overvåge og rapportere hvordan det går med at gennemføre strategien og opnå resultater, der går i retning af bæredygtig udvikling. Det giver mulighed for at tage eventuelle nødvendige initiativer og justere kursen for at imødegå en negativ udvikling.

Indikatorer vil være et udgangspunkt for at rapportere om fremskridt mod en bæredygtig udvikling. Regeringen har i sammenhæng med strategien udviklet et sæt af indikatorer der kan følge udviklingen i forhold til vigtige mål og indsatser i strategien for bæredygtig udvikling.

Indikatorsættet består af et mindre antal overordnede nøgleindikatorer og et sæt af indikatorer der retter sig mod hvert af strategiens indsatsområder. Indikatorerne skal udvælges så de fokuserer på udvikling og resultater i forhold til strategiens mål om bæredygtig udvikling.

Indikatorerne vil løbende blive udviklet i lyset af det internationale arbejde med indikatorer for bæredygtig udvikling. Indikatorerne vil blive afrapporteret hvert år på en særlig hjemmeside for bæredygtig udvikling, og nøgleindikatorerne i en årlig pjece.

Justering – tidssvarende politik

På baggrund af de løbende rapporter om resultater med at gennemføre strategien vil regeringen tage initiativ til at vurdere og justere strategien for bæredygtig udvikling. Strategien vil blive justeret mindst hvert femte år så en ny udgave ligger klar til en FN-begivenhed fem år efter Verdenstopmødet om bæredygtig udvikling. Den justerede strategi vil indeholde forslag til mål og indsats i næste periode samt vurdere om der er behov for nye indsatsområder.